

Nadgradnja strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja s frazeološkim razdelkom

Anja Benko

Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Območna enota Slovenj Gradec,
Podgorska cesta 2, SI 2380 Slovenj Gradec, anja.benko@zrss.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.3>

ISBN 978-961-286-694-5

V prispevku skozi dosedanje obstoječe raziskave predstavljam področje slovenske narečne frazeologije. Prvič prikazujem in objavljam narečne frazeme, ki sem jih zbrala na terenu v štirih raziskovalnih točkah. Na podlagi predlagane in predstavljene zasnove za nadgradnjo slovarskih gesel so frazemi vključeni v avtoričin strokovni narečni slikovni slovar koroškega podjunskega narečja (Benko 2013). Z zbranim in dokumentiranim narečnim gradivom pomembno prispevam k slovenski jezikovni in kulturni dediščini slovenskega govornega prostora ter delno zapolnjujem vrzel pri raziskovanju slovenske narečne frazeologije.

Ključne besede: jezikoslovje, dialektologija, strokovni narečni slikovni slovar, koroško narečje, koroško podjunsko narečje, frazeologija, narečni frazemi

In this paper, we present the area of Slovene dialect phraseology through existing research. For the first time, we show and publish dialect idioms collected in the field in four research points, which are included in the author's technical dialect picture dictionary of the Carinthian Podjuna dialect (Benko 2013), based on the proposed and presented design for upgrading dictionary entries. With the collected and documented dialect material, we contribute significantly to the Slovene linguistic and cultural heritage of the Slovene-speaking area and partially fill the gap in the research of Slovene dialect phraseology.

Key words: linguistics, dialectology, technical dialect picture dictionary, Carinthian dialect, Carinthian Podjuna dialect, idioms, dialect idioms

Prispevek¹ posvečam svoji življenjski, poklicni in strokovni mentorici akademikinji Zinki Zorko, s katero sem bila najprej posredno povezana z mojimi starimi starši, nato s starši, kasneje pa so se najine poti združile v raziskovalnem svetu dialektologije. Sodelovanje se je začelo leta 2007, ko sem bila študentka dodiplomskega študija in me je Zinka Zorko povabila k raziskovanju rokopisnega slovarja Luka Sienčnika, ki ga je dobila v dar.

Iz osebnih izkušenj vem, da jo je v življenju ves čas vodila misel, ki jo je izrekla v enem od intervjujev: »Narečje je bogastvo, ki ga nosiš v sebi. Kamor koli pridem v svet, sem Korošica in ponosna sem na to.« (Rihter 2014: 2) Ker se je Zinka Zorko znanstvenoraziskovalno ukvarjala s frazeologijo v narečjih,² je ta razprava poklon njej, njeni in moji Koroški ter najinemu koroškemu narečju, ki ga je akademikinja vedno nosila v srcu.

Uvod

V frazeologiji kot jezikoslovni disciplini in fondu frazeoloških enot nekoga jezika se izraža slikovita moč ljudstva, jezika, njegova iznajdljivost, ustvarjalnost, barvitost, kultura, miselnost duha ter splošna izkušnja zadnje generacije kot redka dediščina prednikov (Fabčič, Bernjak 2014: 13; Koletnik, Nikolovski 2020: 85). Jeziki tvorijo frazeme tako, da izhajajo iz svoje narodove tradicije, življenja, politične, gospodarske in verske misli. S pomenom in zgradbo izkazujejo družbeno, politično in zgodovinsko pogojeno pomensko oziroma konceptualno ozadje posameznih jezikov,

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

² Zinka Zorko je s področja narečne frazeologije objavila: (1) izvorni znanstveni članek v soavtorstvu (Zorko, Benko 2015: 147–164), (2) strokovni članek (Zorko 2013: 168–173), (3) prispevek na konferenci brez natisa (Zorko 2013); (4) bila je mentorica 8 diplomskim delom (Tomaž Šoster, 1997: *Frazeologija govora pri Lovrencu na Pohorju*; Neža Cigut, 1997: *Živalska frazeologija in najpogostejši obrazci sporazumevanja v turniškem govoru*; Vanja Benko, 1999: *Živalski frazemi v Prežihovi Požganici in v mežiškem narečju*; Jelka Kos, 2000: *Javorski govor z vzorci iz živalske frazeologije*; Nataša Očko, 2002: *Živalska frazeologija v oplotniškem govoru*; Vesna Podlesnik, 2002: *Živalska frazeologija v trboveljskem govoru*; Anita Krel, 2004: *Živalska frazeologija v govoru Kamnice*; Nina Karničnik, 2012: *Živalska frazeologija v govoru Lovrenca na Pohorju*) in (5) mentorica pri nalogi (Mojca Žagar Karer, 1998: *Živalska frazeologija in izrazje v romanu Na kmetij Ivana Potrča ter v prleškem narečju*. Maribor: II. gimnazija.). (Vir: osebna bibliografija Zinke Zorko, Cobiss.si, pridobljeno 13. 12. 2022.)

zato bi, kakor ugotavljata že Vida Jesenšek in Natalija Ulčnik (2014: 278), njihovo proučevanje moralo imeti kulturno in nacionalno temeljni pomen. Gre za nosilce informacij o tradicionalnih vrednotah, družbenih normah in moralnih prepričanjih govorcev nekega jezika.

Enako velja za narečno frazeologijo v posameznem jeziku. Po mnenju slovaškega narečjeslovca Ripkeja (2002: 12) se v frazeoloških enotah dinamično prepletata povezanost jezika in mišljenja, smisel za podrobnosti in izvirnost, hkrati pa se izkazuje neponovljivost metafor in posledično se bogati kultivirana knjižna izreka (Poklač 2004: 138).

Teoretični del

V prispevku ne gre za teoretično raziskavo slovenske narečne frazeologije. Prikazati želim, kako sem vključila frazeološki razdelek v strokovni narečni slikovni slovar koroškega podjunskega narečja. V prvem delu članka podajam oris in krajši pregled dosedanjih raziskav ter pojasnujem tērmine, ki sem jih uporabila v drugem, empiričnem delu prispevka.

Frazeologija in opredelitev frazema v slovenskem jezikoslovju

Začetki frazeologije kot vede segajo v leto 1947, ko je izšlo delo ruskega jezikoslovca V. V. Vinogradova; sistematično so se z njim pričeli ukvarjati šele v 70. letih 20. stoletja (Marc Bratina 2014: 17). V ta čas uvrščam tudi začetke slovenske frazeološke razprave, saj je začel izhajati *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Kržišnik 1994: 91) in je Jože Toporišič objavil prvi teoretični frazeološki prispevek (Jakop 2022: 183). Janez Keber je leta 2003 izdal *Frazeološki slovar slovenskega jezika, Poskusni zvezek* (124 strani), prvi slovenski enojezični frazeološki slovar (v nadaljevanju: SSF; 1158 strani) pa je izdal osem let kasneje (Keber 2011). Šlo je za pomembno prelomnico na področju raziskovanja slovenske frazeologije.

Pri poimenovanju frazeološke enote raziskovalci slovenske frazeologije niso enotni. Navajajo naslednje tērmine: *frazem*,³ *frazeološka enota*,⁴

³ Izraz je prevzet iz češke frazeologije.

⁴ Gantar (2007), Keber (2002: 237).

stalna besedna zveza,⁵ *frazeologem*,⁶ *frazeologizem*⁷ in *fraza*.⁸ Od konca osemdesetih let 20. stoletja se po vzoru čeških in slovaških frazeologov v slovenskem jezikoslovju uporablja tîrmin *frazem* (Kržišnik 1994: 91, Meterc 2017: 15), čeprav Nataša Jakop (2022: 185) ugotavlja, da je frazeologija v Sloveniji med slabše razvitimi v slovanskem in evropskem prostoru, saj nima niti tradicije niti splošno sprejetih smernic za sodobno slovarsko obravnavo frazemov.

Frazem ima po mnenju raziskovalcev⁹ naslednje značilnosti:

- stalnost, celovitost, vključenost v sobesedilo (kot del stavčne zgradbe ali kot samostojna stavčna enota), slikovitost, konotativni pomen in ekspresivna funkcija;
- večbesednost ali fraznost – najmanj dve sestavini, ki sta lahko obe polnopomenski ali ena polnopomenska in ena nepolnopomenska, v govor so vključene kot celovita enota;
- omejeno povezanost sestavin;
- neslovarskost pomena vsaj ene od sestavin oziroma pomenska neprozornost;
- semantično in stilistično vezljivost v kombinaciji z drugimi besedami;
- popolno ali delno preneseni/metaforični pomen;
- ustaljenost, tj. preštevnost leksikalnih in drugih različic;
- pretvorbena omejenost ob ohranitvi celostnega frazeološkega pomena.

Frazemi lahko obstajajo v frazeoloških različicah, ki so »(..) ustaljene različice enega frazema: imajo enak pomen, enako skladijsko vlogo in del skupnih sestavin. Glede na razlike, ki se znotraj frazema (lahko) pojavljajo, se običajno govori o oblikoslovnih, besedotvornih, sestavinskih in skladijskih variantah« (Kržišnik 2004: 205). Pojmovanje različic ni enostavno, saj se teoretična izhodišča slovenskih in tujih frazeologov razhajajo.

⁵ Erika Kržišnik (1994: 91) meni, da je izraz neprimeren, saj predpostavlja, da so frazeološke enote vselej le besedne zveze in tako izloča iz frazeologije vse stavčne tvorbe.

⁶ Toporišič (1973/1974: 273) po analogiji na fonem, morfem, tonem ipd. ločuje frazeologeme s stavčno in nestavčno strukturo (rečenice, rekla).

⁷ Po ruski terminologiji.

⁸ Neterminološko poimenovanje (Toporišič 1973/1974: 273).

⁹ Povzeto po: Babič 2008: 49; Fink-Arsovski, Kržišnik 2006: 11; Gantar 2007: 77, 79; Anita Naciscione (iz ustne predstavitve v Mariboru – Europhras 2012); Vidovič-Muha 2013: 117; Weiss 2005: 124.

Jezikoslovci (Kržišnik 1995: 143, Marc Bratina 2014: 19, Trampusch 1999: 110) različno pojmujejo zbir frazemov. Gre za frazeologijo v:

- ožjem pomenu, tj. za frazeme, ki so jezikovne enote s stalno (a) sestavinsko zapolnitvijo z vsemi predvidenimi različicami, (b) skladenjsko zgradbo z vsemi predvidenimi pretvorbami in (c) pomensko zgradbo, in sicer s predpostavko, da vsota pomenov njegovih sestavin ni enaka celovitemu pomenu frazeološke enote;
- širšem pomenu, tj. za frazeologijo, ki vključuje pregovore,¹⁰ izreke in reke, ter obsega (a) lastnosti (večbesednost, stalnost) in (b) vse stalne besedne zveze, ki jih v govoru ne tvorimo sproti, temveč jih jemljemo iz spomina.

Frazeologijo v tem prispevku razumem v širšem pomenu, *frazem* pa kot stalno besedno zvezo, ki ima značilno zunanjo in notranjo (predvidoma) stalno zgradbo (tj. nespremenljivost posameznih sestavin v zapisu in pomenu) v besedišču določenega jezika. *Frazem* je zgrajen iz najmanj dveh ali več sestavin; je čustveno zaznamovan zaradi pomenskih premikov in oblike; njegovega pomena ne moremo izpeljati iz pomena posameznih leksemov, temveč ga moramo razumeti kot celoto.

Narečna frazeologija in narečni frazem

Dialektologija se v slovenskem jezikoslovnem prostoru ukvarja predvsem z glasoslovjem, besedjem, narečnim diskurzom, najmanj pa z narečno frazeologijo (Marc Bratina 2014: 11), to pa potrjujejo pa tudi dognanja domačih¹¹ in tujih raziskovalcev, ki za narečno frazeologijo ugotavljajo:

- v narečjeslovju je v svetovnem jezikoslovju skromno obdelano področje raziskav, enako velja za slovensko področje;
- v slovenskih narečjeslovnih delih so frazeološke enote med vsemi jezikovnimi enotami najmanj raziskave (frazeologija je mlada disciplina);
- teoretične in praktične frazeološke raziskave so šele na začetku – v t. i. »povojih«;

¹⁰ »S pregovori, njihovim izvorom, zgradbo in funkcijami se ukvarja posebna disciplina v okviru folkloristike, tj. paremiologija, ki pa je tesno povezana s paremiografijo, tj. zbiranje, zapisovanje in predstavitev pregovorov.« (Marc Bratina 2014: 40)

¹¹ Kenda Jež 2006: 25, 28; Marc Bratina 2009: 400; Marc Bratina 2009a: 234; Poklač 2004: 138.

- v slovenski dialektologiji ne obstaja vprašalnica, ki bi bila namenjena izključno frazeološkemu raziskovanju, čeprav izkušnje kažejo, da bi bila nujno potrebna;
- zbiranje frazeoloških enot v narečju je metodološko zahtevno, sestavljeno iz etapnega dela in ni enostavno;¹²
- frazemi so redkeje ali vsaj v posebnih situacijah pojavljajoče se jezikovne enote, ki v narečju nastajajo pogosteje v govorjeni kot v pisni podobi.

Hrvaška avtorja Vajs in Zečević (1994; povzeto po Marc Bratina 2009: 406) s terminom *narečna frazeologija* razumeta frazeologijo kot ozko teritorialno območje, ki se lahko od narečja do narečja razlikuje; vanjo po njunem mnenju ne sodijo splošno znani frazemi, ki se nahajajo v knjižnem jeziku. V nasprotju s temi trditvami Weiss v narečno frazeologijo vključuje »(...) vse, kar je v narečju (torej prav tako kot pri besedi), le da čisto novih reči v njem (še) ni, ker nimamo jasnega oprijemališča, ali se bo prijelo ali ne« (Poklač 2004: 142). Enako razmišlja Vera Smole (2014: 1), ki kot narečno pojmuje vso frazeologijo, ki je v rabi v nekem krajevnem govoru.

S trditvijo hrvaških raziskovalcev se ne strinjam, saj ravno geselski članki v mojem strokovnem narečnem slikovnem slovarju, ki jih objavlam v tem prispevku, dokazujejo, da so med narečno in knjižno frazeologijo zelo majhna razhajanja in da se v narečju tvorijo posebne oblike frazemov. V navedenih primerih gre za splošno znane frazeme, ki se od knjižnega jezika v narečju ločijo le po določenih besednih zamenjavah in morebitnih

¹² Marc Bratina (2009) predlaga tri etape za zbiranje narečnega frazeološkega gradiva. Prva je t. i. izraba virov. To pomeni, da smo pred izdelavo usmerjevalne vprašalnice, ki je druga etapa, proučili različne (zgodovinske, geografske, etnološke, kulturološke, folkloristične) vire, iz katerih smo črpali predvsem knjižnoslovenske izraze, ki smo jih potem s pomočjo vodenega pogovora, v katerem je pomembno, da narečjeslovec dobro pozna obravnavano narečje in značilnosti okolja, v katerem se le-to govori, preverjali na terenu – to je tretja etapa zbiranja. V tej etapi se kot težava lahko pojavi izbor informatorjev in delo z njimi, saj je potrebno za odkrivanje narečnih frazeoloških enot najti dobrega, ustreznega in zanesljivega informatorja, ki se bo kljub snemalnim napravam dovolj sprostil in posledično ustvaril ugodno vzdušje in v doživetju pripoved vključil frazeološke enote (Poklač 2004: 138). S tremi etapami zbiranja narečnega frazemskega gradiva pa dialektološko delo seveda še končano, a Marc Bratina naslednjih etap ne omenja. Pred zapisovalno etapo je potrebno namreč dodati še etapo določanja, kaj sploh je narečna frazeologija in narečni frazem, nato pa seveda zbrano posneto gradivo zapisati, združiti in preoblikovati v slovarsko obliko, in sicer po vnaprej določeni teoretični shemi za slovarski sestavek oziroma za frazeološki razdelek v njem. Narečne frazeme je potrebno še dodatno preveriti pri večjem številu informatorjev in v več raziskovalnih točkah, s tem pa se delo dialektologa vrača spet nazaj na tretjo etapo.

dopolnitvah. Podpiram predloga Petra Weissa in Vere Smole, da vključimo v narečno frazeologijo (čisto) vse, saj na določeni jezikovni točki ne moremo vedeti, ali se bo določena oblika frazema prijela, obdržala, še naprej uporabljala ali morebiti spremenila.

Težavo znotraj narečne (kot tudi splošne/knjižne) frazeologije predstavljajo določitve, kaj je frazem oziroma osnovna enota frazeologije, katere so njegove obvezne ali kanonične ter katere neobvezne sestavine. Ta vprašanja imajo različne odgovore, o čemer sem v tem prispevku že pisala. Razlikujemo se glede na to, kako določamo osnovno frazeološko enoto v narečju. Frazemi so pomembna sestavina vsakdanje, tudi narečne, govornice/govora in jih tvorimo iz našega spomina. So leksikalne enote, enakopravne drugim enotam besedišča, tj. »enobesednim«
leksemom, le da imajo od njih bolj zapleteno zgradbo. Strinjam se s trditvijo Vere Smole (Marc Bratina 2014), da je raziskovanje narečne frazeologije v okviru samega narečjeslovja zagotovo najtežje področje za raziskovalca in za narečnega govornika, saj z njim posegamo v govornikov najintimnejši način izražanja (ekspresivnost).

Podpiram spoznanja Saše Poklač (2004: 142–143), ki narečne frazeme deli v tri skupine:

- variantne – (a) frazemi v narečju, ki so glasoslovne, oblikoslovne, skladenske različice splošno sprejetih, tj. knjižnih frazeoloških enot, in (b) narečni frazemi, pri katerih obstaja njihova zamenljivost znotraj istega semantičnega polja;
- sopomenske – frazemi v narečju, ki gradijo na drugačni predstavnosti kot v knjižnem jeziku, a imajo v njem istoznačne ustreznice;
- posebne – frazemi, ki so po sestavinah, predstavnosti in pomenu povsem drugačni od tistih v knjižnem jeziku.

Med knjižno in narečno frazeologijo torej ni bistvenih razlik. Poklač (2004: 141–142) po zgledu slovaškega dialektologa Buffeja predlaga razlikovanje med:

- širšim smislom oziroma *frazeologijo v narečju/narečjih* – pri tem gre za skupek vseh v narečju rabljenih frazemov oziroma frazeološke enote, rabljene v danem narečju, ki se ne raziskujejo od frazeologije knjižnega jezika, razen v primeru, če gre za posamezne tipe frazemov;
- ožjim smislom oziroma *narečno frazeologijo* – gre za obravnavo t. i. posebnih narečnih frazemov, ki nimajo ustreznikov v knjižnem jeziku ali v drugih narečjih, oziroma za frazeme, ki jih zunaj narečja ne najdemo in nimajo odnosa s knjižnimi frazemi.

V empiričnem delu razprave upoštevam in v slovar vključujem vse frazeološke enote, ki so mi jih povedali govorci (lahko samo eden) in sem jih posnela na terenu.

Frazeologija v slovenskih narečnih slovarjih

Narečna frazeologija je v slovenski dialektologiji manj raziskana.

Pregledala in analizirala sem slovensko narečno slovaropisje in ugotovila (Benko 2016a: 134), da je frazeologija v slovenskih narečnih slovarjih¹³ nesistematično zastopana po obsegu in po vsebini zbranega gradiva¹⁴ ter da se frazeološko gnezdo uvaja z različnimi netipografskimi označevalci – npr. \diamond *Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem*, • *Weissov Slovar govorov Zadrebčke doline* (1998), * *Karničarjev slovar Der Obir-Dialekt* (1986).

Narečna frazeologija v koroškem narečju

Ugotovitve za narečno frazeologijo v koroškem narečju se skladajo s tem, kar sem ugotovila na splošno za slovensko narečno frazeologijo – neraziskanost, nesistematično zbiranje, nepokritost celotnega narečnega ozemlja, zgolj posamezne raziskave za področje pregovorov ter rekov.¹⁵

¹³ Frazeologijo v različnem obsegu in na različne slovaropisne načine vključujejo: Tominec (1964), *Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem* (1982–2012), Novak (1985, 1996, 2009), Karničar (1986), Steenwijk (1986), Jakomin (1995), Weiss (1998), Del Medico (2006), Ivančič Kutin (2007), Bajzek Lukač (2009), Čujec Stres (2010, 2014), Rajh (2010), Vnuk (2012), Gregorič (2014).

¹⁴ Koletnik in Nikolovski (2020: 85) navajata raziskave s področja slovenske narečne frazeologije in se osredinjata na živalsko frazeologijo. Ugotavljata, da je to področje v slovenskih narečjih le primerjalno obravnavano »v nekaj slovenskih govorih na avstrijskem Koroškem (Karničar, 1994; Trampusch, 1999), v vzhodnodolenskem šentruperskem govoru (Smole, 2014), v notranjem zagorskem (Koletnik in Šabec, 2017) in porabskem gornjeseniškem govoru (Koletnik, 2017). Dodajata, da je nabor oplotniških živalskih frazemov dodan še glasoslovnemu orisu štajerskih južnopohorskih govorov Mislinje in Oplotnice (Zorko, Benko 2015: 147–164), a brez podrobnejše (primerjalne) analize«. (Koletnik, Nikolovski 2020: 85)

¹⁵ Raziskava Martine Piko-Rustia v enem delu prikazuje pregled zbranega in objavljenega gradiva v pregovorih in rekih v dialektoloških raziskavah znotraj koroške narečne skupine (Piko-Rustia 2014: 235–236). Avtorica že v uvodu ugotavlja, da so bili na Koroškem slovenski pregovori in reki doslej premalo raziskani, pri analizi

Po natančnem pregledu obstoječega gradiva in literature ugotavljam, da se dialektološke raziskave v koroškem narečju osredotočajo le na področje živalske frazeologije, saj se vse bibliografske enote večinoma nanašajo nanjo:

- raziskava Ludvika Karničarja *Živali v frazeologiji koroških slovenskih narečij* (1994);
- raziskava Tatjane Trampusch *Živalska frazeologija v vasi Dob pri Pliberku na avstrijskem Koroškem* (1999);
- diplomsko delo Vanje Benko *Živalski frazemi v Prežihovi Požganici in v mežiškem narečju* (1999);
- diplomsko delo Jelke Kos *Javorski govor z vzorci iz živalske frazeologije* (2000);
- raziskava Vanje Benko *Živalske omembe v Prežihovem romanu Požganica in njihova preverba v koroškem mežiškem narečju* (2010);
- razpravi Zinke Zorko (obe iz leta 2013): (a) *Nosniki tudi danes: živalski frazemi v koroškem mežiškem narečju* in (b) *Živalski frazemi v mežiškem narečju*;
- prispevek Martine Piko-Rustia *Pregovori in reki na Koroškem/Proverbs in Carinthia* (2014).¹⁶

Empirični del

Na podlagi tujih in slovenskih znanstvenih ter strokovnih dognanj je bila okviru doktorske disertacije Anje Benko (2013)¹⁷ izdelana teoretična zasnova za strokovni narečni slikovni slovar, ki je bila vključena in predstavljena

dialektološkega gradiva pa kot raziskovalne dosežke na tem področju navaja: Zdovca (1972; jugovzhodna Podjuna), Karničarja (1990; Obirsko), Sturm-Schnabl (1973, Celovško polje), Isačenka in Priestlyja (1994; Sele), Feinig (1985, Bistrica v Rožu), Černuta (2008, okolica Baškega jezera), Pronka (2009) in Neweklowskega (2013; Zilja); ob tem omenja še projekt avdiovizualne dialektologije Maurer-Lausseger in zgoščenke z živalskimi pripovedmi ter Miklovo Zalo za otroke v rožanskem narečju (2012), zgoščenko s pravljicami v ziljskem narečju (2011) in zgoščenko s podjunskimi pripovedkami (2012) (Piko-Rustia 2014: 235).

¹⁶ Zbranega narečnega frazeološkega gradiva v diplomskih nalogah je precej manj kot v narečnih slovarjih. Pri prispevkih gre po navadi za gradivo, ki bi lahko bilo dobro izhodišče za nadaljnje in obširnejše raziskave ter za izdelavo narečnega slovarja s slovarskimi razdelki (Mrvič 2020: 11).

¹⁷ Mentorica red. prof. dr. Mihaela Koletnik, somentorica akad. zasl. prof. dr. Zinka Zorko.

v slovarju za koroško podjunsko narečje.¹⁸ Slovar je od sredine leta 2013 dostopen na avtoričini spletni strani *Narečna bera* (Benko 2013a).

V nadaljevanju opredeljujem slovar in prikazujem, kako v njegovo makro- in mikrostrukturo vključujem frazeološki razdelek. S tem želim spodbuditi slovenske dialektologe k sistematičnemu raziskovanju slovenske narečne frazeologije.¹⁹

Oprelitev slovarja

Strokovni narečni slikovni slovar je omejen ali poseben slovar, ker se leksika v njem osredotoča na narečno strokovno izrazje s področja določenega tematskega področja, tj. kmetijstva (hlevska živinoreja, poljedelsko orodje in kulturne rastline). Zasnovan je na ustnem gradivu in po v naprej sestavljeni tematski vprašalnici. Izdelan je na način, da sledi praktični namembnosti: dokumentaciji slovenske narečne leksike. Uporabniki so lahko predvsem slovensko govoreči ljudje, ki se želijo dodatno poučiti o narečnem besedju koroškega podjunskega narečja na vseh jezikovnih ravninah.

Slovar je izrazijski, enojezičen in konkordančnega tipa.²⁰ Nastal je na podlagi posnetkov z informatorji na terenu,²¹ ki so bili posneti v štirih raziskovalnih točkah znotraj koroškega podjunskega narečja:²² Brdinje, Strojna in Libeliče v Sloveniji ter Bistrica pri Pliberku v Avstriji.

¹⁸ Leta 2013 nastali strokovni narečni slikovni slovar je brezplačno dostopen na avtoričini spletni strani *Narečna bera*: www.narecna-bera.si. S tem je bila omogočena njegova brezplačna in enostavna uporaba, izkoriščene pa so bile možnosti sodobne tehnologije (dodatno slikovno gradivo, zvočni posnetki, kratki filmi). Podrobneje je spletna različica slovarja že bila predstavljena (Benko 2016).

¹⁹ Nataša Jakop na podlagi pregleda izhajanj frazeoloških del od 60. let 20. stoletja dalje izpostavlja naslednje: »Zato kot prvi pomembnejši izziv slovenske frazeologije in frazeologije v 21. stoletju izpostavljamo nujo po spodbujanju sistematičnega raziskovanja slovenske frazeologije in redno objavljanje rezultatov raziskav.« (Jakop 2022: 185)

²⁰ To pomeni, da sem vanj zabeležila le tiste besede/besedne oblike, ki se pojavljajo v gradivu, zbranem na terenu.

²¹ Terensko delo dialektologom predstavlja eno najtežjih in hkrati najprijetnejših etap narečnega raziskovanja; doživljam ga zelo osebno, saj z informatorji skozi pogovore ustvarimo neko posebno trdno in prijateljsko vez.

²² Opisa in predstavitve koroškega podjunskega narečja na tem mestu ne podajam, saj sem o tem že pisala (Benko 2013: 172–218; Benko 2018). Več o tem je objavljeno tudi na <https://www.narecna-bera.si/koroska-narecja>.

Narečne frazeme, ki jih v tem prispevku prvič objavljam, sem z informatorji zbirala v več obdobjih in s številnimi dodatnimi preverbami (leta 2008, v obdobju 2010–2014, nato še 2018 in 2022).

Zgradba slovarskega članka z osredotočenostjo na zgradbo frazeološkega razdelka

Zbrane in pripravljene podatke, ki si sledijo po določenem vrstnem redu, sem uredila v slovarsko obliko. Sestava slovarja je hierarhična in to sem želela doseči pri umestitvi frazeološkega razdelka v slovarski članek.

Natančnejša oziroma podrobnejša zgradba slovarskega članka v strokovnem narečnem slikovnem slovarju je že bila predstavljena (Benko 2013: 237–255; Benko 2016: 135–138). Na tem mestu jo le povzemam in se podrobneje osredotočam na makro- in mikrostrukturni prikaz zasnove nadgradnje obstoječega slovarskega članka. Novo dodani frazeološki razdelek je usklajen s celotno slovarsko makro- in mikrostrukturno, prav tako sem upoštevala tudi enake tipografske in netipografske označevalce.

Makrostruktura

V makrostrukturi strokovnega narečnega slikovnega slovarja so poknjižene glavne leme abecedno urejene. Slovarski članki so v slovarju razvrščeni s pomočjo jasno navedenega postopka iskanja, tj. algoritma. Slovar zaradi preglednosti strukture in lažje dostopnosti do podatkov pri makrostrukturni zgradbi uporablja tipografske in netipografske označevalce.

Frazeološki razdelek sledi tej makrostrukturni ureditvi. Poknjiženi narečni frazemi so razvrščeni po abecednem vrstnem redu znotraj poknjižene glavne leme. Držala sem se načela, da so posamezni frazemi znotraj slovarskih člankov predstavljeni po naslednjih pravilih (Weiss 1998: 14–15). Če frazem vsebuje samostalnik, je razložen v geslu, kjer je obdelan (prvi) samostalnik v frazemu. Če ne vsebuje samostalnika, je razložen v geslu, kjer je obdelan prvi pridevnik v frazemu. Če ne vsebuje samostalnika in pridevnika, je razložen v geslu, kjer je obdelan prvi glagol v frazemu (če frazem vsebuje dva glagola, je razložen pri tistem, ki se v njem pojavlja v osebni glagolski obliki). V tem zaporedju so nato obdelane še druge besedne vrste: prislov, števnik, medmet. Primerjalni frazemi (knjižno: *kot*, *kakor*, v koroškem podjunskega narečju: *kə*, *ko* in *'kəkər*) so obdelani v nasprotju z zgornjim pravilom, in sicer so navedeni pod nosilno besedo, ki stoji za primerjalnim veznikom (Weiss 1998: 15).

V zabeleženih poknjiženih narečnih frazemih ne ločujem med obveznimi in neobveznimi sestavinami frazema, saj bi morala za to delitev opraviti temeljitejšo raziskavo pri več narečnih govornicah.

Zavzemam se, da v narečno frazeologijo lahko vključujemo frazeme v zelo širokem poimenovanju, in sicer od stalnih besednih zvez naprej, saj le tako lahko zajamemo vse, kar dialektologi posnamemo/slišimo na terenu in to brez selekcije vključimo v narečni slovar. Vse posneto oziroma zapisano je lahko pomembno za prihodnje rodove in omogoča številne nadaljnje raziskave.

Skladno z navedenim v strokovni narečni slikovni slovar koroškega podjunskega narečja v frazeološkem razdelku vključujem vse na terenu slišane frazeme, tj. tiste, ki imajo obliko v knjižnem jeziku, in tiste, ki se v knjižnem jeziku ne pojavljajo, in sicer v vseh oblikah in z vsemi leksem-skimi možnostmi.

Narečne frazeme sem, kakor priporoča stroka (Marc Bratina 2009a: 234), na terenu zbrala z usmerjevalno vprašalnico, z vodenim pogovorom (tj. z delom po posebej pripravljene vprašalnici, ki je temeljila predvsem na geslih, zbranih za mojo doktorsko disertacijo /Benko 2013/), nekatere od njih z možnostjo t. i. »paberkovalnega zbiranja« (Weiss 2005: 130), tj. s pristopom, ki omogoča nesistemsko zbiranje in temelji na naključnem, spontanem beleženju frazeoloških enot. Od informatorjev sem želela (pri)dobiti čim več informacij o frazemu, njegovem pomenu, rabi v govoru in podobno.

Mikrostruktura

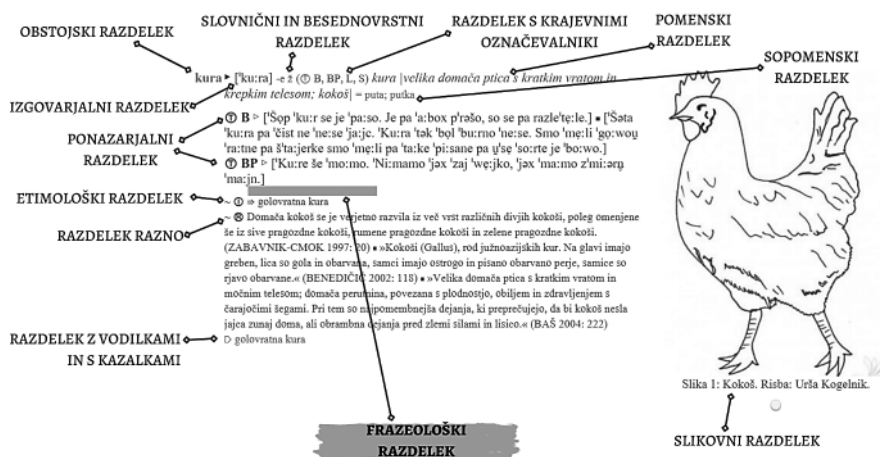
Mikrostrukturo opredeljujem kot vsebino, zgradbo, strukturo in zaporedje slovarskega članka ter njegovih razdelkov. Pri tem uporabljam različne tipografske in netipografske označevalce.

Slovarski članek v strokovnem narečnem slikovnem slovarju je zgrajen iz obstojkega razdelka (obvezen), izgovarjalnega razdelka (obvezen), slovničnega in besednovrstnega razdelka (obvezen), razdelka s krajevnimi označevalniki (obvezen), pomenskega razdelka (obvezen), sopomenskega razdelka (neobvezen), ponazarjalnega razdelka (neobvezen), etimološkega razdelka (neobvezen), razdelka razno (neobvezen), vodilk in kazalk (neobvezno) ter slikovnega razdelka (neobvezen). K naštetemu v tem prispevku dodajam še frazeološki razdelek (neobvezen).²³

²³ Na katero mesto znotraj slovarskega članka uvrščamo frazeološki razdelek, je razvidno s Slike 1.

Mikrostrukturno je vsak slovarski razdelek vnesen na točno določeno in enako mesto v slovarskem članku ter oblikovan s pisavo, ki ima določeno obliko, položaj in tisk. Temu sem sledila v frazeološkem razdelku. Zaradi doslednosti in uskladitve (frazeološkega razdelka) s celoto (slovarskim člankom) sem uporabila enake označevalnike kot v zasnovi (prim. Benko 2013), zaradi boljše preglednosti pa sem dodala nekaj novih tipografskih in netipografskih označevalnikov, kakor sledi iz opisa v nadaljevanju.

V strokovnem narečnem slikovnem slovarju je uporabljen še mešani tip strukture. Mikrostrukturni pokazatelji so npr. poševni in krepki tisk, pike, poševnice in ostala ločila.

Slika 1: Prikaz slovarskih rubrik v slovarskem geslu *kura* iz strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja, ki še ne vsebuje frazeološkega razdelka. Iz slike je razvidno, na katero mesto znotraj slovarskega članka ga umeščam.

Narečni frazemi, zbrani na štirih izbranih točkah koroškega podjunskega narečja, so v slovarju navedeni v frazeološki rubriki, ki jo uvaja velik poln črn krožec: ●. Vsak frazem ima zaradi lažje preglednosti in dostopnosti v slovarskem članku (dolžina in število rubrik znotraj frazeološke rubrike) dodano svoje grafično znamenje ● (črn poln krog) in se piše v novi vrstici.

V **obstojskem razdelku** (obvezen) znotraj frazeološkega razdelka so narečni frazemi najprej zapisani v poknjiženi slovarski (osnovni) obliki²⁴ in tipo-

²⁴ V poknjiženih frazemih ni naglasnih znamenj. Pri zapisu sem se naslanjala na narečni frazem, slišan/zabeležen na terenu in sledila glasovnorazvojnemu pravilom knjižnega

grafsko označeni (odebeljeni tisk, zelena barva). Če informatorji pomena niso poznali, sem ga razložila s pomočjo svoje narečne zmožnosti ali pa sem nedoločniško obliko razbrala iz sobesedila ali jo iz njega rekonstruirala (Marc Bratina 2009a: 236).

Poknjiženemu frazemu za grafičnim znamenjem oziroma zaznamkom razdelitve (poimenovanje po Wiegandu /2000: 974/) ► (v desno usmerjeni črn trikotnik) pri vsakem poknjiženem frazemu sledi **izgovarjalni razdelek** (obvezen), v katerem je v osnovni slovarski obliki in v slovenski fonetični transkripciji zapisan vsaj en ali več narečnih frazemov, zabeležen na terenu. Izgovarjalni razdelek je tipografsko (črna barva) in netipografsko označen (grafično znamenje: []). Navedeni primeri v tem razdelku so avtentični. S tem sem želela doseči čim večjo stopnjo dokumentiranosti slovarskega frazeološkega gradiva, kakor priporoča Vida Jesenšek (2009: 391). Če je teh primerov več in se med raziskovalnimi točkami fonetično ali kakor koli drugače razlikujejo, je pred zapisanim to še dodatno označeno z navedbo krajevnega označevalnika, ki mu sledi dvopičje.²⁵ Zaradi lažje ločljivosti posameznih različic narečnega frazema so med posameznimi poknjiženimi narečnimi frazemi dodana grafična znamenja ■ (dvignjen črn kvadrataček). Če narečni frazem vsebuje lastno ime, je v izgovarjalnem razdelku pri fonetični obliki dodan znak ■*xxx*, ki označuje veliko začetnico.

Izgovarjalnemu razdelku sledi **razdelek s krajevnimi označevalniki** (obvezen), ki je tipografsko (pomanjšana velikost pisave, temno modra barva) in netipografsko označen (navadni oklepaji). Vsebuje navedbo krajevnih podatkov, ki prikazujejo, v katerih raziskovalnih točkah smo zapisano obliko narečnega frazema slišali/jo zapisali oziroma kje ga v govoru uporabljajo.²⁶ Raziskovalne točke v slovarskih člankih, tudi v frazeološkem razdelku, vedno uvaja netipografski označevalec ⊕, ki pomeni *raziskovalno točko*.

jezika. Za poknjiževanje sem se odločila iz tehničnih razlogov, preprostejšega razvrščanja frazemov znotraj slovarskih člankov po abecedi, čim širše dostopnosti slovarja narečnim in nenarečnim uporabnikom, lažjega iskanja, lažjega združevanja itd., z vsem naštetim pa sem povečala dostopnost, uporabnost in informiranost slovarja za čim širši krog uporabnikov.

²⁵ Primer: ⊕ BP: [...].

²⁶ Na mestih v strokovnem narečnem slikovnem slovarju, kjer je v razdelku s krajevnimi označevalniki zapisano, da sem narečni frazem slišala/zabeležila zgolj v eni raziskovalni točki, to ne pomeni, da zapisanega narečnega frazema v drugih raziskovalnih točkah ne govorijo ali ne poznajo. Za potrditev/zavrnitev te trditve bi bila potrebna še temeljitejša terenska raziskava.

Vedno so mu po abecednem vrstnem redu okrajšav dodane oznake krajev (B – Brdinje, BP – Bistrica pri Pliberku, L – Libeliče, S – Strojna).

Zapisanim ponazarjalnim primerom sledi **pomenski razdelek** (obvezen) frazeološkega razdelka, tipografsko označen (poševni tisk, vijolična barva pisave). Ker je strokovni narečni slikovni slovar enojezičen, so razlage v tem razdelku zapisane s sredstvi istega jezikovnega diasistema, kot mu pripada narečje, a drugega podsistema, to je knjižnega jezika. Pomen frazema je razlagalno podan iz drugih slovarskih del, literature ali, predlog Marc Bratine (2009a: 236), v primerih, ko gre za izvorni frazem (tj. frazem, ki ni zabeležen v drugih slovarjih), razlage motivacijske podlage frazema, ki so jo posredovali narečni govorci.

Kadar ima narečni frazem več pomenov, so ti ločeni z arabskimi števki (na primer 1., 2.). Večpomenskost sem dokumentirala tako, da so posamezni pomeni razvrščeni od pričakovanega do redkejšega.

Pri posameznih frazemih takoj za pomenskim razdelkom sledi še **razdelek s sestavinskimi različicami in/ali sopomenskimi frazemi** (neobvezen). Pri tem obstajata dve možnosti. (1) Če se narečni frazem pojavi pri drugih geslih v slovarju, potem v tem razdelku za grafičnim znamenjem ⇒ sledi geslo, kjer sinonimni frazem najdemo (tipografsko: pomanjšana pisava, črna barva), in v oklepaju je za grafičnim znamenjem = in s tipografsko označitvijo (pomanjšana pisava, roza barva) zapisano, katera je tista sestavinska varianta/tisti sinonimni frazem, ki ga v kazalčnem geslu iščemo. (2) Če gre za narečni frazem znotraj istega gesla, potem so v tem primeru za netipografskim označevalcem = in s tipografsko označitvijo (pomanjšana pisava, roza barva) zapisane sestavinske variante in sopomenski frazemi k danemu frazemu, ki so razporejeni po abecedi in med seboj ločeni s podpičji. Pri vrstnem redu navajanja v tem razdelku dajem prednost drugi možnosti, tj. tistim frazemu, ki se pojavljajo znotraj slovarskega gesla, šele nato usmerjam na druga gesla.

Sledi **ponazarjalni razdelek** (neobvezen), ki prikazuje funkcioniranje oziroma rabo narečnega frazema v govoru oziroma kako le-ta deluje v kombinaciji z drugimi besedami. Gre za pomembno sestavino slovarja, po kateri se pogosto meri njegova kakovost, saj hkrati ponazarja, pojasnjuje, ilustrira narečne frazeme, in sicer tako, da jih prileže v konkretni, realni jezikovni rabi v konkretnem, realnem (so)besedilnem okolju (Jesenšek 2009: 390). Gradivo za ta razdelek je pridobljeno na terenu in zapisano na podlagi

posnetkov, ki so nastali s pomočjo informatorjev v izbranih raziskovalnih točkah koroškega narečja. Grafična podoba sledi zgradbi celotnega slovarskega članka v slovarju.

Ta del je v frazeološkem razdelku slovarskih člankov zamaknjen nekoliko v desno in zapisan s pomanjšano pisavo. Uvaja ga znak ⊕, ki označuje *raziskovalno točko*, nato mu sledi še označba raziskovalne točke/kraja in grafično znamenje ▷. Ponazarjalni zgledi si vedno sledijo v enakem abecednem vrstnem redu, in sicer glede na oznako točke:

- ⊕ B ▷ (raziskovalna točka Brdinje);
- ⊕ BP ▷ (raziskovalna točka Bistrica pri Pliberku);
- ⊕ L ▷ (raziskovalna točka Libeliče);
- ⊕ S ▷ (raziskovalna točka Strojna).

Vsak posamezni zgled narečnega frazema je zapisan v fonetični obliki in podan v oglatih oklepajih ([]). Če je ponazarjalnih primerov pri posamezni raziskovalni točki več, so ti med seboj ločeni z grafičnim znamenjem ▣ (dvignjen črn kvadratek). Če ima narečni frazem več pomenov, so pred ponazarjalnimi primeri in pred oglatim oklepajem dodane številke, ki nakazujejo, na kateri pomen frazema se narečni zgled nanaša.

Zbrano narečno gradivo za frazeološki razdelek je zapisano v slovenski fonetični transkripciji, in sicer v takšni obliki, kakor sem ga slišala in posnela na terenu. Narečna leksika ni iztrgana iz svojega naravnega sobesedila, zato je zapis objavljen oziroma zapisan v celoti, saj le tako leksemi vstopajo v sintagmatska in paradigmatiska razmerja, kakor priporoča Zgusta (1991). Ponazarjalni zgledi so zapisani z ločili in z velikimi začetnicami. Gre za transkripcijo posnetega narečnega besedila, vezanega na določen frazem.²⁷ Želela sem prikazati in dokumentirati posneto narečno stanje v izbranih raziskovalnih točkah podjunskega narečja.

Nekaj primerov, navedenih v ponazarjalnem razdelku frazeološkega razdelka, sem pridobila tudi iz drugih razprav, ki so bile narejene za omenjeno narečje, saj se mi zdi pomembno, da na enem mestu zberem vse, kar je bilo o narečnem frazemu že zapisanega. V navadnih oklepajih sem na koncu navedka dosledno navedla vse vire.

Ponazarjalnemu gradivu lahko sledijo še rubrike o tem, kako je z beleženjem frazema v drugih slovarjih, morebitna dodatna dopolnila pri razumevanju frazema in slikovni razdelek.

²⁷ Če sem zapisani frazem npr. zabeležila le v eni raziskovalni točki, to ne pomeni, da ga ne poznajo v ostalih treh.

V **dokumentarnem razdelku** (neobvezna sestavina) prikazujem, kako je z dokumentiranostjo narečnega frazema v drugih jezikovnih virih in uporabnikom slovarja nudim neposreden podatek o razširjenosti jezikovnega pojavitve v prostoru in času (Mrvič 2020: 44). Za grafičnim znamenjem ~ □ je naveden podatek, ali je narečni frazem zabeležen v kateremu od slovarjev, objavljenem na portalu *Fran*. V primeru, da je, je v tem razdelku najprej navedena okrajšava slovarja (podčrtano),²⁸ sledi grafično znamenje ▷, nato pa so navedeni podatki, v kakšni obliki je zapisan in s katerim pomenom. Če je frazem naveden v več slovarjih, so le-ti med seboj ločeni s podpičjem. Če ta slovarska rubrika v slovarskem članku ni zapisana, pomeni, da frazema na omenjenem portalu oziroma v njem vključenih slovarjih nisem našla.

Dokumentarnemu razdelku za grafičnim znamenjem ~ □ sledi razdelek **komentar** (neobvezen). S pomočjo najrazličnejše literature frazeme še dodatno razlagam in ponazarjam, s tem pa dopolnjujem in uporabnikom prikazujem, kako in zakaj je določen frazem sploh nastal oziroma kaj pomeni. Zaradi lažje ločljivosti je med različnimi navedbami dodano grafično znamenje ■ (dvignjen črn kvadrata). V komentarju je lahko tudi kazalka ali vodilka, ki kaže k narečnemu frazemu, v katerem je v komentarju povedano več ali še kaj o obravnavanem frazemu.

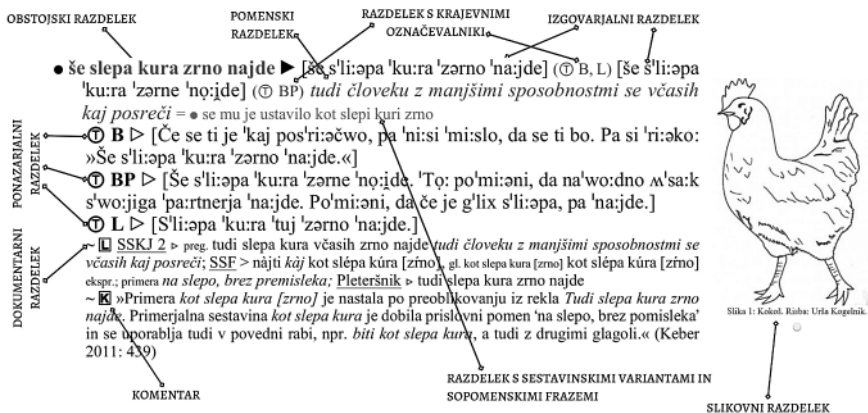
Neobvezna sestavina frazeološkega razdelka je pri mikrostrukturi slovarskega članka še **slikovni razdelek**, ki je prikazan na desni strani slovarskega članka. Stoji in govori sam zase ter dopolnjuje slovarske članke. Na sedanji stopnji nadgradnje sicer ni neposredno povezan z narečno frazeologijo,²⁹ saj v njem niso ilustrirani/slikovno prikazani frazemi, temveč uporabnikom slovarja le pomaga pri vizualizaciji glavnega gesla. Nekatere risbe in fotografije so avtorsko delo, druge, ki niso avtorsko zaščitene, so pridobljene na medmrežju.

Slovarski članek je z dodanim frazeološkim razdelkom zaradi usklajenosti vseh rubrik v mikrostrukturi mogoče prenesti v spletno različico slovarja (Benko 2013a).

²⁸ Seznam okrajšav iz dokumentarnega razdelka je dodan na koncu prispevka.

²⁹ V nadaljevanju raziskave bi lahko tudi to slovarsko rubriko nadgradila, tako da bi ilustrirala tudi narečne frazeme.

Na Sliki 2 s pomočjo sheme za geslo *kura* prikazujem posamično mikrostrukturno zgradbo frazeološkega razdelka v slovarskem članku v strokovnem narečnem slikovnem slovarju koroškega podjunskega narečja.

Slika 2: Prikaz notranje zgradbe frazeološkega razdelka za narečni frazem *še slepa kura zrno najde* v geslu *kura* v strokovnem narečnem slikovnem slovarju koroškega podjunskega narečja. Primerjava Slike 1 in Slike 2 kaže, da zgradba frazeološkega razdelka mikrostrukturno sledi zgradbi slovarskega članka.

Slovarski sestavki s frazeološkim razdelkom v strokovnem narečnem slikovnem slovarju koroškega podjunskega narečja

V celoti objavljam vse slovarske članke iz strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja, v katere sem vključila frazeološki razdelek, saj se mi zdi pomembno, da so uporabnikom dostopni na enem mestu z vsemi vključenimi slovarskimi razdelki.

bičej ► ['bi:čej] -a m (Ⓣ BP) *tele* [goveji mladič] = biči (1.);

čolej; čoli; junec; teliček; tele; voli

● **biti zarukan kot en bičej** ► ['bət za'ru:kan kə 'a:n 'bi:čej]

neumen, trmast ⇒ bik (= ● biti samosvoj tako kakor bik; ● biti zabit kakor en bik; ● biti zapat kot en bik; ● biti zarukan kakor en bik)

Ⓣ BP ► [Za'ru:kan kə 'a:n 'bi:čej pɔ'mi:əni 'bət 'tərmast.]

~ Ⓣ Praslovensko **bīčb* je izpeljano iz **bīti*, slovensko *bíti* 'tolči, tepsti'. Prvotni pomen besede je *'kar bīje, tepe'. (Snoj 2009: 40)

Tele.

bider ▶ ['bi:dər] -dra m (⊙ B, BP, L, S) *oven* |*ovčji samec*| =

oven; pok (2.)

⊙ B ▶ ['Bi:dra 'ma:mo. 'Bi:dər je pa 'sa:məc od 'o:u:ce.]

⊙ S ▶ [Košt'ru:n je pa 'bi:dər.]

• **gledati tako kot en bider** ▶ [g'lɛ:dat 'tək kə 'a:n 'bi:dər] (⊙ BP) *zabodeno, hudo*

⊙ BP ▶ [Šət 'me: pa 'tək g'lɛ:da 'tək kə 'a:n 'bi:dər.]

~ ⊙ I *Izposojeno iz štajersko nemško Wider, Widerl 'Germgabäck, Gugelhupf'. (Bezlaj 1977: 20)*

Bider.

bik ▶ ['bik] 'bi:ka m (⊙ B, BP, L, S) *bik* |*odrasel samec*

goveda| = biči (2.)

⊙ BP ▶ ['Bik, od'ra:sou 'sa:məc go'wɛ:da.]

⊙ L ▶ ['Bik pa 'bi:či 'tuj. 'Tu:ə je 'mi:xŋ 'bik, 'ma:jnši 'bik. 'Mi:xno je 'te:le al pa 'čɔ:li, 'pɔl je biɥ pa 'bi:či. 'Pɔl, ko je biɥ pa 'wɛ:jki, je biɥ pa 'bik.]

⊙ S ▶ ['Bik. Še 'li:ətəs smo 'mɛ:li 'bi:ka, da smo ga k'l'a:li. 'Nɔ, pa 'zaj za nap'rɛ:j 'tuj 'ma:ta ga.]

• **biti močen tako kot bik** ▶ ['bət 'mo:čŋ 'tək kə 'a:n 'bik] (⊙ B, L) *biti zelo močen, biti sposoben opravljati fizično delo* ⇒ konj (= • biti močen kot en konj)

⊙ L ▶ [Šət je pa 'mo:čŋ 'tək kə 'a:n 'bik.]

~ □ SSKJ 2 ▷ močen ko bik; Weiss ▷ biti močen ko bik *biti zelo močen* |*sposoben opravljati naporno fizično delo*|

• **biti samosvoj tako kakor bik** ▶ ['bət samos'vɔj 'tək 'kəkər 'bik] (⊙ B) *neumen, trmast* = • biti zabit kakor en bik; • biti zapat kot en bik; • biti zarukan kakor en bik (1. pomen); ⇒ bičej (= • biti zarukan kot en bičej)

⊙ B ▶ [Samos'vɔ:j je 'tək 'kəkər 'bik, so 'to:di 'rəkli ũ'ča:six. Ko 'bik je 'ču:dno 'moɥ samos'vɔ:j 'bət.]

• **biti zabit kakor en bik** ▶ ['bət za'bi:t 'kəkər 'a:n 'bik] (⊙ B) *neumen, trmast* = • biti samosvoj tako kakor bik; • biti zapat ko en bik; • biti zarukan kakor en bik (1. pomen); ⇒ bičej (= • biti zarukan ko en bičej)

⊙ B ▶ [Šətə je g'lix 'tək za'bi:t 'kəkər 'a:n 'bik. 'Tək 'nɛ:ka nap'rɛ:j 'si:li 'tək 'kəkər 'a:n 'bik. 'Tək so ũ'ča:six p'ra:jli.]

• **biti zapat kot en bik** ▶ ['bət za'pɑ:t kə 'a:n 'bik] (⊙ BP) *neumen, trmast* = • biti samosvoj tako kakor bik; • biti zabit kakor en bik; • biti zarukan kakor en bik (1. pomen); ⇒ bičej (= • biti zarukan ko en bičej)

⊙ BP ▶ [Si 'tək za'pɑ:t kə 'a:n 'bik. Za'pɑ:t pə'mi:əni, da je 'tərmast.]

Bik.
(Risba: Urša Kogelnik.)

Bik.

● **biti zarukan kakor en bik** ► ['bət za'ru:kan 'kəkər 'a:n 'bik]

(⊙ B, BP) **1. *neumen, trmast*** = ● biti samosvoj tako kakor bik; ● biti zarukan ko en bičej (= ● biti zarukan ko en bičej) **2. *zaljubljen***

⊙ **B** ► **2.** [N'eu:mɔ, 'tərmast. Ko 'a:ni, če so b'lə za'lu:bleni, 'al, se je 'rəkwo, da je za'ru:kan 'tək 'kəkər 'a:n 'bik. Ko ne 'vi:di, da ni za n'je:ga 'ki:ra al pa 'ki:ri.]

⊙ **BP** ► **1.** [Si 'tək za'ru:kan 'tək 'kəkər 'a:n 'bik.]

● **gledati kot bik v nove duri** ► [g'wa:daš ko 'bik ɥ 'nɔ:ve 'du:ri] (⊙ L) *zelo neumno, začudeno gledati* = ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en hud bik; ● gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; ● gledati kot en bik; ● gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **L** ► ['Tək g'wa:daš ko 'bik ɥ 'nɔ:ve 'du:ri.]

~ [SSF] ► glédati kot bik v nôva vráta ekspr.; primera *zelo neumno ali začudeno*; Weiss ► gledati ko bik v nova vrata *zelo neumno ali začudeno gledati*

● **gledati kot en bik** ► [g'wa:dat kə 'a:n 'bik] (⊙ B, BP) *zelo neumno, začudeno gledati* = ● gledati kot bik v nove duri; ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en hud bik; ● gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; ● gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **B** ► [Za'č'u:deno, za'bo:deno g'wa:da, 'nɛ:ki ne zas'to:pi, 'nɛ:ki mu ni 'ja:sno. G'wa:da kə 'a:n 'bik.]

⊙ **BP** ► [G'wa:da kə 'a:n 'bik.]

● **gledati kot en hud bik** ► [g'wa:dat kə 'a:n 'xu:t 'bik] (⊙ BP) *zelo neumno, začudeno gledati* = ● gledati kot bik v nove duri; ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; ● gledati kot en bik; ● gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **BP** ► [G'wa:da kə 'a:n 'xu:t 'bik.]

● **gledati kot en tak, kot bi bika zabodel** ► [g'lɛ:dat ko 'a:n 'ta:k, ko bi 'bi:ka za'bo:do] (⊙ B) *zelo neumno ali začudeno* = ● gledati kot bik v nove duri; ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en hud bik; ● gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; ● gledati kot en bik; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **B** ► ['Šəti pa 'tək g'lɛ:da, 'tək 'kəkər 'a:n 'ta:k, ko bi 'bi:ka za'bo:do.]

~ [SSF] ► glédati kot zabóden bik, gl. kot zaboden bik; kot zabóden bik ekspr.; primera *zelo neumno ali začudeno*

● **gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl** ► [g'lɛ:dat ko 'a:n 'bik, ko bi 'nɔ:ve v'ra:te 'vi:do] (⊙ B) *zelo neumno, začudeno gledati* = ● gledati kot bik v nove duri; ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en hud bik; ● gledati kot en bik; ● gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **B** ► ['Šəti pa g'lɛ:da 'tək ko 'a:n 'bik, ko bi 'nɔ:ve v'ra:te 'vi:do. 'Tək

č'u:dno g'le:da, ko se 'mɔ na 'nɔ:vo z'di:. 'Vi:di 'ta:m 'ta:ko, ko 'mɔ je 'bɔl na 'nɔ:vo.]

~ [SSKJ 2 ▷ pog. gleda ko zaboden bik, kakor bik v nova vrata zelo neumno ali začudeno

~ [K] »Frazem *gledati kot bik* v nova vrata ima pogostejšo različico *gledati kot tele v nova vrata*. Kot primerjalna sestavina se pri nas in v drugih jezikih pojavlja *krava*.« (Keber 2011: 73; SSF, Fran.si /9. 10. 2022/) • »Na velike goveje oči nas spominjajo oči začudenega, nevednega človeka (kot bi padel z lune), zato pravimo, da gleda kot tele ali bik v nova vrata. Ko pa ta vrata odpremo, se žival (morda še bolj začudena kot nad novimi vrati) zaleti na svobodo. Ob tem jo morda še malo zaslepi dnevna svetloba in je zares videti neumna, nes pametna in pre nagljena.« (Kos 2000: 73)

• **z bikom se ne moreš tepsti** ▶ [z 'bi:kom se ne 'mɔ:rəš 'təpst] (⊙ BP) *ne nasprotuj človeku, ki ima večjo veljavo, moč kot ti; ne prepričaj se s trmastim človekom* = • z bikom se ni dobro bosti

• **z bikom se ni dobro bosti** ▶ [z 'bi:kom se ni 'do:ro 'bo:dit] (⊙ B) *ne nasprotuj človeku, ki ima večjo veljavo, moč kot ti; ne prepričaj se s trmastim človekom* = • z bikom se ne moreš tepsti

⊙ B ▷ [Z 'bi:kom se ni 'do:ro 'bo:dit. Če je 'ne:gdo 'mo:čn al 'hɛ:ki, ne 'xo:di z n'jɛ:mo 'ra:jš ũ š'tri:t.]

~ [SSKJ 2 ▷ ekspr. ne bodi se z bikom! *ne nasprotuj človeku, ki ima večjo veljavo, moč kot ti; ne prepričaj se s trmastim človekom*; SSF ▷ bosti se z bikom ekspr.; pren., tudi z zanikanim velel. ne bodi se *nasprotovati človeku, ki ima večjo veljavo, moč; prepričati se s trmastim človekom*; Pleteršnik ▷ preg. pojdi se z bikom bost! (tako pravi, kdor se neče ustavljeti človeku, ki se ne da nič dopovedati)

~ [K] »Frazem *bosti se z bikom*, ki se pogosto uporablja z zanikanim velelnikom kot svarilo, temelji na življenjski izkušnji, da se človek ne more fizično kosati z močnim bikom. To poklicno delajo bikoborci v državah, kjer so bikoborbe še v veljavi, npr. v Španiji. (...) Izraz *bosti se z bikom* se preneseno uporablja za izražanje tega, da imamo opravka s človekom z večjo veljavo in močjo ali trmo ali za svarilo pred takim opravkom.« (vir: SSF, Fran.si /9. 10. 2022/) • »Pametnejši odneha, saj ve, da trmastemu neumnežu noben dokaz ne pride do živega.« (Kos 2000: 73)

• **zgrabiti kot bika za roge** ▶ [zg'ra:bit kə 'bi:ka za 'ro:ge] (⊙ B) [zag'roa:bot kə 'bi:ka za 'ru:əje] (⊙ B, BP) *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*

⊙ B ▷ ['Šət ga je 'tək zg'ra:bo ko 'bi:ka za 'ro:ge. Ko 'bi:ka 'mɔrš zg'ra:bit 'ta:m, da te u'bɔ:ga.]

⊙ BP ▷ [Zag'roa:bo je kə 'bi:ka za 'ru:əje. 'Tɔ: je 'pač 'tək 'bɔl 'mi:šleno, če g'li:x 'tək, ko pa če si s'wi:jo pod 'no:so m'si:əko, 'taj zac'vi:li. 'I:sti je po'mi:ən.]

~ [SSKJ 2 ▷ zgrabiti bika za roge *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*; SSF ▷ zagrabit bika za rōge, gl. zgrabiti bika za roge; zgrābiti bika za rōge ekspr.; pren. *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*; Weiss ▷ zgrabiti bika za roge *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*

~ [K] »Frazem *zgrabiti bika za roge* z različico *zagrabit bika za roge* je vseevropski, zato ni mogoče zanesljivo določiti izhodiščnega jezika.« (Keber 2011: 74)

~ ⊙ Praslovansko **bykъ* besedotvorno ustreza litavsko *būkas* 'bukač, ptica Botaurus stellaris'. Oboje je izpeljano iz glagola, ki pomensko ustreza sorodnemu slovensko *bučati*. Prvotni pomen je tako verjetno *'bučēč, hrumeč'. (Snoj 1997: 32)

~ ⊙ Bik je odrasel samec goveda. Odlikuje se po svoji moči, neumnost se nanaša na vse člane družine. V prenesenem pomenu, ekspresivno, je to močan, plečat in orjaški moški, slabšalno je to neumen, omejen in zabit človek; *bik neumni, zdrav ko bik, je močen kot bik*. (Benko 1999: 20; Keber 1996: 59–121)

britof ▶ [b'ri:taf] -a m (⊕ B) *britof* |pokopališče|

- **kurji britof** ▶ ['ku:rji b'ri:taf] (⊕ B) *debel človek, debeluh* ⇒ smrt (= • kurja smrt)
 - ⊕ B ▷ ['A:n je pa 'ku:rji b'ri:taf. 'Wi:əm za 'a:ŋga, ko so p'ra:jlj: »'Zaj že 'a:ni p'ri:de, 'ku:rji b'ri:taf.«]
 - ~ □ SSKJ 2 ▷ vulg. imel je trojen podbradek in kurji britof *velik trebuh*; SSF ▷ kúrji britof vulg.; pren. 1. *velik trebuh* 2. *debel človek, debeluh*
 - ~ ☒ »Sestavina *britof* je nemška izposojenka, in sicer iz srvn. *vrihof*, nvn. *Friedhof* 'ograjen prostor pri pokopališču; pokopališče'. Za *kurji britof* ni ustreznega in po besedni sestavi enakega izraza v nemščini ali kakem drugem jeziku. Izraz bi torej lahko nastal na slovenskem ozemlju, kar dokazuje njegova dokaj zgodnja pojavitve (1873). Predstava, po kateri je nastal izraz *kurji britof*, je zelo razvidna. Nanaša se na *kure* kot vse čase in pri vseh narodih zelo zaželeno jed. *Kurji britof* je prostor ali oseba, kjer *kure* končajo svoj zemeljski vek. Na podobni predstavi je nastal izraz *kurja smrt* 'požeruh, debeluh'. Izraz *kurja smrt* je sicer ena od sopomenk za *teloh*.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)
 - ~ ⊕ Prevzeto iz srednjevisokonemško *vrihof*'s prvotnim pomenom 'negovan ograjen prostor (pri cerkvi)', zloženske iz starovisokonemško *friten* 'gojiti, negovati' in *hof* 'odprt prostor, dvorišče'. Današnje nemško *Friedhof* je le ljudskoetimološko naslonjeno na nemško *Frieden* 'mir'. (Snoj 2015; vir: Fran.si /13. 10. 2022/)

bog ▶ ['bu:əx] ^{bo:ga} m (⊕ B, L, S, BP) *bog* |nadnaravno bitje, ki je ustvarilo svet in ki posega v njegov razvoj|

- **bog para ljudi, paver pa vola** ▶ ['bu:əx 'po:ra 'lədi, 'pa:wəp pa 'wɔ:li] (⊕ BP) *bog spravi skupaj prava partnerja, kmet pa prava vola za delo*
 - ⊕ BP ▷ ['Bu:əx 'po:ra 'lədi, 'pa:wəp pa 'wɔ:li. 'Tɔ: je biɥ 'ta:k 'ri:ək. 'Tɔ:, če sta d'wa: 'kup b'wa: 'pɔl se je pa po'ču:do, 'pɔl so pa 'rækli: 'bu:əx 'po:ra 'lədi, 'pa:wəp pa 'wɔ:li.]
- **bog že ve, kateri kozi roge pobije** ▶ ['bu:əx že 'wi:ə, 'ki:əri 'koa:zi 'roa:je pu'bi:je] (⊕ BP) *prešernost se kaznuje; to rečejo, kadar domišljava oseba, predvsem ženska, doživi neuspeh* (Trampusch 1999: 120)
 - ⊕ BP ▷ ['Bu:əx že 'wi:ə, 'ki:əri 'koa:zi 'roa:je pu'bi:je. Pre'wɛ:ika je, mo'gɔ:čna. Se pre'wɛ:iko po'no:ša.]
- ~ ⊕ Enako je starocerkvenoslovansko *bogъ*. Praslovansko **bōgъ* je dalje enako z avestijsko *baya-* 'gospod, bog', perzijsko *bay* 'bog' in staroindijsko *bhāga-* 'bog, ki deli bogastvo, delež, usodo; blagostanje, imetje'. Za slovansko in iransko poimenovanje boga je treba torej izhajati iz pomena 'delež; bog deleža, usode', tj. iz po božje čaščenega, posebljenega deleža. Indoevropski koren **b^hag-* je prvotno pomenil 'podeliti, razdeljevati', trpno 'biti deležen'. (Snoj 2015; vir: Fran.si /13. 10. 2022/)

bogšajt ▶ ['bɔx'sa:jt] -a m (⊕ B, BP, L, S) *premična naprava pri vozu, v katero sta se vpregla konja*

- ⊕ B ▷ ['Tu:ə je le'si:ən d'rɔ:x, 'tək, ko 'tu:ə, pa na ũ'sa:kem k'ra:jo je ko'wa:n pa 'ka:wəl 'gər pa ũ s're'di:ni 'e:na 'ri:ŋka. Da se je 'pɔl 'təsta 'ko:n'ska 'cu:ga, al, 'mi: smo 'rækli 'təstmo, ko

Bogšajt. (Foto: Urša Kogelnik.)

je 'kɔ:jn 'mɛy usn'jɛ:ne 'təste 'tʀa:ke, da se je 'ta:m 'gər za'xa:klawo in 'pɔl je 'kɔjn ɥ'li:əko 'wʉ:əs s 'tim. 'Gər na 'kɔ:mat se je 'pɔl to na'wa:dno 'tək 'da:wo. 'Tək na'wa:dno sta b'wa d'wa: 'tək je biy 'kɔ:jn ɥ'p'rɛ:žɛn, 'pɔl 'tək 'gər so b'lə 'təsti jɛr'mɛ:ni za'xa:klani. Š'tu:ə pa je 'pɔl rɛ'ci:mo biy še 'e:n 'bɔx'sa:jt pa 'pɔl s'rɛ'di:nski 'dɛ:ɥ 'wo:za. Če sta b'wa d'wa: 'kɔ:jna. Če je biy pa 'e:dən, je biy pa 'sa:mo 'e:dən. Ko smo z d'wi:əma 'kɔ:jnama 'wɔ:zli, je biy 'e:n os'nɔ:ɥni 'təti 'bɔx'sa:jt, 'pɔl je pa na 'tɛ:ga b'wɔ še d'wa:, da sta ɥ'sa:k s'wɔ:jga ɥ'li:əkwa.]

⊙ **BP** ▷ ['Bɔx'sa:jt je pər 'koa:jəx 'bɔ:wo. (...) Je b'wa š'tɔ:ŋga. In za 'pa:r si 'mɛy pa 'wɔ:go, ta 'pərwe. Je b'wa 'wɔ:ga pa na ɥ'so:k k'ra:j 'bɔ:x'sa:jt. 'Wɔ:ga 'kɔp dər'zi:. (...) Si 'mərɔ d'wa: 'koa:ja 'mɛ:t, da sta ɥ'li:əkwa. Si 'mɛy 'ta:k žɛ'lɛ:zən k'li:n, da si za'xa:klo, da ni 'a:dən 'tək na 'a:n k'ra:j ɥ'li:əko. In za'tu:ə so pa a'ni: i'mɛ:li, ko sən p'rɛj rɛ:ko, za pɔ'si:əbne rɛ'ci: 'wɔ:ŋce. 'Ta:m pa ni b'wɔ 'tək, da bi 'kɔj za 'e:nega 'koa:ja 'bɔ:wo. 'Ta:m je pa 'tut za 'koa:je 'bɔl 'fa:jn 'bɔ:wo, ker je s 'pərsami ɥ'li:əko. 'Ta:m so b'lɛ pa p'ra:gliji 'nətre.]

⊙ **L** ▷ ['Bɔx'sa:jt je pa 'təsti 'dɛ:ɥ, 'ta:k p'rɛ:čŋ 'dɛ:ɥ, ko se je 'kɔ:jo 'gər naš'ti:mawo na 'təste 'nɛ:ke 'wɔ:jeti se je naš'ti:mawo, 'pɔl se je pa 'ta:m 'gər ot'wɛ:gwo 'təsto 'za:di, 'kar je 'mɛy, b'rɔ:mo na'wo:dno, 'bɔx'sa:jt.]

▪ ['Wɔ:no, ko se pa 'za:di prik'lɛ:ne, je pa 'ta:ka 'dɔ:ɥga š'ta:ŋga, je pa 'bɔx'sa:jt.]

⊙ **S** ▷ ['Təsti 'wa:gi se je pa 'rəkwo 'bɔx'sa:jt. 'Tu:ə sta b'lɛ na ɥ'sa:ki s'tʀa:ni 'kɔ:jna 'dɔ:ɥta d'wi:ə 'kɛ:tɛni, 'za:di 'wo:nta je pa biy 'ta:k žɛ'lɛ:zən al pa lɛ'si:ən 'bɔx'sa:jt. 'Tu:ə je 'bo:wo 'za:da na s'rɛ'di:ni 'wɔn. In 'ta:m na s'rɛ'di:ni 'wɔn so se 'pɔ:le 'cu:ə 'da:li k'li:nci. 'Tu:ə je b'wɔ pa za'tu:ə, da je ɥ raɥno'wɛ:sju 'kɔjn ɥ'li:əko pa da ni ɥ'li:əko na 'e:no s'tʀa:n.]

• **biti kšajt tako kot pa bogšajt** ► ['bət k'sa:jt 'tək ko pa 'bɔx'sa:jt] (⊙ BP, L) *neumen, neintelligenten* = • biti kšajt tako kot pa en star bogšajt

⊙ **L** ▷ [Smo z'mi:əŋ 'rəkli, da si k'sa:jt 'tək ko pa 'bɔx'sa:jt. 'Tɔ: pɔ'mi:əni, da si 'bu:tast, 'tu:mast.] ▪ ['Pɔl si pa 'rɛ:ko, da si k'sa:jt 'tək ko pa 'bɔx'sa:jt. 'Tɔ: pɔ'mi:əni, da si 'pɔ:metŋ 'tək ko 'təsta d'ru:wa 'ta:m 'dɔy. 'Tɔ: pɔ'mi:əni, da 'ni:si 'pɔ:metŋ.]

~ ☒ *kšajt* – nem. *gescheit* 'pameten' (Trampusch 1999: 120).

• **biti kšajt tako kot pa en star bogšajt** ► ['bət k'sa:jt 'tək kə pa 'a:n s'ta:r 'bɔ:x'sa:jt] (⊙ BP) *neumen, neintelligenten* = • biti kšajt tako kot pa bogšajt

⊙ **BP** ▷ [Si k'sa:jt 'tək kə pa 'a:n s'ta:r 'bɔ:x'sa:jt. Ni biy 'tək 'pa:məŋ.]

čolej ► ['čɔ:lɛj] -a m (⊙ BP) *tele* |*goveji mladič*| = bičej; biči (1.); čoli; junec; teliček; tele; voli

• **biti binkoštni čolej** ► ['bət 'bi:ŋkoštni 'čɔ:lɛj] (⊙ B, BP) *na binkoštni praznik krstijo tistega družinskega člana, ki se prikobaca zadnji iz postelje,*

s posebnim imenom: »binkoštni čoli« ⇒ čoli (= • biti binkoštni čoli); ⇒ voli (= • biti binkoštni voli)

⊕ BP ▷ ['Bi:ŋkoštni 'čɔ:lej. 'Tɔ: je 'təsti, kə ta š'li:ji ŋs'ta:ne na 'bi:ŋkošti.]

~ ☒ Po razlagi domačinke iz Javorja, ki prav tako spada v koroško podjunsko narečje, izraz izhaja iz pastirskega življenja. Kdor je namreč na binkošti zadnji pripeljal na pašo, je bil tisti dan *čolej* (teliček). Izraz se je prinesel in obdržal v širših sferah življenja; kdor predolgo spi in poležava v postelji, je danes vsak dan *binkoštni čolej*. (Kos 2000: 75–76)

• **gledati kot en čolej v nove duri** ► [g'wa:dat kə 'a:n 'čɔ:lej ŋ 'nɔ:we 'du:ri] (⊕ BP) *zelo neumno, začudeno gledati* ⇒ bik (= • gledati kot bik v nove duri; • gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; • gledati kot en hud bik; • gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; • gledati kot en bik; • gledati kot en tak, kot bi bika zabodel); ⇒ tele (= • gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= • gledati kot en vol)

⊕ BP ▷ [G'wa:da kə 'a:n 'čɔ:lej ŋ 'nɔ:we 'du:ri.]

čoli ► ['čɔ:li] -ja m (⊕ B, BP, L, S) *tele |goveji mladič|* = bičej; biči; čolej; junec; teliček; tele; voli

⊕ L ▷ ['Čɔ:li, te'li:ček.]

⊕ S ▷ ['Čɔ:li al pa 'ju:nəc.] ■ ['Te:wa al pa 'čɔ:li. Če je ljupko'wa:no, je 'čɔ:li, če pa ni, je pa 'te:wa.]

• **biti binkoštni čoli** ► ['bət 'bi:ŋkoštni 'čɔ:li] (⊕ B) *na binkoštni praznik krstijo tistega družinskega člana, ki se prikobaca zadnji iz postelje, s posebnim imenom: »binkoštni čoli«* ⇒ čolej (= • biti binkoštni čolej); ⇒ voli (= • biti binkoštni voli)

⊕ B ▷ ['Bi:ŋkoštni 'čɔ:li. 'Tɔ: je biŋ 'təsti, ko je naj'bɔ:l 'dɔ:uɔo s'pa:ŋ na 'bi:ŋkošti.]

čreda ► [č'rɛ:da] -e ž (⊕ B, BP, L, S) *čreda |večja skupina živali iste vrste|* = trop

⊕ B ▷ [T'ro:p smɔ 'rəkli. Č'rɛ:da 'mi: 'ni:smɔ p'ra:jli. T'ro:p je biŋ 'ta:m al pa 'wɛ:jko ž'wa:di je b'wɔ 'kɔp. 'Tək smɔ 'rəkli.] ■ [T'ro:p smɔ 'rəkli 'bɔl za drob'ni:co. Re'ci:mo: t'ro:p 'ɔ:uɔ, diŋ'ja:di pa vtək. Č'rɛ:da se je 'ma:jn upo'ra:blawo. Je b'wa re'ci:mo č'rɛ:da k'ra:ŋ pa č'rɛ:da 'kɔ:jnoŋ.]

⊕ BP ▷ [Za 'ci:əwo č'rɛ:do jix je.]

⊕ S ▷ [Ū č'rɛ:di 'bɔl p'ra:jimo, da se dər'ži:jo 'ko:ze al pa 'di:uŋi 'wɔ:ŋki se ŋ č'rɛ:di dər'ži:jo. Pa med'wɛ:di 'tuj pa k'ra:we, 'tɛ:leti, 'bi:ki. Č'rɛ:da je 'bɔl 'wɛ:jka sku'pi:na.]

Čreda ovac.

• **biti jih za celo čredo** ► ['bət 'jɔx za 'ci:əwo č'ri:ədo] (⊕ BP) *veliko*

⊕ BP ▷ [Za 'ci:əwo č'ri:ədo 'jɔx je.]

~ ⊕ Praslovansko *čreda 'vrsta (enakih živali), čreda' je nastalo iz indoevropsko *k'erdhā v enakem pomenu (...). Prvotni pomen je bil verjetno *'vrsta', kar smemo sklepati na osnovi sorodne staropruske besede *kērdan* (tožilnik) 'čas' < *'vrsta dni, let ali drugih časovnih enot'. (Snoj 1997: 75)

črevo ► [č'ɾɛ:wa] -e ž (⊕ B) *črevo* |*cevast prebavni organ v trebuhu*|

- **pot se vleče kot kurja čreva** ► ['pɔ:t se u'li:əče ko 'ku:rja č'ɾɛ:wa] (⊕ B)

zelo = • vleče se kot kurja čreva

⊕ B ► [Če je 'ka:ka 'dɔ:ɥga 'çɛ:sta b'wa k'jɛ, da si 'mɔ:go 'bu:əx 'wi:ə 'kam 'da:uč 'jət, so pa 'rəkli, da se 'pɔ:t u'li:əče ko 'dɔ:ɥga/'ku:rja č'ɾɛ:wa. Al pa, če se je 'ki:əra st'va:r 'tək u'li:əkwa, da ni b'wɔ ne 'ko:nca ne k'ra:ja, smo pa 'rəkli: š'tɔ se pa 'tək u'li:əče ko 'ku:rja č'ɾɛ:wa.]

~ [SSKJ 2 ► pot se vleče kot (kurja) čreva *zelo*; SSF ► pót se vléče kot kúrja čréva ekspr.; mn., primera *pot se zelo vleče, je daljša od pričakovanja*; Pleteršnik ► pot se vleče; vleče se kakor megla brez vetra

~ [K] ⇒ vleče se kot kurja čreva

- **vleče se kot kurja čreva** ► [u'li:əče se ko 'ku:rja č'ɾɛ:wa] (⊕ B) *zelo* = • pot se vleče kot kurja čreva

⊕ B ► [Če je 'ka:ka 'dɔ:ɥga 'çɛ:sta b'wa k'jɛ, da si 'mɔ:go 'bu:əx 'wi:ə 'kam 'da:uč 'jət, so pa 'rəkli, da se 'pɔ:t u'li:əče ko 'dɔ:ɥga/'ku:rja č'ɾɛ:wa. Al pa, če se je 'ki:əra st'va:r 'tək u'li:əkwa, da ni b'wɔ ne 'ko:nca ne k'ra:ja, smo pa 'rəkli: š'tɔ se pa 'tək u'li:əče ko 'ku:rja č'ɾɛ:wa.]

~ [SSKJ 2 ► pot se vleče kot (kurja) čreva *zelo*; SSF ► vléči se kot kúrja čréva ekspr.; primera, mn. *zelo se vleči, odvijati se, potekati zelo počasi*; Pleteršnik ► pot se vleče; vleče se kakor megla brez vetra

~ [K] »(...) je možno primeri *pot se vleče kot kurja čreva* in *vleči se kot kurja čreva* povezovati z rastlinskim poimenovanjem *kurja čreva, kurja črevca* 'njivski plevel s poleglimi stebelci in drobnimi belimi cveti, *Stellaria media*'. Ta naj bi rasla oziroma se vlekla ob poteh. Manj verjetno, čeprav ne nemogoče, je nastanek primere možno povezovati s pravimi kurjimi črevi, ki jih je pri čiščenju zaklane kokoši treba vleči iz trupa. Iz obeh primer izhaja izraz *kurja čreva* v pomenih 'kar je zapleteno, težko razumljivo'; 'težko čitljivo ali težko razumljivo besedilo'.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

drek ► [d're:k] -a m (⊕ B, BP, L, S) *drek* |*neprebavljeni delci hrane, ki jih organizem izloča skozi črevo; blato, govno, iztrebki*| = gnoj

⊕ B ► [D're:k. K'ra:ɥji d're:k je 'ta:m. 'Q:, 'kɛ:jko d're:ka je 'ta:m 'wo:nta po 'pu:əlo al pa po 'pa:šniko.]

- **biti kot en kurji drek** ► ['bət ko 'a:n 'ku:rji d're:k] (⊕ L) *malovreden, nepomemben človek*

⊕ L ► ['Tək si ko pa 'a:n 'ku:rji d're:k.]

~ ⊕ Prezeto iz nemško *Dreck* 'umazanija' (to v nemščini ni vulgarna beseda).« (Snoj 1997: 101) »Morfološka analiza: drek < *(drek)-b 'blato, iztrebki' ← srvnem. *drec*, nem. *Dreck* 'umazanija'. (SLA V573.01 'gnoj'; vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

▷ konjski drek; kravji drek; kurji drek; živinski drek

figa ► ['fi:ga] -e ž (⊕ B, L) *okrogel iztrebek, zlasti konjski*

- **biti toliko do tebe kot za konjsko figo** ► ['bət tɛ:ɪk do 'te:be ku za 'kɔ:jnsko 'fi:go] (⊕ BP) *ni mi mar*

⊕ BP ► ['Mi: je tɛ:ɪk do 'te:be ku pa za 'kɔ:jnsko 'fi:go.]

~ ① Izposojeno ali iz srednjevisokonemško *vīga* 'Feige' ali iz beneško italijansko *figo*, furlansko *fig*, *figar*, istrsko romansko *fēiga* (Bezljaj 1977: 128).

▷ konjska figa

godec ► ['gɔːdec] _{-dca m} (⊕ B, L, S, BP) *godec* |*kdor igra na preprosto glasbilo, zlasti na podeželju*|

• **godec ni konj, da bi godel zastonj** ► ['gɔːdec ni 'koaj, da bi 'gɔːdo zas'tɔːjŋ] (⊕ BP) *vsak mora biti plačan za svoje delo*

⊕ BP ▷ ['Gɔːdec ni 'koaj, da bi 'gɔːdo zas'tɔːjŋ. 'Xɔːče 'bət p'laːčan.]

~ ① Praslovansko **gostī* 'gosti, igrati na godalo ali brenkalo' je sorodno z litovsko *gaūsti* 'zveneti, doneti', letonsko *gaūst* 'jadikovati'. Praslovanska beseda je prvotno nosniški sedanjik iz indoevropskega korena **geu_h₂-* 'klicati, vpiti'. Izhodiščni pomen je verjetno *'povzročati, da doni, zveni'. (Snoj 2015; vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

grm ► ['gɔrm] _{-a m} (⊕ B, L, S, BP) *grm* |*nižja lesnata rastlina, ki se že pri tleh močno razrašča*|

• **ni za vsakim grmom zec** ► [ni za m'sɔːkəm 'gɔrmo 'za:c] (⊕ BP) *ni vedno tu jedro problema, bistva stvari*

⊕ BP ▷ [Ni za m'sɔːkəm 'gɔrmo 'za:c, sɔn 're:kwa.]

~ ① SSKJ 2 ▷ ekspr. v tem grmu tiči zajec *tu je jedro problema, bistvo stvari*; SSF ▷ v tém grmu tiči zájec ekspr.; pren. *tu je jedro problema, bistvo stvari*; za vsákim grmom ekspr.; pren., prisl. zv. *povsod*; Pleteršnik ▷ v tem grmu zajec tišči

~ ② »Frazem v *tem grmu tiči zajec* brez dvoma temelji na dejstvu, ki ga ponazarja naslednji navedek: 'Pred desetletji je bil zajec ena izmed najpogostejših živali pri nas. Bilo jih je toliko, da je za vsakim grmom tičal po eden.'« (Keber 2011: 249) • Trampuscheva (1999: 124) navaja, da se različica knjižnega frazema v *tem grmu tiči zajec* v podjunskem narečju uporabljata tudi v zanikani obliki in pomeni, da človek ne uspe vedno, npr. ne zmaga vedno na loteriji; v tem primeru označuje zajec dobiček.

ižna živina ► ['i:žna ž'wi:na] _{-e -e ž} (⊕ B) *vprežna živina* = vprežna živina

• **matrati kot ižno živino** ► ['ma:trat ko 'i:žno ž'wi:no] (⊕ B) *močno, zelo, hudo* ⇒ vprežna živina (= • mučiti kakor vprežno živino); ⇒ živad (= • matrati kakor eno živad)

⊕ B ▷ ['Dɔːɪst 'dɔːɪgo so nas 'ma:trali ko 'i:žno ž'wi:no.]

~ ① ⇒ goveja živina

~ ② Ižna živina je tista živina, ki je vprežena v igo – v določeno vrsto kravjega jarma, ki se je nekoč uporabljal za delo v strmini (Benko 1999: 22).

ječmen ► ['je:čmen] _{ječ'mě:na m} (⊕ B, L, S) ['ja:čmen] _{ječ'mě:na m} (⊕ BP, L) *ječmen* |*kulturna rastlina, katere klas je sestavljen iz enocvetnih klaskov, ali njeno seme*|

⊙ B ▷ [Za klo'ba:se smo 'ku:xali 'je:čmen pa 'ra:js. K'ļer so pa 'e:do 'mē:li, 'e:douce, p'xa:no, 'taj so pa 'taste še 'cu:ə 'di:əli. P'xa:no se g'lix 'tək sp'ne, g'lix 'tək 'kəkər pa 'je:čmen. 'I:sto se 'di:əwa. 'Sa:mō 'ta:m je 'e:da, š'tu:ə je pa 'je:čmen. P'xa:n je 'tək, da se 'dōu o'lu:pi, da 'sa:mō 'wō:ne 'nət na sr'e:di:ni os'ta:ne. (...) 'Nō, saj sən 'jəs že 'di:əwawa 'tu:ə ū 'e:nem m'li:no 'zu:na. 'Tu:ə je 'ta:k š'tō:r, 'pač 'e:n 'ta:k 'li:əs, š'erek, 'nətər pa 'lu:kna z'wərtana. S'po:da na k'ra:jo je 'bōl 'o:ska, 'gərta pa 'bōl š'ro:ka. (...) 'Gər je 'pač 'ta:k 'bat, 'to:di 'ta:k 'kō:ū, bi 're:kwa, 'i:sto 'cu:ə. 'Pōl pa 'di:əwaš 'dōu. 'Pōl pa 'tək 'tō:ūčēš 'dōu. 'Pōl se pa 'tasto 'su:če 'nətre, se pa 'dōu o'lu:ši, 'dōu z'wu:ši 'təsta lu'pi:na ūšē – 'e:di al pa ječ'mē:no. Os'ta:nejo 'ci:əwa 'zərna. 'Zərno os'ta:ne, 'sa:mō wu'pi:na g'rē: 'dōu. Sən pa 'di:əwawa 'jəs že. Sən že s'ku:swa.]

Ječmen.
(Risba: Urša Kogelnik.)

⊙ BP ▷ ['Ja:čmen. Če ta 'pərwi za'zō:ri, 'taste ne 'wi:əm, če bo dər'za:wo. 'Nō, 'wi:gredni 'ja:čmen je že ta 'pərwi. 'Mi: smo ūč'a:six 'tut 'ərš, ko je 'fu:rt b'wa, 'mē:li. Ne 'wi:əm, 'ki:əro je 'bō:wo p'rēj. Pərb'li:žno g'li:x.] ▣ ['Pərnas smo ga za s'wi:je 'nu:cali, ko so s'wi:je b'le. Se je zm'le:wo, 'pōl se je pa 'təsti š'trō:t se 'fu:ətrau.] ▣ ['Ja:čmen, 'təsti op'xo:ni 'ja:čmen. Op'xō:n 'ja:čmen se je 're:kwo. 'Təsti se je 'tuj ū kwo'bo:se 'di:əwaū. Ū kər'wa:we kwo'bo:se si 'wa:xko z'ra:ū ū 'de:ū. Ko pa ni 'wē:nč 'tək op'xō:nega b'wō, so pa 'ra:jši 'ri:š 'di:əwali, 'nō, 'ra:js, smo 'mi: 'rəkli.]

⊙ L ▷ ['Ja:čmen smo 'dōu 'ža:li. Najp'rēj ga je t'ri:əba 'že:t. O'zi:mni 'ja:čmen. 'Pōl 'ma:š pa še 'jo:rega. Ko je o'zi:mno 'ži:to, 'təsto, ko 'mərə pre'zi:mit, da z'mərzne, 'pōl pa še 'jō:re: 'jō:ra pš'e'ni:ca pa 'jō:ri 'ja:čmen.] ▣ ['Ja:čmen na o'či:əso se je 'dōu 'že:ū. 'Tək je go'wō:ru z'ra:ūno: »'Je:čmen 'žē:jem, 'je:čmen 'žē:jem.« Pa ga 'tək 'bək 'nē:kot 'me:to.]

Ječmen.

⊙ S ▷ ['Je:čmen. Al pa ječ'mē:nowo 'ka:šo. 'Je:čmen je 'pač za ž'wat. 'Tu:ə se po'sē:je spom'la:di, 'ta:m 'nē:ki ap'ri:la, ū za'čē:tko 'ma:ja, 'pōl se pa 'ža:nje. Dozo'ri: pa naj'pərwo za 'že:t 'je:čmen, 'pōl pa 'ərš pa pš'e'ni:ca. 'Zaj ga 'ža:njemo s kom'ba:jnom, p'rēj pa s 'sərpami.]

• **ječmen je najboljši, če prašič vanj stopi** ► ['je:čmen je naj'bō:lši, če p'ra:šič 'nətər s'tō:pi] (⊙ B) *jedi iz ječmena so najboljše, če se je v njih kuhalo svinjsko meso*

⊙ B ▷ ['Je:čmen je naj'bō:lši, če p'ra:šič 'nətər s'tō:pi. 'Tut, če je s'wi:nski 'pa:rkļ biū 'nətər u ječ'mē:no, je še vs'ee:no 'bō:lš, ko pa da je p'ra:zū.]

~ [SSKJ 2 ▷ salj. ričet je boljši, če je prašič vanj stopil *če se je v njem kuhalo svinjsko meso*

~ ⊙ ⇒ jari ječmen

~ ⑧ »*Hordeum*. Rod trav z okoli 25 vrstami na severni polobli in v Južni Ameriki; socvetje je klas z dvema skupinama po troje enocvetnih, večinoma dolgoresastih klaskov na vsakem kolencu.« (Duden 2002: 115) ■ »Kulturna rastlina, katere klas je sestavljen iz enocvetnih klaskov, in njeno seme. Poznali so ga staroselci in Slovani ob naselitvi v Vzhodne Alpe. V srednjem veku je bila dajatev ječmena pretežno povezana z varjenjem piva in krajevno omejena (Sorško polje, Koroška). Ječmenovo moko, močnik, otrobe in zrnje so uporabljali v prehrani, za kašo (ješprenj), žgance, kruh, slad, sladilo. Ob pomanjkanju je bil pomemben v prehrani zato, ker je zgodnja vrsta žita. Pridelava ječmena je začela upadati v 1. polovici 20. stoletja, od časa pred 2. svetovno vojno je čedalje bolj upadala raba ječmena v prehrani. V 90. letih 20. stoletja je bil ječmen najpomembnejše krmno žito; veliko so ga odkupovali za pridelavo v pivo. Iz praženega ječmena pripravljajo kavo.« (Baš 2004: 190)

▷ jari ječmen; ophani ječmen; ozimni ječmen; phani ječmen; vigradni ječmen

koči ► ['kɔ:či] -ja m (⊕ B, BP, L, S) *prašiček* |*prašičji mladič*| = prašiček; prolenk

⊕ B ▷ ['Kɔ:čiji so pa 'ma:li pra'ši:čki.]

⊕ L ▷ ['Kɔ:či je pra'ši:ček.]

• **biti tako pijan kot koči** ► ['bət 'tək 'pi:jən ko 'kɔ:či] (⊕ B) *zelo pijan* ⇒ krava (= • biti tako pijan kot krava; • krava pijana); ⇒ svinja (= • biti pijan kot ena svinja)

⊕ B ▷ [Če se ga na'pi:je, je 'tək 'pi:jən ko 'kɔ:či.]

• **smrdeti kot en koči** ► [smər'de:t kə 'a:n 'kɔ:či] (⊕ BP) *zelo, močno* ⇒ merjasec (= • smrdeti kot en merjasec); ⇒ pok (= • smrdeti kot en pok); ⇒ svinja (= • smrdeti kot ena svinja)

⊕ BP ▷ [Smər'di: kə 'a:n 'kɔ:či.]

• **"zakaj kočiji mežijo, ko zizajo? – "ker jih je sram, ker je mati svinja** ► [Za'ka: 'kɔ:čiji mə'ži:jə, kə 'zi:zajo? – Kə 'jix je s'rɔ:m, kə je 'mɔ:ti s'wi:ja.] (⊕ BP) *uganka, šala*

~ ① Verjetno **kot-s-bk*, izvedeno iz neizpričanega -s- intenziva k *s-kotiti* 'povreči mladiče'. (Bezljaj 1982: 51)

Prašiček.
(Risba: Urša Kogelnik.)

koklja ► ['kɔ:kla] -e ž (⊕ BP, L, S) *koklja* |*kokoš, ki vali, vodi piščance*| = kvoklja

⊕ BP ▷ ['Kɔ:kla. 'Kɔ:kla se je 'bɔ:wa za mwa'di:če, se je 'bɔ:wa člo'wɛ:ka, če je t'rɛ:bi, da je b'rɔ:nwa.]

⊕ L ▷ ['Taj, ko 'za:čne 'tək 'kɔ: 'kɔ: 'de:wat, 'taj 'wi:əš, da bo za'ča:wa 'wa:lit 'ja:jce. K'lɔ:mpawa je. Da k'lɔ:mpa. Ko 'ku:ra 'za:čne k'lɔ:mpat, 'pɔl so pa 'wa:lit 'da:li. Al pa so jo pot 'ga:jbico 'da:li, da je 'ɛ:rawa k'lɔ:mpat, če 'ni:so 'xo:tli, da bi wa'li:wa. 'Pɔl pa 'ja:jce ne 'ne:se, ko k'lɔ:mpa. 'Pɔl so jo pa pot 'ga:jbo 'mərli 'dat 'e:n 'ca:jt, da je 'ɛ:rawa k'lɔ:mpat.]

⊙ S ▷ ['Kɔ:kla k'lɔ:mple. 'Tu:ə je 'ku:ra, 'sa:mo da k'lɔ:mple. 'Təsta 'ku:ra ne 'ne:se, 'do:kler piš'ča:nce 'ma: pər 'səbi. Ko pa s'ta:lno 'di:əwa: k'lɔmp k'lɔmp k'lɔmp k'lɔmp ... 'Tək k'lɔ:mple, 'nɔ.]

• **sedeti kot koklja na jajcih** ▶ ['se:det ko 'kɔ:kla na 'ja:jcax] (⊙ B) ['se:det ko 'kɔ:kla na 'ja:jcix] (⊙ BP) (*namensko nepremičen*)

⊙ B ▷ [Se'di: ko pa 'kɔ:kla na 'ja:jcax. Se ne pre'ma:kne 'nəkamor. Ni za 'nəč.]

⊙ BP ▷ ['Tək se'di: ko pa 'kɔ:kla na 'ja:jcix. 'Tɔ: po'mi:əni, da je 'a:dən 'bɔl s'kɔ:p.]

~ [□ SSKJ ▷ sedéti kákor kóklja [na jájcih], gl. kot koklja [na jajcih] (*namensko nepremičen*, tudi čepeti kot koklja [na jajcih])

~ [☒ Primera *bđeti kot koklja* nad kom/čim temelji na dejstvu, da koklja zelo skrbi za svoje piščance in jih v nevarnosti odlično brani.

~ ⊙ Izpeljano iz *kôkati* 'oglašati se z glasom *ko*'. (...) Kokoš se v času valjenja in skrbi za piščance namreč oglašá z značilnim kokodanjem. (Snoj 1997: 245) ■ Narečno *kvôklja* je izpeljano iz *kvôkati* 'kokati' (Snoj 2009: 289).

konj ▶ ['kɔjn] 'kɔ:jna m (⊙ B, BP, L, S) ['koa:j] -a m (⊙ BP) *konj* [*domača žival, ki se goji zlasti zaradi vprege in ježe*]

⊙ B ▷ ['Kɔ:jnoʊ pa 'ni:smo 'mɛ:li, 'jəx ne poz'na:m.]

⊙ BP ▷ ['Koa:j. 'Ko:je smo 'mɛ:li. 'Ko:ji so mno'ži:na. S 'ko:ji je 'šɔʊ na 'pu:əle.] ■ ['A:n'ši:əstdesetega 'lɛ:ta smo 'mɛ:li ta š'li:jega.]

⊙ S ▷ ['Mi: smo ʊ'sɛ 'li:əte 'mɛ:li 'kɔ:jne že p'rej 'ta:m 'do:ma pa š'tu:ə so 'bəli. Š'tu:ə 'ni:so 'bəli 'dɔ:ʊgo. Ko sən 'jəs p'rəšwa, 'po:le sma 'kɔ:jne 'kər 'bək sp'ra:jwa. 'O:n je 'ra:jši 'mɛʊ 'e:no k'ra:wo al pa 'e:ni 'wo:li 'wɛ:nč, ni pa biʊ za 'təste, da bi 'tək 'fu:ro. 'Kɔ:jne se pa ni sp'wa:čawo za kaj d'ru:jga 'mɛ:t ko pa za 'fu:ro.]

• **biti močen kot en konj** ▶ ['bət 'mo:čɔ ko 'a:n 'kɔjn] (⊙ B) ['bət 'mo:čɔ kə 'a:n 'koa:j] (⊙ BP) *zelo močen* ⇒ bik (= • biti močen tako kot bik)

⊙ B ▷ [Če je 'ki:ri biʊ 'ri:əs 'tək 'mo:čɔ, da je 'wa:xko 'di:əwo na 'da:n, so 'mɔ: 'rəkli, da je 'tək 'mo:čɔ ko 'a:n 'koa:j.]

⊙ BP ▷ ['Mo:čɔ kə 'a:n 'koa:j.]

~ [□ SSKJ 2 ▷ je močna kot konj; SSF ▷ močan kot kónj ekspr.; primera, v povedni rabi *zelo močen*; Pleteršnik ▷ močen kakor konj

~ [☒ »Primerá *močen kot konj* temelji na dejstvu, da je konj velika in močna žival.« (Keber 2011: 362)

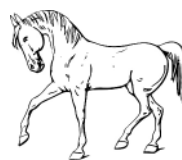
• **biti šikan kot en konj** ▶ ['bət 'ši:kaɔ kə 'a:n 'koa:j] (⊙ BP) *zelo spreten, hiter*

⊙ BP ▷ ['Ši:kaɔ kə 'a:n 'koa:j. 'Tɔ: po'mi:əni, da je biʊ f'li:ɔk.]

~ [☒ *flink* – nemško *schnell*; pomen 'hiter, šikan' (Tezaver 1992: 154) ■ *flink* pomeni 'hiter, spreten' (Slovar bovškega govora; vir: Fran.si /30. 12. 2022/)

Konj.
(Risba: Urša Kogelnik.)

Konj.

• **brcati kot en konj** ► ['bɔrcat ko 'a:n 'kɔjn] (⊙ B) ['bɔrsat ku 'a:n 'koa:j] (⊙ BP)
rad napada z nogami

⊙ **B** ► [Da je biɥ 'tak xu'do:bən al ka bi 're:kwa. 'Bɔrca ko 'a:n 'kɔjn.]

⊙ **BP** ► ['Tək 'bɔrsa ku pa 'a:n 'koa:j.]

• **podarjenemu konju ne gledati na zobe** ► [podar'je:nemo 'kɔj:ɲo ne g'lɛ:j na 'zo:be] (⊙ B) ['ʃɛ:ɲkanemo 'kɔjo ne g'wa:dat na 'zo:be] (⊙ BP) *pri podarjeni stvari se ne smejo iskati napake*

⊙ **B** ► ['Kar si 'dɔ:bo, 'tɛstə 'mɔ:rʃ 'bət zado'wɔ:lɲ. Ne g'lɛ:j podar'je:nemo 'kɔj:ɲo na 'zo:be.]

⊙ **BP** ► ['ʃɛ:ɲkanemo 'kɔjo pa ne g'wa:j na 'zo:be. Ne s'mi:əʃ 'mɔ na 'zo:be g'wa:t. 'Kɔj:ɲo si na 'zo:bax 'wi:ədo, 'kɛ:j k je s'ta:r. 'Zaɲ ne z'na:mo 'we:č. Ampak p'rej ɥ'ča:six so. Ko si 'koa:ja 'ku:po, si 'mɔ 'zo:be pog'wa:do in si 'wɛ:do, 'kɛ:j k je s'ta:r. Zato pa 'ʃɛ:ɲkanemo 'kɔjo ne g'wa:j na 'zo:be, ker je 'ʃi:əɲkan. Si 'ʃɛ:ɲkanega 'du:əbo. (...) 'Tu so pa 'tɔ:ki tər'gɔ:ɥci, ko so s 'kɔj:ɲami 'xɔ:ɲtwali, so 'jəx d'ru:gim 'pa:ɥrom p're:dali, so 'tɛstə 'zo:be po'pi:ləli 'tək, da je m'wa:jʃi zg'wa:day; so nas'ra:li 'pa:ɥra. 'Al, 'ki:əri so b'li 'bɔl ʃ'tri:ki. Je z'na:ɥ po'pi:lɪt s 'pi:wo in 'pɔl je pa 'ri:ako: »G'wi:diš, pog'lɛ:j, je še m'wɔ:t, 'ma: 'ta:ke 'zo:be 'gɔr. 'Vi:diš, še 'ni:ma 'ta:ke 'č'u:dne.« 'O:n je biɥ pa že de'sɛt 'li:ət s'tɔ:r.]

~ **SSKJ 2** ► podarjenemu konju se ne gleda na zobe *pri podarjeni stvari se ne smejo iskati napake*; **SPP** ► Podarjenemu konju se ne gleda na zobe. pregovor izraža, da se je treba sprizniti z morebitnimi pomanjkljivostmi česa podarjenega, zlahka pridobljenega

~ ⊙ ⇒ bos konj

~ ⊙ »Zoološka razvrstitev konja. Razred: Mammalia – sesalci. Podrazred: Placentalia – višji sesalci. Red: Ungulata – kopitarji. Podred: Perissodactyla – lihoprsti kopitarji. Družina: Equidae – konji. Rod: Equus. Vrste: Equus Caballus – pravi konj; Equus Hippotigris – zebra; Equus asinus – osel; Equus Hemionus – polosel.« (Zupanc 2000: 15) ■ »Konji (Equidae), po vsem svetu razširjena družina velikih lihoprstih kopitarjev s sedmimi vrstami. Živijo v manjših ali večjih čredah v travnatih stepah in savanah. Imajo visoke noge, hitro tekajo, prehranjujejo se s travo. Prsti na nogah, razen srednjega prsta, ki je močno podaljšan in se končuje s kopitom, so zakrneli. Od tretjega in četrtega prsta so ostali le še krnasti ostanki. Kot tipični rastlinojedci imajo v zgornji in spodnji čeljusti ohranjene vse sekalce, s katerimi trgajo travo, ki jo potem zmeljejo z vrsto grbinastih zob z visokimi kronami. Kot neprežvekovalci imajo nerazdeljen želodec. Slepo črevo je močno povečano. Zelo dobro imajo razvita čutila za voh, sluh in okus, vid je slabše razvit, niso sposobni prostorskega gledanja. Živijo v majhnih skupinah ali velikih čredah, med samci potekajo boji za samice in vodstvo črede. Vodnik vodi in varuje čredo. Po enajstmesečni brejosti samica skoti žrebička, ki je že po nekaj minutah sposoben slediti materi. Spolno dozori po treh letih. Dočakajo starost 40–50 let.« (Benedičič 2002: 121)

▷ bos konj

korak ► [ko'ra:k] -a m (⊙ B) *korak* [psu podobna zver z rumenkasto ali rjavkasto sivim kožuhom]

• **petelinji korak** ► [pet'li:nji ko'ra:k] (⊙ B) *na drobno hoditi, z majhnimi koraki*
⇒ koza (= • hoditi tako kakor ena koza)

⊙ **B** ► [Če je 'ki:ri 'tək po'ča:si 'xɔ:do, so 'rəkli: »'Q:, Ma'ri:ja, 'kək 'xɔ:di, 'ma: p'ra:wi pet'li:nji ko'ra:k. 'Tak k'ra:tək, 'ma:li.]

korito ► [ko'ri:to] -a s (⊕ B, BP, L, S) *korito* |*podolgovata, navadno lesena posoda za krmljenje, napajanje živine*| = napajalnik

⊕ **BP** ► [K'o'ri:to, 'ja: P'rej je le'si:əno b'wə. Sən že po'zɔo:bwa, da smo 'ta:ke le'si:əne 'mɛ:li.] ■ [K'o'ri:to, 'jɔo:sli. ʊ n'jix so pa 'šəno 'nətər da'jɔ:li. 'Ra:jtam je 'təste 'bɔ:wo pər 'koa:jex, ko so 'mɛ:li 'wi:še 'gəre, da so 'ci:əwo 'səno 'nətər name'to:li, da je 'dɔu 'ji:ədo. 'Ta:m so 'jɔo:sli b'lə.]

⊕ **L** ► [Le'si:əne ko'ri:te so b'lɛ ʊ'ča:six, 'zaɪ so pa že gl'i:naste.]

⊕ **S** ► [P'rej smo 'mɛ:li le'si:əna ko'ri:ta.]

• **biti takšen kot eno korito** ► ['bət 'tak ko 'a:no ko'ri:to] (⊕ L) *neumen, nespameten*

⊕ **L** ► ['Ti: si 'tak ko 'a:no ko'ri:to. Če si 'te:rbast.]

~ ⊕ Praslovansko **koryto* 'korito, žleb' etimološko ni dokončno pojasnjeno. Tvorbeno enako izgleda **kopyto*, slovensko *kopito*, kar je verjetno izglagolska izpeljanka. Praslovansko **koryto* je prvotno morda pomenilo **'izdolben, izrezan kos lesa'. Druga pomenska možnost iz iste baze je domnevanje sorodstva s praslovansko **korьcbь*, slovensko *kórec*, pri čemer bi bil prvotni pomen **'iz lubja narejen (žleb)'. (Snoj 1997: 261)

koza ► ['ko:za] -e ž (⊕ B, L, S) ['koa:za] -e ž (⊕ BP) *koza* |*manjša domača žival s srpastimi rogovi, ki se goji zlasti zaradi mleka*|

⊕ **B** ► ['So:set 'ma: 'gəra 'ko:ze.] ■ ['Ko:ze se 'pa:sejo š'tam 'zu:na. Še 'wa:ni sən 'jəx gl'ɛ:dwa 'wo:nta.]

⊕ **BP** ► ['Nɔ, š'tu:ə 'gəre je 'mɛ:wa 'a:no 'koa:zo, 'pɔl je pa 'tuj g'nɔo:wa 'jɔ. Je 'pɛ:wa si: »Čes ze'le:ne t'ra:te, 'že:nem 'koa:zo ʊ s'wa:te.« Š'tu:ə si je 'pɛ:wa, 'wi:əš, 'Mi:ca 'Mɔ:rijewa.] ■ ['Wi:əš, 'koa:ze pa na'wo:dno 'ni:so b'lɛ 'tək pər 'pa:urix, a 'wi:əš. 'Təsti, kə si je, ʊ'ča:six, ko je 'tədo 'bɔ:wo, si 'jəx je pa a'na: 'ži:əŋka 'ma:ʊ po'pa:swa, da je m'li:əko 'mɛ:wa. Ampak 'tək do'no:sno ni 'bɔ:wo. 'Da:nəs pa 'ma:jo a'ni: 'pa:uri 'sa:mo 'koa:ze, 'tək špe'ci:alno 'nɛ:ki, ʊ'ča:six pa 'tu:ə ni 'bɔ:wo. 'O:ɥce jim pa 'pɔl 'tuj ʊ'sɛ 'e:n t'ra:ɥnike po'pa:sejo. Pa 'dɔ:le, u'nɛ:x pər R'ji:əki, se je r'jea:kwo, da so 'tut 'koa:ze 'mɛ:li, da so ʊ'sɛ po'jɛ:dle.]

⊕ **L** ► ['Ko:za je 'sərna. 'Sərnəm so 'tuj 'rəkli, da so 'ko:ze 'ze:le po'jɛ:dle na 'pu:əlo.]

⊕ **S** ► ['E:ne 'pər 'ko:z je. 'E:ne 'pər 'ko:z je p'rəšwo. 'Ko:ze ni t'ri:əba st'rəčt, 'o:ɥce 'mərš pa st'rəčt 'wi:gret pa ʊ 'jəsən.]

• **biti neumen kakor/kot ena koza** ► ['bət 'tu:mast 'kəkər 'a:na 'ko:za] (⊕ B) ['bət 'tu:mast ku 'a:na 'ko:za] (⊕ BP) *zelo neumen* = • koza kozasta; • trapasta koza

⊕ **B** ► ['Šəta je pa 'tək 'tu:masta 'tək 'kəkər 'a:na 'ko:za.]

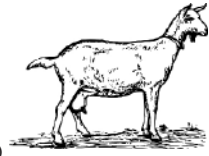
⊕ **BP** ► ['Tu:masta ku 'a:na 'ko:za. 'Sa:mo 'tɔ: 'ni:si s'mɛ:ʊ 'tək 'ku:mo 'rəčt, ko ni 'ləpo.]

Koza.
(Risba: Urša
Kogelnik.)

- **hoditi tako kakor ena koza** ► ['xo:dit 'tək 'kəkər 'a:na 'ko:za] (⊕ B) *na drobno hoditi, z majhnimi koraki* ⇒ korak (= • petelinji korak)

⊕ B ► ['Xo:di 'tək 'kəkər 'a:na 'ko:za. Če je 'ki:ra 'tək drobec'la:wa 'kaj. 'Fi:no 'xo:dwa. 'Tək na d'ro:bno je 'xo:dwa.]

Koza.

- **koza kozasta** ► ['ko:za 'ko:zasta] (⊕ B) ['koa:za 'ko:zasta] (⊕ BP) *zelo neumen* = • biti neumen kakor/kot ena koza; • trapasta koza

⊕ B ► ['Ko:za 'ko:zasta. 'Tɔ: smo 'mi: 'mɛ:li, ko smo b'lə ot'rɔ:ci. 'Tɔ: so 'bɔl 'ta:ke zbad'li:u:ke ot'rɔ:ške b'lɛ.]

⊕ BP ► [T're:pasta 'koa:za pa 'koa:za 'koa:zasta, če si se z'ja:zo 'kaj.]

~ □ SSKJ 2 ► slab. *neumna, domišljava ženska*: koza kozasta

- **trapasta koza** ► [t're:pasta 'koa:za] (⊕ BP) *zelo neumen* = • biti neumen kakor/kot ena koza; • koza kozasta

⊕ BP ► [T're:pasta 'koa:za pa 'koa:za 'koa:zasta, če si se z'ja:zo 'kaj.]

~ ① Praslovansko **koza* 'koza' se je razvilo iz indoevropsko **kag'ā*, kar je ženska oblika od **kog'o-*. (Snoj 1997: 265)

~ ② »Kozza (*Capra*), rod sodoprstih kopitarjev iz plemena koz in ovc. S štirimi recentnimi vrstami naseljujejo planinska območja Evrazije in severne Afrike. Zelo dobro plezajo, samci imajo brado in velike zavite ali upognjene rogove, ki so pri samcih manjši. (...) Iz bezoarske koze so v 9. tisočletju pred našim štetjem vzgojili domačo kozo. Danes poznamo številne rase domače koze.« (Benedičič 2002: 126–127)

▪ »Kozza kot domača žival zadnja leta spet pridobiva na veljavi. Ima bogato metaforiko in frazeologijo ter zanimivo simboliko. (...) Kozza se oglašča z *me*, meketa. Njen glas je zategnjen, jokav in pretrgan. (...) Kozza ima rogove, s katerimi se brani ali napade.« (Benko 1999: 31; Keber 1996: 175–192)

kozle ► ['ko:zle] -a s (⊕ B, L) *kozle* [majhen kozel, kozliček] = kozliček (2.)

- **skakati kakor eno kozle** ► [s'ka:kat 'kəkər 'a:ne 'ko:zle] (⊕ B) *hitro, sunkovito*

⊕ B ► [S'ka:če 'tək 'kəkər 'a:ne 'ko:zle. 'Ko:zle 'tək 'mɔ:re s'ka:kat, poska'ku:wat. 'Tɔ: so 'na:m z'mi:ərom 'rəkli, ko smo b'lə ot'rɔ:ci: s'ka:čete 'kəkər 'a:ni 'ko:zle. Ko smo 'kər skak'la:li, ko 'ni:smo 'mi:ra 'mɛ:li.]

~ □ SSKJ 2 ► ekspr. *majhen kozel, kozliček*: okrog njega je skakal kakor kak kozle

- **ustreliti kozle** ► [ust'rɛ:lt 'ko:zle] (⊕ B) *delati velike napake, neumnosti*

⊕ B ► [Šəti je pa 'tək, 'ta:ko be'si:ədo 'wo:nta sp'ra:jo, 'tək ko bi 'ko:zle ust'ri:əlo. 'Ta:ke 'bu:taste be'si:əde.]

~ ☒ »Frazem *steljati kozle*, tudi *ustreliti kozla*, se verjetno navezuje na nem. *einen Bock schießen*. Ta se povezuje z nekim starim običajem strelskega čeha, po katerem je najslabši strelec kot tolažilno nagrado dobil kozla.« (Keber 2011: 388)

~ ① ⇒ koza

Kozle.

koža ▶ [ˈkɔːʒa] -e ž (⊙ B, BP, L, S) *koža* |*tanjša prevleka, sestavljena iz več plasti, na telesu živali*|

⊙ S ▷ [Uˈča:six so ˈkɔːʒe pa ˈbɔl dˈra:ge ˈbɔle, smo jix pa ɥ ˈkɔːteks ˈda:jali. Koˈtɛ:ks, še ɥ Pˈrɛ:walax je ˈbo:wa, ˈtək ˈe:na dwoˈra:na. ˈDɔːɥta so se ˈkɔːʒe noˈsi:le al pa peˈla:le, ˈpɔl ˈta:m so jix pa soˈli:li pa napˈrɛj ɥ suˈši:lnice poˈši:ɥlali, za ˈlɛ:dɔr.] ■ [ˈTɔste sˈwi:nske pa ˈtək, ko jix ˈa:ramo, ˈtɔste ˈkɔːʒe, ˈtɔste pa ˈtuj ˈpe:čemo jix al pa ˈʒɔ:ɥco ˈwɔn ˈdi:ɔwamo.]

• **dobiti kurjo kožo** ▶ [ˈdɔːbət/ˈdɔːbit ˈku:rjo ˈkɔːʒo] (⊙ B) *zaradi mraza ali groze naježena koža* ⇒ polt (= • imeti kurjo polt)

⊙ B ▷ [ˈKɔr ˈku:rjo ˈkɔːʒo sən ˈdɔːbwa. ˈTək me je zaˈzɛ:bwo, da sən ˈkɔr ˈku:rjo ˈkɔːʒo ˈdɔːbwa.] ■ [Šˈtəga sən se pa ˈtək prestˈra:šo, ˈtək da sən ˈkɔr ˈku:rjo ˈkɔːʒo ˈdɔːbo.] ■ [ˈKu:rja ˈpɔːɥt. Če te je ˈtək zmraˈzi:wo ˈkaj al pa si biɥ ˈbɔːɥn. Si ˈmɛːɥ ˈci:ɔwo ˈku:rjo ˈpɔːɥt. ˈBɔl smo ˈrɛkli, da ˈma: ˈku:rjo ˈkɔːʒo ko pa ˈpɔːɥt.]

~ [SSF ▷ *dobiti kúrjo kóžo*, gl. *kurja koža*; *kúrja kóža nar.*; tudi pren. *kurja polt*; *Kostelski* ▷ *kurja koža kurja polt ˈzaradi mraza ali groze naježena koža*’

~ ⊙ Praslovansko **koz’a* imajo navadno za izpeljanko iz besedotvornega predhodnika beseda **koza*. Če je razlaga pravilna, je beseda prvotno pomenila *‘kozja (koža)’. Naslednja stopnja do danes zelo splošnega pomena je **‘(odrta) živalska koža’. (Snoj 1997: 267)

kramp ▶ [kˈra:mp] -a m (⊙ B, L, S) *kramp* |*orodje za kopanje, navadno s sekalom in s konico*|

⊙ B ▷ [Za ˈko:pat je ˈbɔl kˈra:mp. Kˈra:mp je ˈbɔl šˈpi:čast pa ˈbɔl ˈdɔɥ, ˈmɔːtka je pa ˈbɔl šˈro:ka pa ˈtɛ:ʒi je.]

⊙ BP ▷ [Kˈra:mp je pa za ˈko:pat.] ■ [Če se je ˈkaj graˈdi:wo, ˈta:m se je ˈnu:caɥ kˈra:mp. Al ˈpač če si ˈko:pu kˈjɛ ˈko:ke ˈlu:kne. Koˈpo:li smo ˈmi:, ˈjɔo:ma se je skoˈpɔo:wa. Pa kˈra:mp se je ˈtuj ˈnu:caɥ, da je bˈwɔ tˈri:ɔbi ˈma:lto na ˈno:wo napˈra:ɥtɔ, so pa ˈtut kˈra:mp ˈnu:caɥ, da je ˈdɔɥ poˈtɔːɥkel ta sˈta:re.]

⊙ L ▷ [ˈKo:pat s kˈra:mpom.] ■ [S kˈra:mpom je ˈko:po.]

⊙ S ▷ [Odˈwi:sno, za ˈka: je bˈwɔ. Kˈra:mp je biɥ za ˈbɔl ˈtɔrdo pa ˈbɔl gwoˈbɔ:ko.]

• **biti tak kramp** ▶ [ˈbət ˈta:k kˈra:mp] (⊙ L) *neroden, okoren človek*

⊙ L ▷ [ˈTi: si ˈta:k kˈra:mp. ˈTɔː poˈmi:ɔni, da si sˈtɔo:rast. ˈTɔsti, ko je biɥ ˈtək neˈrɔːdɥ pa gˈrɔ:p, je biɥ kˈra:mp.]

~ [Bovški ▷ 2. ekspr. *jezen človek*

~ ⊙ Prevzeto iz srednjevisokonemško *Krampe* ‘vrsta motike’, iz česar se je razvilo današnje bavarsko nemško *Krampen* ‘kramp’. Beseda prvotno pomeni ‘krepelj’, primerjaj srednjevisokonemško *Krammen* ‘s krepelji zgrabiti’; verjetno se je razvila iz indoevropske baze **grem-* ‘zbirati, kopičiti’. (Snoj 1997: 268)

Kramp.

ˈkranjec ▶ [ˈk'ra:njɛc] -njca m (⊕ BP) *Kranjec* |*prebivalec dežele Kranjske*|

- **biti tako neumen kot ˈkranjci, ki so črnega bika milili, da bi bel postal**

▶ [ˈbət ˈtək ˈtu:mast kə pa ˈk'ra:jnci, kə so ˈčərnega ˈbi:ka ˈžɛ:fali, da bi ˈbi:əu g'rɔ:taɯ] (⊕ BP) *zelo neumen*

⊕ BP ▷ [Si ˈtək ˈtu:mast kə pa K'ra:jnc. K'ra:jnci so b'li ˈtək ˈtu:masti, da so ˈčərnega ˈbi:ka ˈžɛ:fali, da bi ˈbi:əu g'rɔ:taɯ.]

~ ☒ *militi* – nem. *seifen* (Pleteršnik)

krava ▶ [k'ra:wa] -e ž (⊕ B, BP, L, S) [k'rɔ:wa] -e ž (⊕ BP)

krava |*odrasla samica goveda*| = čoka; čokica

⊕ BP ▷ [K'ra:wa je ˈda:jawa m'li:əko.]

⊕ L ▷ [K'ra:we ˈma:mo pa še ˈda:ns. ˈXɔ:dijo ˈa:ni po m'li:əko.]

- **biti tako obrabljen kot ena molzna krava** ▶ [ˈbət ob'ra:blɛn ko ˈa:na ˈmɔ:ɥzna k'ra:wa] (⊕ B) [ˈbət ˈtək z'nu:can ko ˈa:na ˈmɔ:ɥzna k'ra:wa] (⊕ BP) *uničen; zelo izkoriščan*

⊕ B ▷ [ˈŠət je pa ˈtək ob'ra:blɛn ko ˈa:na ˈmɔ:ɥzna k'ra:wa. ˈTɔ: je po'mi:enwo, da so ga ɥ'si isko'ri:ščali.]

⊕ BP ▷ [Je ˈtək z'nu:can ko ˈa:na ˈmɔ:ɥzna k'ra:wa.]

~ ☒ *SSF* ▷ biti mólzna kráva, gl. [kot] molzna krava; [kot] mólzna kráva ekspr.; pren., navadno v povedni rabi, tudi kot primera *kar se da zelo izkoriščati*

~ ☒ »Frazem *molzna krava*, ki se uporablja tudi kot primera, je nastal iz besedne zveze *molzna krava* v pomenu 'krava, ki ima, daje mleko', preneseno na človeka ali stvari 'kdor, kar se da zelo izkoriščati'.« (Keber 2011: 400–401)

- **biti tako pijan kot krava** ▶ [ˈbət ˈtək ˈpi:jɛn ˈkək k'ra:wa] (⊕ B) *nezmernost pri pitju; zelo pijan* = • krava pijana; ⇒ koči (= • biti pijan kot koči); ⇒ svinja (= • biti pijan kot ena svinja)

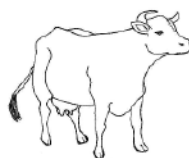
⊕ B ▷ [ˈQ:, ˈšəti je pa ˈtək ˈpi:jɛn ˈkək pa k'ra:wa. ˈKak pi'ja:nc, ko je biɥ.]

~ ☒ *SSKJ 2* ▷ bil je pijan kot krava *zelo*; *SSF* > pijän kot kráva pog., ekspr.; primera, v povedni rabi, tudi s kakor *zelo pijan*

~ ☒ Frazem se nanaša na tistega, ki pije kot krava. In če že pije kot krava, je pač pijan kot krava ali mavra (črna ali črna lisasta krava), čeprav ni samo količina, ampak tudi sestava popitega kriva za to (Kos 2000: 73).

- **če je krava hin, naj še tele** ▶ [če je k'ra:wa ˈxi:n, naj še ˈtea:wa] (⊕ BP) *ob veliki izgubi človek ne bo gledal na majhno zgubo, ki se je zgodila hkrati* = • če je kravo zapravil, naj še pa tele; • če je šla krava, naj še tele gre

- **če je kravo zapravil, naj še pa tele** ▶ [če je k'ra:wo zap'ra:ɥ, naj še pa ˈtea:wa] (⊕ BP) *ob veliki izgubi človek ne bo gledal na majhno zgubo, ki se je zgodila hkrati* = • če je krava hin, naj še tele; • če je šla krava, naj še tele gre

Krava.
(Risba: Urša Kogelnik.)

Krava.

- **če je šla krava, naj še tele gre** ► [če je š'wa k'ra:wa, naj še 'te:le g're:] (⊙ B) [če je š'wa k'ra:wa, naj še 'tea:wa g're:] (⊙ BP) *ob veliki izgubi človek ne bo gledal na majhno zgubo, ki se je zgodila hkrati* = • če je krava hin, naj še tele; • če je kravo zapravlil, naj še pa tele
 - ~ [Pleteršnik] ► kamor je šla krava, naj gre še tele
 - ~ [K] »Če nesreča nanese, da pogine krava, njeno tele ni nič več vredno, ali če npr. kvartopirec pri kvartanju izgubi skoraj vse premoženje, potem naj še izgubi to, kar mu preostane, pravi ljudsko modrovanje.« (Trampusch 1999: 118) • Frazem izraža nekakšno brezvoljnost, vdanost v usodo, morda obup; lahko samo opominja, naj začeto stvar dokončamo. Pomen je odvisen od situacije in govorca. (Kos 2000: 74)
- **črepati kot ena krava** ► [č're:pat ko 'a:na k'ra:wa] (⊙ B, BP) *glasno, požrešno* = • piti tako kot ena krava
 - ⊙ B ► [Če je 'ki:ri 'tək 'pi:ɥ, so 'mɔ 'rəkli, da č're'pa: 'tək ko 'a:na k'ra:wa.]
 - ⊙ BP ► [Č're:pa ko 'a:na k'ra:wa, smo 'rəkli.]
- **dreti se tako kakor ena krava** ► ['de:re se 'tək 'kəkər 'a:na k'ra:wa] *glasno*
 - ⊙ B ► ['De:re se 'tək 'kəkər 'a:na k'ra:wa. Ot'rɔ:kam so 'to: 'rəkli, če je biɥ 'tak o'dərt, da je 'tək 'jɔ:ko.]
 - ⊙ BP ► [Se 'de:re 'tək ko 'e:na 'ta:ka k'ra:wa.]
- **krava pijana** ► [k'ra:wa pi'jɔ:na] (⊙ BP) *psovka; nezmernost pri pitju; zelo pijan* = • biti tako pijan kot krava; ⇒ koči (= • biti pijan kot koči); ⇒ svinja (= • biti pijan kot ena svinja)
 - ⊙ BP ► [K'ra:wa pi'jɔ:na. Če je 'ki:əra 'ši:mfawa 'ki:ərga 'mɔ:škega, ko so pi'jɔ:ni 'du:əmo p'rəšli. Pər 'pi:ti 'ni:ma 'pɔ:dna. 'šəta 'ni:ma 'pɔ:dna.]
 - ~ [SSKJ 2] ► 2. nizko *grob, nevzgojen človek*: to ti je prava krava; s tako kravo ne morem nikamor / kot psovka: napil si se ga, krava; o ti krava pijana; Kostelski ► bit pijan ko krava *zelo pijan*; SSF ► pijan kot krava *pog., ekspr.*; primera, v povedni rabi, tudi s kakor *zelo pijan*
 - ~ [K] »Krava je med živalmi, ki se povezujejo s prekomernim pitjem ali pijanostjo, na prvem mestu, saj zaradi svoje velikosti resnično veliko poje in popije.« (Keber 2011: 401) • »Kdor pije kot krava, zelo veliko pije, vendar navadno ne tudi *tistega* kot krava. S pitjem krave primerjamo navadno pitje pravega pijanca, ki ni navajen delati majhnih požirkov in se ne ustavi pri količini, ki navadnemu smrtniku zadostuje.« (Kos 2000: 72)
- **krava se pri gobcu molze** ► [k'ra:wa se pər 'gɔ:pco 'mɔ:ɥze] (⊙ B, BP) *čim več se vloži v kaj, večji je uspeh*
 - ⊙ BP ► [K'ra:wa se pər 'gɔ:pco 'mɔ:ɥze. Če si 'do:ro 'fu:ətraɥ, si 'jɔ pa 'fɛ:ist 'mɔ:ɥzo.]
 - ~ [SSKJ 2] ► *pog.* krava pri gobcu molze *kravo je treba dobro krmiti, da lahko daje veliko mleka; čim več se vloži v kaj, večji je uspeh*
 - ~ [K] Frazem sodi med nasvete za kmečki vsakdanjik in pomeni, da je kravo treba zaradi količine mleka, ki jo daje pri molži, dobro krmiti. V knjižni slovenščini ima še pomen 'čim več se vloži v kaj, večji je uspeh'. (Trampusch 1999: 118)
- **piti tako kot ena krava** ► ['pi:t 'tək ko 'a:na k'ra:wa] (⊙ B, BP) *glasno, požrešno piti v velikih požirkih ali napiti se* = • črepati kot ena krava
 - ⊙ B ► ['Pi:je 'tək ko 'a:na k'ra:wa.]
 - ⊙ BP ► ['Pi:je kə 'a:na k'ra:wa.] ■ ['Pi:ɥ ga je 'tək 'kə pa 'a:na k'ra:wa.]

- **ponoči je vsaka krava črna** ► [po'nōči je m'so:ka k'ra:wa 'čərna] (⊕ B, BP) v *določenih okoliščinah se človek zadovolji tudi z manj kvalitetnim*

⊕ **B** ► [Če je 'ki:ri 'me:u 'ka:ko ne've:sto, da ni b'wa 'kɔ:mo u'šɛ:č, so 'rækli: »'Nɔ, ja, po'nō:či je 'pač m'so:ka k'ra:wa 'čərna.« No'be:n je ne 'vi:di.]

⊕ **BP** ► [Po'nōči je m'so:ka k'ra:wa 'čərna. 'Tɔ: je 'bɔ:wɔ pa 'tək 'mi:šleno, če si je 'a:n 'ki:əro zb'ra:u, 'pɔl je pa 'ki:əri 'rɛ:ko, da ni 'tək 'fɛ:ɪst, da ni 'tək 'li:əpa. 'Pɔl je pa 'rɛ:ko: »Po'nōči je m'so:ka k'ra:wa 'čərna.« 'Zaj pa 'tɔ ne 'mɔ:re 'wɛč 'rəčt, ker u'ča:six se je po'nōči u 's'wɔ:te xo'di:wo, 'zaj se pa 'pɔ:dne 'xɔ:di, se pa 'vi:di.]

~ [SSKJ 2] ▷ šajj. ponoči je vsaka krava črna v *določenih okoliščinah se človek zadovolji tudi z manj kvalitetnim*

~ [K] Frazem ima tudi seksualno konotacijo, po kateri ponoči med ženskami ni razlike (Trampusch 1999: 118).

- **saj pa nisva krav skupaj pasla** ► [saj pa 'ni:swa k'ra:w s'kup 'pa:swa] (⊕ B) [saj pa 'ni:swa k'ra:we 'kup 'pɔ:swa] (⊕ BP) *nisva enaka, iste starosti, izobrazbe*

⊕ **B** ► ['Tɔ: je 'b'wɔ pa, če je 'nɛ:ɡdo ne'kɔ:mo 'kə »'ti:« 'ri:əkɔ al pa kaj. Pa mu je 'a:ni 'rɛ:ko: »'Mi:dva pa 'ni:swa k'rav s'kup 'pa:swa. 'Tək se pa ne boš ob'na:šo do 'me:ne.«]

⊕ **BP** ► [Če mu 'ni:si 'rɛ:ko »'vi:«, 'te:mveč »'ti:«, 'təste se je 'təbi z'g'u:ədwo. Sən 'a:nem 'rɛ:kwa: »'Se:rbus, F'ra:nɔi.« Je pa 'ri:ək: »'Ti:, 'č'u:ješ, 'mədwa pa 'ni:swa k'ra:we 'kup 'pɔ:swa.«]

~ [SSKJ 2] ▷ ekspr. saj nisva skupaj krav pasla *nisva enaka, iste starosti, izobrazbe*; SSF ▷ [kot da] sva kráve skúpaj pasla? ekspr., iron.; kot vprašanje, tudi kot primera *izraža zanikanje enakosti s kom*; *Kostelski* ▷ nismo skupaj krav pasli *po položaju, stanu si nisva enaka*

~ [K] »Frazem [saj] *nisva krav skupaj pasla* izhaja iz pastirskega življenja zelo mladih ljudi, ki so si kasneje, ko so v različnih poklicih in na različnih položajih, navadno dobri prijatelji ali se sklicujejo na to. Slovenski frazem temelji na zanikanju skupnega pastirjevanja, kar pomeni poudarjanje neenakosti v starosti, izobrazbi. Na enaki predstavi temelji frazem (*kot dva*) *sva krave skupaj pasla*.« (Keber 2011: 402) • Predvsem starejši govorniki se s tem frazemom radi uprejo mlajšim, kadar se jim zdi, da od njih niso deležni spoštovanja, ki jim pritiče. (Kos 2000: 74)

- **temu bi se še krave smejale** ► [šətmɔ bi se še k'ra:we smɛ'jɔ:le] (⊕ B) [tɛ:tmɔ bi se še k'ra:we smɛ'jɔ:le] (⊕ BP) *je zelo neumno, smešno, nemogoče*

⊕ **B** ► [Šətmɔ bi se še k'ra:we smɛ'ja:le. Če je 'ki:ri 'ka:ko n'eu:mnost na'ri:ədo.]

⊕ **BP** ► [Tɛ:tmɔ bi se še k'ra:we smɛ'jɔ:le. Če ga je 'ki:əri 'kaj po'ki:daɪ.]

~ [SSKJ 2] ▷ nižje pog. temu bi se še krave smejale *je zelo neumno, smešno, nemogoče*; SSF ▷ [še] kráve bi se smejále *kómu/čému* nižje pog.; mn., pren., tudi prih. *je zelo neumno, smešno, nemogoče*

~ [K] »Frazem [še] *krave bi se smejale* komu/čemu temelji na predstavi, da krava in sploh njena goveja družina ni preveč pametna (prim. *gledati kot tele v nova vrata*). In če se še tej zdi kaj zelo smešno ali neumno in na to reagira s smehom, tj. muhanjem, potem mora biti to res neumno, nesmiselno ali smešno. V drugih jezikih v tej vlogi nastopajo druge živali, npr. v angleščini *mačka*, v nemščini in ruščini *kokoši*, v poljščini *konj*.« (Keber 2011: 404)

- ~ ⊕ Indoevropsko **k'ərHuā* **k'ərHuo-*, **k'ɪHuo-* 'rogata žival' je v različnih oblikah posamostaljeni pridevnik **k'ərHuo-*, ki se ohranja v grščini *kerasós* 'rogat'. Izpeljan je iz baze **k'ərH-* 'rog, vrhnji del glave'. (Snoj 1997: 269)

kura ▶ ['ku:ra] -e ž (⊕ B, BP, L, S) *kura* |*velika domača ptica s kratkim vratom in krepkim telesom; kokoš*| = puta; putka

⊕ B ▶ ['Šop 'ku:r se je 'pa:so. Je pa 'a:box p'rəšo, so se pa razle'te:le.] ■ ['Šəta 'ku:ra pa 'čist ne 'ne:se 'ja:jc. 'Ku:ra 'tək 'bəl 'bu:mo 'ne:se. Smo 'me:li 'gə:wou'ra:tne pa š'ta:jerke smo 'me:li pa 'ta:ke 'pi:sane pa u'se 'so:rte je 'bo:wo.]

⊕ BP ▶ ['Ku:re še 'mo:mo. 'Ni:mamo 'jəx 'zaj 'wə:jkə, 'jəx 'ma:mo z'mi:əŋ 'ma:jn.]

Kokoš.
(Risba: Urša Kogelnik.)

• **biti ene pameti kot ena kura** ▶ ['bət 'a:ne 'pa:meti ko 'a:na 'ku:ra] (⊕ B) *biti neumen, neintelligenten* • biti ko ena kura; • biti pameten kakor ena kura; ⇒ pamet (= • imeti kurjo pamet)

⊕ B ▶ [O, 'ti: si pa 'tək 'a:ne 'pa:meti 'tək ko 'a:na 'ku:ra.] (Benko 2010: 142)

• **biti kot ena kura** ▶ ['bət kə 'a:na 'ku:ra] (⊕ B, L) *biti neumen, neintelligenten* • biti ene pameti kot ena kura; • biti pameten kakor ena kura; ⇒ pamet (= • imeti kurjo pamet)

⊕ B ▶ ['Šəta je pa 'a:na 'ku:ra. Če je 'ki:ra b'wa 'tək 'ne:umna. Smo 'rəkli: 'Šəta je pa p'ra:wa 'ku:ra.]

⊕ L ▶ ['Šəta je pa 'a:na 'ku:ra. 'Tə: po'me:ni, da ni naj'bəl 'pə:metna. 'Ma: 'ku:rjo 'pə:met.]

• **biti pameten kakor ena kura** ▶ ['bət 'tək 'pa:metŋ 'kəkər 'a:na 'ku:ra] (⊕ B) *biti neumen, neintelligenten* • biti ene pameti kot ena kura; • biti ko ena kura; ⇒ pamet (= • imeti kurjo pamet)

⊕ B ▶ ['Ti: si pa 'tək 'pa:metŋ 'tək 'kəkər 'a:na 'ku:ra. 'Ni:maš 'pa:meti, to po'mi:əni š'tə.]

• **biti tak(šen) kot opipana kura** ▶ ['bət 'ta:k ko o'pi:pana 'ku:ra] (⊕ B, L) *oskubljen*

⊕ B ▶ ['Bət 'tak ko o'pi:pana 'ku:ra. So 'rəkli, če je 'ki:ra se 'tək 'nəč ni z'ri:xtawa pa 'nəč.]

⊕ L ▶ [»'Ti: si pa 'ta:k ko o'pi:pana 'ku:ra.« Če je 'ki:əri 'me:ŋ 'tako fri'zu:ro 'tək na'ra:to, 'tək po'si:əbno. Smo 'rəkli, da je 'tak ko o'pi:pana 'ku:ra.]

• **držati se kakor ena mokra kura** ▶ ['dəržat se 'kəkər 'a:na 'mo:kra 'ku:ra] (⊕ B) *boječe, preplašeno*

⊕ B ▶ ['Šəti se pa dər'ži: 'tək 'kəkər 'a:na 'mo:kra 'ku:ra. 'Mo:kra 'ku:ra je 'kər 'tək s'ta:wa. 'Pu:sto ji je 'bo:wo, ko je 'mo:kra b'wa.] ■ [A 'wi:əš, 'kək se 'mo:kra 'ku:ra d'r'ži:? 'Či:st 'tək sk'ru:čeno. 'Tə: po'mi:əni, da je 'ki:ri 'tək nebog'lə:n.]

~ □ SSF ▶ kot mōkra kūra pog.; primera *boječe, preplašeno*

Kokoš.

• **hoditi s kurami spat** ▶ ['xo:dit s 'ku:rami s'pa:t] (⊕ B, BP, L) ['xo:dit s 'ku:rami 'li:əč] (⊕ BP) *zelo zgoraj hoditi spat*

⊕ B ▶ ['Jəs sən š'wa 'tək 'xi:tro 'le:žet, sən pa 're:kwa: 'tək ko pa

'ku:re g'rɛ:jo 'xi:tro 'le:žet. 'Al pa so 'rɔkli 'ki:ɚmo: 'šɛti g'rɛ: pa 'xi:tro 'le:žet 'tɔk 'kɔkɔr 'a:ne 'ku:re. Ko 'ku:re so 'xi:tro š'lɛ.] ■ ['Šɛti pa že s 'ku:ram g'rɛ: s'pɑ:t.]

⊕ **BP** ▷ ['Xɔ:di s 'ku:rami s'pɑ:t, 'nɔ, 'li:ɔč. Da 'ni:si 'tak ponočn'ja:k, da g'rɛ:š 'xi:tro s'pɑ:t, s 'ku:rami 'li:ɔč.]

⊕ **L** ▷ [G'rɛ: s 'ku:rami s'pɑ:t. 'Ki:ɚi je 'xi:tro 'xɔ:do s'pɑ:t.]

~ [SSKJ 2 ▷ ekspr. hoditi s kurami spat *zelo zgodaj*; ekspr. hoditi s kokošmi spat *zelo zgodaj*

~ [K] »Frazem *hoditi s kurami spat* temelji na dejstvu, da gredo kure že s prvim mrakom spat v kurik in da so ob sončnem vzhodu že budne.« (Keber 2011: 438)

• **izgubljena kura** ► [z'gu:blena 'ku:ra] (⊕ B) *človek brez cilja, smisla življenja*

⊕ **B** ▷ ['Šɛta je pa p'ra:wa z'gu:blena 'ku:ra, če ni 'wi:ɔdo p'ra:u, 'ka:m bi se 'da:u.]

~ [SSF ▷ [kot] izgubljena ôvca ekspr.; pren., tudi kot primera *človek brez cilja, smisla življenja*

~ [K] »Izraz *izgubljena ovca* izhaja iz Kristusove parabole o božji skrbi za grešnika in o veselju nad njegovo spreobrnitvijo.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **mokra kura** ► ['mo:kra 'ku:ra] (⊕ B) *boječ, prestrašen* = • polita kura

⊕ **B** ▷ ['Šɛt je pa p'ra:wa 'mo:kra 'ku:ra.]

~ [SSKJ 2 ▷ pog. drži se kakor mokra kura *boječe, preplašeno*; SSF ▷ kot polita kúra, gl. kura; kot mōkra kúra pog.; primera *boječe, preplašeno*

~ [K] »Primer *kot mokra kura* z različico *kot polita kura* temelji na dejstvu, da mokra kokoš ni videti prav lepa, ampak je prej usmiljenja vredna ali smešna. Iz primere *moker kot kura* se je razvil metaforični pomen sestavine *mokra kura*, ki je slabšalna ali zmerjalna oznaka za žensko.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **naj te kura brčne** ► [naj 'te: 'ku:ra 'bɔrcne] (⊕ B) *izraža podkrepitev trditve*

~ [SSKJ 2 ▷ kot vzklik naj ga koklja brčne; SSF ▷ naj kúra brčne *koga* šalj.; pren., tudi z da bi *izraža podkrepitev trditve*

~ [K] »Frazem *naj koklja brčne* koga temelji na dejstvu, da je koklja v primerjavi z drugimi kurami bolj napadalna, saj odločno brani gnezdo, v katerem valí, ali že izvaljene piščance. Sestavina *brčne* je tu pretiravanje, hiperbola, a prav s tem je dosežen pomen – podkrepitev trditve. Temu služi medmetna raba. Med starejšimi slovarji jo omenja J. Glonar, SSJ, 164: *koklja ga naj brčne*: krotka kletvica, izraz nejevolje.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **pisati kot kura** ► ['pi:sat ko 'ku:ra] (⊕ B) *zelo grdo, nečtljivo pisati*

⊕ **B** ▷ [Ko je 'ne:ɣdo 'gɔrdo 'pi:so, so 'rɔkli: »Pi:šes ko 'ku:ra.«]

~ [SSF ▷ pisati kot kúra ekspr.; primera *zelo grdo, nečtljivo pisati*

~ [K] »Primer *pisati kot kura* temelji na predstavi, da bi kdo pisal tako kot kura praksa po tleh s svojimi kremplji na nogah.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **polita kura** ► [po'li:ta 'ku:ra] (⊕ B) *boječ, prestrašen* = • mokra kura

⊕ **B** ▷ ['Šɛt je pa p'ra:wa po'li:ta 'ku:ra. Je 'taka 'me:uža.]

~ [SSKJ 2 ▷ pog. drži se kakor mokra kura *boječe, preplašeno*; SSF ▷ kot polita kúra, gl. kura; kot mōkra kúra pog.; primera *boječe, preplašeno*

~ [K] »Primer *kot mokra kura* z različico *kot polita kura* temelji na dejstvu, da mokra kokoš ni videti prav lepa, ampak je prej usmiljenja vredna ali smešna. Iz primere *moker kot kura* se je razvil metaforični pomen sestavine *mokra kura*, ki je slabšalna ali zmerjalna oznaka za žensko.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **se mu je ustavilo kakor slepi kuri zrno** ► [se mu je us'ta:jwo ko pa s'li:əpi 'ku:ri 'zərnə] (⊕ BP) *tudi človeku z manjšimi sposobnostmi se včasih kaj posreči* =

• še slepa kura zrno najde

⊕ BP ► [Š'təmo se je pa 'tək us'ta:jwo 'zərnə ko pa s'li:əpi 'ku:ri. Se je 'tək u'ra:jmawo, da je slu'ča:jno 'na:šwa 'nɛ:ki, 'tək ko pa s'li:əpa 'ku:ra.]

• **slabo videti kakor ena kura** ► ['bu:rno/s'la:bo 'vi:det 'kəkər 'a:na 'ku:ra] (⊕ B) *zmanjšana sposobnost za videnje v mraku* ⇒ slepota (= • imeti kurjo slepoto)

⊕ B ► ['Tək 'bu:rno 'vi:di 'tək 'kəkər 'a:na 'ku:ra.] ■ ['Nɔ, 'tɔ: si pa 'jəs 're:čem, če mi ũ'ča:six, ko 'sən pre'dɔ:ɟo za raču'na:lniko, pa 'sən 'tək ko 'ku:ra, ne 'vi:dīm 'we:nč 'kaj.]

• **stara kura** ► [s'ta:ra 'ku:ra] (⊕ B) *navadno (starejša) ženska, ki veliko govori*

⊕ B ► ['Šəta je pa 'a:na s'ta:ra 'ku:ra, ko je 'bɔl n'eu:mna, 'nɔ, 'tu:masta b'wa.]

~ □ SSF ► stára kúra nizko; pren. *navadno (starejša) ženska, ki veliko govori*

• **še slepa kura zrno najde** ► [še s'li:əpa 'ku:ra 'zərnə 'na:jde] (⊕ B, L) [še s'li:əpa 'ku:ra 'zərne 'nɔ:jde] (⊕ BP) *tudi človeku z manjšimi sposobnostmi se včasih kaj posreči* = • se mu je ustavilo kakor slepi kuri zrno

⊕ B ► [Če se ti je 'kaj pos'tri:əčwo, pa 'ni:si 'mi:slo, da se ti bo. Pa si 'ri:əko: »Še s'li:əpa 'ku:ra 'zərnə 'na:jde.«]

⊕ BP ► [Še s'li:əpa 'ku:ra 'zərne 'nɔ:jde. 'Tɔ: po'mi:əni, da na'wo:dno m'sa:k s'wo:jiga 'pa:rtnerja 'na:jde. Po'mi:əni, da če je g'lix s'li:əpa, pa 'na:jde.]

⊕ L ► [S'li:əpa 'ku:ra 'tuj 'zərnə 'na:jde.]

~ □ SSKJ 2 ► preg. *tudi slepa kura včasih zrno najde tudi človeku z manjšimi sposobnostmi se včasih kaj posreči*; SSF ► najti kaj kot slépa kúra [zřno], gl. kot slepa kura [zrno] kot slépa kúra [zřno] ekspr.; primera na slepo, brez premisleka; Pleteršnik ► tudi slepa kura zrno najde

~ ☒ »Primeri kot slepa kura [zřno] je nastala po preoblikovanju iz rekla *Tudi slepa kura zrno najde*. Primerjalna sestavina *kot slepa kura* je dobila prislovni pomen 'na slepo, brez pomisleka' in se uporablja v povedni rabi, npr. *biti kot slepa kura*, a z drugimi glagoli.« (Keber 2011: 439)

• **šopiriti se kakor ena kura** ► [šo'pi:rit se 'kəkər 'a:na 'ku:ra] (⊕ BP) *postavljati se, ponašati se* ⇒ petelin (= • šopiriti se kakor en petelin; • videti petelina)

⊕ BP ► ['Šəti se pa 'tək šo'pi:ri 'tək 'kəkər 'a:na 'ku:ra 'al pa pe'te:lŋ 'tuj.]

• **vstajati s kurami vred** ► [us'ta:jat s 'ku:rami w'rɛ:t] (⊕ BP) *zelo zgoraj*

⊕ BP ► [Us'ta:ja s 'ku:rami w'rɛ:t. Da sən s 'ku:rami w'rɛ:t us'ta:wa 'dans.]

~ ⊕ ⇒ golovratna kura

~ ☒ Domača kokoš se je verjetno razvila iz več vrst različnih divjih kokoši, poleg omenjene še iz sive pragozdne kokoši, rumene pragozdne kokoši in zelene pragozdne kokoši. (Zabavnik-Cmok 1997: 20) ■ »Kokoši (Gallus), rod južnoazijskih kur. Na glavi imajo greben, lica so gola in obarvana, samci imajo ostrogo in pisano obarvano perje, samice so rjavo obarvane.« (Benedičič 2002: 118) ■ »Velika domača ptica s kratkim vratom in močnim telesom; domača perutnina, povezana s plodnostjo, obiljem in zdravljenjem s čarajočimi šegami. Pri tem so najpomembnejša dejanja, ki preprečujejo, da bi kokoš nesla jajca zunaj doma, ali obrambna dejanja pred zlemi silami in lisico.« (Baš 2004: 222)

▷ golovratna kura

merjasec ▶ [mer'ja:səc] -sca m (Ⓟ B, S) [mər'jɔ:səc] -sca m

(Ⓟ BP) **1.** *merjasec* [odrasel samec prašiča] **2.** *merjasec* [plug z dvema lemežema in deskama, ki obrača brazdo samo na eno stran; dvojni, obračalni plug]

Ⓟ B ▷ **2.** [S 'ši:bo al pa z 'gɛ:jžlo. Ko sən o'ra:wa, sən pa 'gɛ:jžwo 'mɛ:wa 'za:di, da sən k'ra:we nag'na:wa. O'ra:wa sən pa z mer'ja:scom. Najp'rɛ:j smo 'mɛ:li mer'ja:sca, biɟ je 'ta:k le'si:ən, 'pač 'ta:k, da je le'si:əno b'wɔ og'rɔ:dje, 'sa:mɔ 'lɛ:meš je biɟ iz že'lɛ:za. 'Nɔ, 'pɔl smo pa 'bɔl že'lɛ:znega 'mɛ:li, smo ga 'mɛt 'Nɛ:mčijo 'ku:pli d'ru:giga.] ■ **2.** ['Mi: smo pa 'təstmo 'rækli mer'ja:sec, le'si:ən mer'ja:sec. 'Ma: p'ri:ədi 'tək ko'li:əse, 'nɔ, 'ta:k po'di:əwəc, 'pɔl pa 'dɔ:ɥta 'ta:m d'wi:ə 'təsti 'lɛ:meži. 'Nɔ, 'ta:m so b'lɛ pa že'lɛ:zne, 'ja:. D'ru:go je b'wɔ pa ɥ'sɛ le'si:əno.]

Ⓟ BP ▷ **1.** [Mer'jɔ:sca smo 'pərnas z'mi:əŋ 'mɛ:li. 'Tək da so d'ru:gi 'tut k 'na:m pərpe'lo:li s'wi:je. Ni ɥ'sɔ:ka na'ra:wa g'li:x, 'nɔ.]

Ⓟ S ▷ **2.** [Š'tu:ə je pa mer'ja:səc.]

• **2. biti debel kot en merjasec** ▶ ['bət 'tɔ:ɥst kə 'a:n mər'jɔ:səc]

(Ⓟ BP) *zelo* ⇒ prolenk (= • biti debel kot en prolenk)

Ⓟ BP ▷ ['Tək 'tɔ:ɥst je kə 'a:n mər'jɔ:səc.]

• **2. smrdeti kot en merjasec** ▶ [smər'de:t kə 'a:n mər'jɔ:səc]

(Ⓟ BP) *zelo*, *močno* ⇒ koči (= • smrdeti kot en koči); ⇒ pok (= • smrdeti kot en pok); ⇒ svinja (= • smrdeti kot ena svinja)

Ⓟ BP ▷ [Smər'di: kə 'a:n mər'jɔ:səc. Mer'jɔ:səc je pa 'ri:əs s'mərdo. Pa 'wu:ni 'pɔ:k pa 'wu:ni 'bi:dər, 'tɔ: so tuj 'bɔl smər'dɛ:li. Pər go'vɛ:do 'mɛ:j.]

~ Ⓟ *Merjasec* 'neskopljen, odrasel prašič'. Beseda se je razvila iz *merasec*, *meršec*, to pa ali prek po disimilaciji nastalega *neršec*, kar je znano v knjižnem jeziku, ali prek nepotrjenega **mršec* iz **nršec* < praslovansko **nerstьcь* s prvotnim pomenom *'ki se pari, ki je sposoben parjenja'. (Snoj 1997: 335)

~ Ⓟ »Plug z lemežema in deskama. Uporabljali so ga na hribovitih območjih za oranje na strmih njivah, pri oranju v obeh smereh omogoča obračanje brazde navzgor, s čimer se zmanjšuje drsenje plodne zemlje.« (Baš 2004: 107)

muha ▶ ['mu:xa] -e ž (Ⓟ B, L, S, BP) *muha* [žuželka s kratkimi nogami, tipalkami in kožnatimi krili]

• **narediti iz muhe konja** ▶ [na're:st iz 'mu:xe 'kɔ:jna] (Ⓟ BP) *močno pretiravati*

Ⓟ BP ▷ [Bi iz 'mu:xe 'kɔ:jn 'ra:to, če si preti'ra:wəɥ 'nɛ:ki. Si 'ri:əko: »Na'rɛ:do sɟ iz 'mu:xe 'kɔ:jna.«]

Merjasec.
(Foto: Anja Benko.)

Merjasec.
(Foto: Anja Benko.)

Muha.

~ [SSKJ 2] ▷ pog. delati iz muhe slona *močno pretiravati*; *SSF* ▷ narediti iz muhe slóna, gl. delati iz muhe slona; *délati* iz muhe slóna pog.; pren., dov. narediti *močno pretiravati*; *Pleteršnik* ▷ delati iz komarja vola, iz mušice konja delati

~ [K] »Frazem *delati iz muhe slona* z dovršnima različicama *narediti iz muhe slona*, *napraviti iz muhe slona* je nastal po predstavi, ki temelji na nasprotju majhna : velika žival, preneseno majhna : velika stvar. To nasprotje je uporabljeno za hiperbolično ponazoritev močnega pretiravanja, tj. da se iz majhne, nepomembne stvari neosnovano, neutemeljeno ustvari velika, pomembna. Sestavine, ki predstavljajo člene nasprotja, se v evropskih jezikih lahko izmenjujejo, kar pomeni, da v vlogi majhnih in velikih živali nastopajo razen *muhe* in *slona* še druge: v sln. še *konj*, *komar*, *mušica*, v drugih jezikih *slon*, *konj*, *medved*, *vol*, *bivol*, *osel*, *jelen*, *velblod* ter *muha*, *komar*, *bolha*, *mravlja*, *uš.*« (*SSF*; vir: Fran.si /10. 10. 2022)

noga ► ['no:ga] -e ž (⊕ B, BP, L, S) *noga* |*okončina*, ki se uporablja za oporo trupa, premikanje|

• imeti telečje noge ► ['me:t 'tɛ:wačje 'no:ge] (⊕ S) *mehke, nerodne, za stanje/hojo negotove*

⊕ S ▷ ['tɛ:wačje 'no:ge smo 'tuj 'mɛ:li. 'Ma:š 'tɛ:wačje 'no:ge. 'Tɛsti, ko je 'pi:jen biu 'al pa ko ga je 'nɔ:swo, smo go'vɔ:rli, da 'ma: 'tɛ:wačje 'no:ge. Ko je 'tək opo'tɛ:ko se. Ko 'te:wa, ko se ro'di:, se 'tut še 'tək prew'rɔ:ča səm pa 'tɔ:ta.]

~ [SSKJ 2] ▷ ekspr. imeti telečje noge za stanje, hojo negotove

oko ► ['ɔko] o'či:asa s (⊕ B, L, BP) *oko* |s prilastkom *očesu podoben del česa*|

⊕ B ▷ ['Ta:m so pa o'či:ase. 'Rɛ:pa 'ma: o'či:ase 'wɛ:jke že, 'tək 'wi:gret, ko smo 'ri:azali jo, za 'sa:dit. 'Ka:ke 'li:əpe o'či:ase že 'ma:. 'A:lte, če je na 'to:plem. 'Ta:m 'po:le po'že:ne, da 'ra:ste.]

⊕ BP ▷ ['Tu:ə je 'ɔko, da 'pɔl sk'li:je, da 'pɔl 'ro:ste. Če ni 'mɛ:wa o'či:as, 'to:ko si 'kər 'bək 'de:u, 'tɛste 'tək ni 'wɛ:nč 'pɔl 'rɔ:stwa. 'E:ne 'ɔko, 'wɛ:nč o'či:as. Če 'ɔ:ka 'ni:ma, je 'xi:n.] ■ ['U'ča:six, ko so nare'zo:li ə'r'pi:co, da je 'wɛ:nč 'so:rɪ 'bɔ:wo, da je 'wɛ:nč 'bɔ:wo se'ma:na, so pa nare'za:li. In se je 'mərwa 'tək pre're:zat ə'r'pi:ca, je na u'sa:kem k'ra:jo 'ɔko 'bɔ:wo. Če si 'tək pre'rɛ:zo, da na 'ɔnem 'ɔka ni 'bɔ:wo, 'po:le 'ta:m ni 'bɔ:wo 'nəč.] ■ ['Tɛste, ko so prerez'wɔ:le, 'žɛ:nske so prerez'wɔ:le, je 'mərwa pog'wa:t, da je p'raɪ od'ri:əzwa, da je b'wɔ na o'bi:əx k'ra:jəx e'na:ko. Ker bi š'kɔ:da b'wɔ, da bi 'tɛsto 'wɛ:jko ə'r'pi:co 'nətər u 'sɔ:do in si jo pa po'ri:əzo, u'ča:six d'wi:ə'ba:rti al pa t'ri:'ba:rti, si pa t'ri: sa'di:ke na'ra:do, 'nɔ.] ■ ['Wo:ne, go'mɔ:l kot 'ta:k, 'tɛsti je biu pa za 'pərwi š'ta:rt, za x'ra:no, za m'wɔ:de sa'di:ke.]

⊕ L ▷ ['ɔko pər ə'r'pi:ci. O'či:ase smo 'rəkli, da so pər ə'r'pi:ci.]

• dregniti v kurje oko ► [d'rɛ:gnit u 'ku:rje 'ɔ:ko] (⊕ B) *prizadeti, vznemiriti* = • stopiti na kurje oko

⊕ B ▷ [Da 'te: je 'nɛ:gdo 'tək priza'de:u, da 'te: je bo'li:əwo u 'bi:stwo. So 'rəkli: »Š'tɔ je pa 'tək, ko bi te 'nətər u 'ku:rje 'ɔ:ko d'rɛ:go.«]

~ [SSKJ 2] ▷ ekspr. dregniti v osje, sršenovo gnezdo *dati povod za hudo, množično razburjenje*; SSF ▷ drégniti v kúrje okó, gl. oko; drégniti v kúrje okó, gl. stopiti komu na kurje oko; stopiti kómu na kúrje óko ekspr.; pren. *po nerodnosti zadeti koga na občutljivo mesto*

~ [K] »Besedni zvezi *stopiti komu na kurje oko* in *dregniti v kurje oko* sta uporabljeni v prenesenem pomenu, temeljita na dejstvu, da je *kurje oko* zelo občutljivo. Če stopimo nanj, zelo boli. Frazem *stopiti komu na kurje oko* je verjetno sprejet iz nem. *jm. auf die Hühneraugen treten*. Tudi besedna zveza *kurje oko* je kot kalk sprejeta iz nem. *Hühnerauge*, to pa iz lat. *oculus pullinus*.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **imeti kurje oči** ► ['me:t 'ku:rje 'ɔke] (⊙ B) *kožna odebelina, zadebelina s poroženelim strženom*

⊙ B ▷ ['Ku:rje 'ɔke so pa 'gər na 'ro:kex pa pou'šɔ:di o'ko:wo so b'lɛ. Š'tɔ ni b'wɔ 'fa:jn 'me:t 'gər na 'kɔ:ʒi.]

~ [SSKJ 2] ▷ kurje oko *kožna odebelina, zadebelina s poroženelim strženom*

• **stopiti na kurje oko** ► [s'to:pit na 'ku:rje 'ɔ:ko] (⊙ B) *prizadeti, vznemiriti* = • dregniti v kurje oko

⊙ B ▷ [S'to:pwa sən mɔ na 'ku:rje 'ɔ:ko. 'Tɔ po'mi:əni, da sən ga priza'dɛ:wa 'č:ɔ:dno 'fɛ:ʒst.]

~ [SSKJ 2] ▷ ekspr. dregniti v osje, sršenovo gnezdo *dati povod za hudo, množično razburjenje*; SSF ▷ stopiti kómu na kúrje óko ekspr.; pren. *po nerodnosti zadeti koga na občutljivo mesto*

~ ⊙ Praslovansko (Bezljaj 1982: 245–246). ■ To so izpeljanke iz indoevropskega korenskega samostalnika **h3okʰ*- 'oko' in korena **h3okʰ*- 'gledati', ki se ohranja v glagolih. (Snoj 2009: 468)

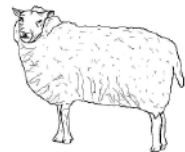
▷ oko pri repici

ovca ► ['ɔ:ɥca] _{-e ž} (⊙ B, BP, L, S) *ovca |manjša domača žival, ki se goji zlasti zaradi volne* = bicka

⊙ B ▷ ['Ki:ra 'ɔ:ɥca je 'tək 'bɔ:ɥna, 'ma: 'təste 'ga:rje. 'Pɔl pa, če jix je 'tək 'wɛ:jko s'kɔp, so pa os'ta:le 'tɔt o'ku:žene. Se pa na'li:əzejo 'e:na ot d'ru:ge.]

⊙ BP ▷ ['Mi: 'ni:smo 'mɛ:li 'ɔ:ɥc.] ■ ['ɔ:ɥce so a'ni so'sɛ:di že 'mɛ:li.] ■ ['ɔ:ɥce jim pa 'pɔl 'tuj ɥ'sɛ 'tra:ɥnike po'pa:sejo. Pa 'dɔ:le, u'nɛ:x pər R'lji:əki, se je r'jea:kwo, da so 'tut 'koa:ze 'mɛ:li, da so ɥ'sɛ po'jɛ:dle.]

⊙ S ▷ ['ɔ:ɥca je b'rɛ:ja 'pɛt 'mi:əscɔu pa 'par d'ni še z'ra:ɥno.] ■ ['ɔ:ɥce 'mərš pa st'ri:čt 'wi:gret pa ɥ 'jəsən. Z 'ɔ:ɥcami je 'kər 'wɛ:jko 'dɛ:wa.] ■ ['Məne je 'tək pre'wɔ:mo 'kərč, p'rej pər no'sɛ:čnosti. Ko sən 'bo:wa z d'ru:gi 'dāčwi no'sɛ:ča pa pər č'e'tərtəm ot'ro:ko. 'Məne je 'tək 'wo:mo 'kərč, 'tək, da sən ɥ'ča:six š'ti:mo s'pɔ:stwa. 'Pɔl sən pa 'dɔ:xtarjo po'wi:ədwa, ko sən š'wa na preg'lɛ:t. Je 'rɛ:ko: »'ɔ:, gos'pa:, 'wi: 'ma:te pa 'do:ma zdra'wi:lo.« Sən 're:kwa: »'Waxko 'rəčt, če pa č'lo:wek ne 'wi:əs.« Je 'rɛ:ko: »'Ma:te 'ɔ:ɥce?« Sən 're:kwa: »'Ja:« Je 're:ko: »'Wɔ:ɥno?« Sən

Ovca.
(Risba: Urša Kogelnik.)

Ovca.

're:kwa: »'Ja:.« Je 're:ko: »'Wɔ:uno sp'rɛ:dajte. Pa si noga'wi:ce zaš'tri:kite.

Pa 'tæste 'nɔ:ste.« Je 're:ko: »Do'ma:če zdra'wi:lo. Bo pa 'ne:xo 'kərč 'bo:let.« Sən pa 're:kwa: »'Ma:, 'wi:æte, 'tæsto 'wa:xko nar'di:m.« 'Jæs sən si pa š'tra:mp]ne zaš'tri:kawa pa ot'ro:kom u'si:əm, ko so 'bəli ot'ro:ci 'mi:xni. Sən u'si:əm 'do:ma iz 'wɔ:une, is p'rɛ:je š'tra:mple š'tri:kawa pa smo 'tæste š'tra:mple no'si:li u'sə. 'Mɔ:ški pa 'tuj. 'O:n je pa 'tuj 'nɔ:so 'wɔ:unaste š'tra:mple. 'Nɔ, 'jæs 'jix 'ma:m še 'zaj 'gər. Po'ma:gawo je.]

• **biti črna ovca v družini** ► ['bət 'čərna 'ɔ:uca u dru'zi:ni] (⊕ B, BP) *kdor je v primerjavi z drugimi drugačen, slab*

⊕ **B** ► ['Črna 'ɔ:uca u družini je biu pa 'tæsti, ko je biu 'ne:ki po'si:əbnega. Če so u'si b'li p'ri:dni, 'a:dɔ pa proble'ma:tičən, je biu 'čərna 'ɔ:uca u dru'zi:ni.]

⊕ **BP** ► ['Tæsti, kə je 'ma:wo is'tɔ:pau, da je ne'rɔ:čən biu, da 'ni:so b'lə zado'vɔ:lni 'tək ž n'jɛ:m. Pa 'ci:əwa dru'zi:na je 'mɛ:wa 'a:n og'lɛ:t, 'a:dən je biu pa 'čərna 'ɔ:uca u dru'zi:ni.]

~ **SSKJ 2** ► ekspr. je črna ovca v družini *edini, ki je drugačen, slab*; **SSF** ► črna ovca ekspr.; pren., v povedni rabi *kdor je v primerjavi z drugimi drugačen, slab*

~ **☒** »Nastanek frazema *črna ovca* je verjetno treba povezovati z negativno simboliko črne ovce. (...) Pomen izraza *črna ovca* temelji na simboliki črne barve in izjemnosti te barve pri ovcah.« (Keber 2011: 653) • Človek, ki je označen za črno ovco, ima verjetno kakšno negativno lastnost/lastnosti, po kateri/katerih se loči od večine (Kos 2000: 91).

~ ⊕ Praslovansko **ov̆ca* je dalje enako s staroindijsko *avikā* 'ovca'. Oboje se je razvilo iz indoevropsko **Hou̯ikā* 'ovčica'. (Snoj 1997: 416–417)

~ ⊕ »Ovca in oven spadata poleg psa in goveda med najstarejše domače živali. Izhajata iz divje vrste, iz muflona. Oglašata se z *be*, beketata. Ovca je krotka, prilagodljiva, potrepljiva in skromna, polna je ponižnosti in pohlevnosti.« (Benko 1999: 43; Keber 1996: 265–285) ■ Leta 1962 so na Strojni našli 125 ovac, leta 1979 jih je bilo le še 29 (Makarovič 1982: 161). Ovce so redili predvsem zaradi volne in ne toliko zaradi mesa. Strigli so jih s posebnimi škarjami spomladi (aprila) in jeseni (septembra).

pamet ► ['pa:met] -i ž (⊕ B) *pamet* |*sposobnost dojemati, razsojati, ravnati glede na izkustvo*|

• **imeti kurjo pamet** ► ['me:t 'ku:rjo 'pa:met] (⊕ B) *biti neumen, neinteligenten*
⇒ kura (= • biti ene pameti kot ena kura; • biti kot ena kura; • biti pameten kakor ena kura)

⊕ **B** ► [ɔ]'Ka:ko 'ku:rjo 'pa:met 'ma:š 'koj 'ti:!
je u'ča:si 'ki:ər 're:ko.] ■ ['Ki:ri je biu 'tək n'ai:vɔ, da je u'sɛ:mo na'sɛ:do, so 'rəkli, da 'šati 'ma: pa 'ku:rjo 'pa:met.] ■ ['Vi: 'ma:te pa 'ku:rjo 'pa:met.] (Benko 2010: 142) ■ ['Ti: 'ma:š pa 'ku:rjo 'pa:met.] (Benko 2010: 142)

~ **SSKJ 2** ► ekspr. biti kurje pameti *neintelligenten*; **SSF** ► iméti kúrjo pámet, gl. pamet; iméti kúrjo pámet ekspr.; pren. *biti neumen, omejen*

~ **☒** »Frazem *kurja pamet* temelji na domnevi, da so kure in sploh ptice neumne.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/) • »Kdor je kurje pameti, ne more imeti dosti v glavi, saj naj bi bile kokoši zelo neumne živali.« (Kos 2000: 80)

pav ► ['pa:ɥ] -wa m (⊕ B, L, S) *velika domača ptica z zelo dolgim, živo pisanim repom* = fav

⊕ L ► ['Pa:ɥ je na go'ri:ci 'xo:do. Ko 're:čejo, da 'wɔ:zi ko'či:jo, ko 'tək 'rap nar'di:, da 'wɔ:zi ko'či:jo.]

⊕ S ► ['Təste je pa 'pa:ɥ.]

• **šopiriti se kakor en pav** ► [šo'pi:rit se 'kəkər 'a:n 'pa:ɥ] (⊕ B) *postavljati se, ponašati se* = kura (= • šopiriti se kakor ena kura); ⇒ petelin (= • šopiriti se kakor en petelin; • videti petelina)

⊕ B ► [Šo'pi:rit se 'tək 'kəkər 'a:n 'pa:ɥ. Z'lɔ: je 'nɔ:bəl.]

~ ⊕ Prezveto iz neke romanske predloge, ki se je razvila iz latinsko *pāvus*, *pāvō* 'pav', kar je kakor grško *taós* 'pav' verjetno izposojeno iz nekega antičnega vzhodnega jezika. Predloga ni znana. (Snoj 1997: 431)

~ ⊕ »Pavi (Pavo), s fazani soroden rod velikih kur z dvema vrstama v gozdovih in goščavah južne Azije in Sundskih otokov. Samec ima na glavi krono iz pokončnih peres z golimi tulci. Značilno je zeleno zlato bleščeče se kolo razširjenega repa z bronastimi, modrimi in zelenimi očmi. Samica je skromno sivo rjavo obarvana.

Navadni pav (Pavo cristatus) je pogost okras v evropskih parkih in živalskih vrtovih. Samec je dolg od glave do konca repa več kot 2 metra. Gnezdi pod gostim rastlinjem na tleh. Prehranjuje se s semeni, sadeži, z žuželkami in drugimi manjšimi nevretenčarji. Spi na drevesu.« (Benedič 2002: 220)

petelin ► [pete'li:n] -a m (⊕ B, S) [pe'te:lən] -lna m (⊕ S) [pe'tɛlɯ]

-a m (⊕ BP) [pe'te:lɯ] -a m (⊕ L, S) [pet'li:n] -a m (⊕ B, L, S)

petelin | *kokošji samec* |

⊕ B ► ['Wa:xko je pa 'di:ɥji pet'li:n. 'Tu:ə sta pa d'wa:. 'A:dən je 'wələk, 'a:dən pa 'ma:li. 'Šət je pa ta 'ma:le 'so:rte pet'li:n.] ■ [Pet'li:n k'le:pa. K'li:če 'ku:ro.]

⊕ L ► [Pe'te:lɯ 'ma: 'tut gre'bi:ən.] ■ [Pe'te:lɯ kiki'ri:ka. Kikiri'ki.]

⊕ S ► [Pet'li:na pa ne 'mɔ:rš 're:zat, ko pe'te:lɯ 'ma: pa z'nɔ:tra 'ja:jce. 'Ja:jce 'ma: pe'te:lɯ z'nɔ:tra, 'pɔt č'ri:əwami.]

• **biti mogočen kakor petelin na gnoju** ► ['bət mo'gɔ:čɯ 'kəkər pete'li:n/pet'li:n na g'no:jo] (⊕ B) *ponosen, bahav, ošaben* = • biti mogočen kot en petelin; • hoditi kot petelin na/po gnoju; • šopiriti se kot en petelin na gnoju

⊕ B ► ['Šəti je pa 'tək mo'gɔ:čɯ 'tək 'kəkər pet'li:n na g'no:jo. 'Tək so 'mɔ p'ra:jli. Ko pet'li:n, ko je na g'noj p'rəšo, je pa na'va:dno za'pe:ɥ.]

~ □ SSKJ 2 ► drži se kot petelin na gnoju; SSF ► kot petelin na gnoju ekspr.; primera *ponosno, bahavo; Pleteršnik* ► ošaben kakor petelin na gnoju

• **biti mogočen kot en petelin** ► ['bət mo'gɔ:čɯ ko 'a:n pete'li:n/pet'li:n] *ponosen, bahav, ošaben* = • biti mogočen kakor petelin na gnoju; • hoditi kot petelin na/po gnoju; • šopiriti se kot en petelin na gnoju

Petelin.

Petelin.
(Risba: Urša Kogelnik.)

⊕ **B** ▷ [Da je 'tək mo'gɔ:čŋ 'tək ko pa 'a:n pete'li:n, pet'li:n.] ▪ ['Šəti je 'tək mo'gɔ:čŋ ko 'a:n pet'li:n.]

- **hoditi kot petelin na/po gnoju** ▶ ['xɔ:dit ko pet'li:n na g'nɔ:jɔ] (⊕ B) ['xɔ:dit ko pet'li:n po g'nɔ:jɔ] (⊕ B, L) *ponosen, bahav, ošaben* = • biti mogočen kakor petelin na gnoju; • biti mogočen kot en petelin; • šopiriti se kot en petelin na gnoju

⊕ **B** ▷ [Če je 'ki:ri 'tək 'fi:n biɥ pa 'sam 'səbi spre'xajɔ se səm ter 'tʃa. 'Xɔ:di ko pet'li:n na g'nɔ:jɔ.]

⊕ **L** ▷ ['Šət pa 'xɔ:di 'tək ko pa pet'li:n po g'nɔ:jɔ.]

~ [SSKJ 2 ▷ drži se kot petelin na gnoju; SSF ▷ kot petelin na gnoju] *ekspr.: primera ponosno, bahavo; Pleteršnik ▷ ošaben kakor petelin na gnoju*

~ [K] »Primeri *kot petelin po gnoju* temelji na lastnostih petelina, ki se počuti kot gospodar na svojem dvorišču ali na gnoju.« (Keber 2011: 692)

- **iti na petelina** ▶ ['jət na pet'li:na] (⊕ B) *iti na lov za petelinom*

⊕ **B** ▷ [So š'lə na pet'li:na, če ga 'bɔ:jɔ 'vi:dli. 'To so b'lə 'lɔ:uci. So 'tək 'xɔ:di 'gər pər 'bi:ci na St'rɔ:jni. So 'rəkli: »Zaj bomo pa 'vi:dli pet'li:na.«]

- **rdeči petelin** ▶ [ər'dɛ:či pet'li:n] (⊕ B) *ogenj, požar*

⊕ **B** ▷ [Ər'dɛ:či pet'li:n je pa 'ɔ:jgŋ. Po'ka:zo se je ər'dɛ:či pet'li:n. 'Pač k'ji:ər je 'gɔ:ret za'čɛ:wo.] ▪ [Če je k'ji:ə gɔ'rɛwo, je bwa pa katast'rɔ:fa. Je biɥ ər'dɛ:či pet'li:n na st'rɛ:xi.]

~ [SSKJ 2 ▷ 4. *ekspr., navadno s prilaskom ogenj, požar; SSF ▷ rdéči petelin* *ekspr.: pren. požar*

~ [K] »Frazem *rdeči petelin* temelji na dejstvu, da je pri več skupinah narodov petelin simbol ognja in sonca. Zato so rdečega petelina žrtvovali ustreznim bogovom, npr. Slovani Perunu ali Svarogu, Germani bogu groma Toru. Sončni kult petelina ima sledove v materialni kulturi. Pločevinaste figure petelina so že izdavnja dajali na strehe hiš, cerkva, zgradb, da bi s tem odvrnili strela. Po vraževernih predstavah naj bi petelin imel magično moč, njegovo petje naj bi odganjalo zle duhove, saj naznanjuje sončni vzhod. Med najstarejšimi poskusi razlage nastanka frazema *rdeči petelin* je naslednji: zaradi žarjave barve in leskečega očesa so ga (= petelina) že od nekdaj jemali za simbol plamena in prav zato rekajo, kedar gori: petelin pleše po strehi (Ogrinec, Obrazi, SG 1868, 96).« (Keber 2011: 692)

- **šopiriti se kakor en petelin** ▶ [šɔ'pi:rit se 'kəkər 'a:n pet'li:n] (⊕ B) [šɔ'pi:rit se 'kəkər 'a:n pe'tɛ:lŋ] (⊕ BP) *postavljati se, ponašati se* = • videti petelina → kura (= • šopiriti se kakor ena kura); ⇒ pav (= • šopiriti se kakor en pav)

⊕ **B** ▷ [Šɔ'pi:ri se 'tək 'kəkər 'a:n pet'li:n.]

⊕ **BP** ▷ ['Šəti se pa 'tək šɔ'pi:ri 'tək 'kəkər 'a:na 'ku:ra 'al pa pe'tɛ:lŋ 'tuɥ.]

- **šopiriti se kot petelin na gnoju** ▶ [šɔ'pi:rit se ko pete'li:n na g'nɔ:jɔ] (⊕ B) *ponosen, bahav, ošaben* = • biti mogočen kakor petelin na gnoju; • biti mogočen kot en petelin; • hoditi kot petelin na/po gnoju

⊕ **B** ▷ [Šɔ'pi:ri se ko pete'li:n na g'nɔ:jɔ. 'Šəti je pa 'tək mo'gɔ:čŋ g'ra:to, da bi 'kər s'xa:bo.]

~ [SSKJ 2 ▷ drži se kot petelin na gnoju; SSF ▷ kot petelin na gnoju] *ekspr.: primera ponosno, bahavo; Pleteršnik ▷ ošaben kakor petelin na gnoju*

- **tristo petelinov** ▶ ['tri:s'tu:ə pet'li:nouɥ] (⊕ B) *psovka*

⊕ **B** ▷ ['tʃ:, 'tri:s'tu:ə pet'li:nouɥ, 'kək je 'bɔ:wo š'tu:ə na'rɔ:be.]

~ [SSKJ 2 ▷ šalj., kot podkrepitev res je, tristo petelinov

• **videti petelina** ► ['vi:det pe'tli:na] (⊕ B) *postavljati se, ponašati se* = • šopiriti se kakor en petelin; ⇒ kura (= • šopiriti se kakor ena kura); ⇒ pav (= • šopiriti se kakor en pav)

⊕ B ► [A 'vi:diš pe'tli:na? 'Tɔ: bi 'bo:wo, če se 'ki:əri 'tək pos'ta:ɥla.]

• **vstajati s petelinom vred** ► [ʊs'ta:jat s pe'tli:nom w'rɛ:t] (⊕ B) *zelo zgoraj, hitro vstajati*

⊕ B ► [ʊs'ta:ja s pe'tli:nom w'rɛ:t.] ■ ['Ki:ər je 'mɔ:ɥ z'gɔ:da ʊs'ta:jat, 'ki:ər je 'me:ɥ 'ta:ko s'lu:žbo, al pa ʊ'ča:six, ko so z'gɔ:da š'lə na 'fu:ro, 'nɔ, ko so s 'ko:jnam 'vɔ:zli, da ni b'wɔ w'rɔ:če. 'Təsti so s pe'tli:nom w'rɛ:t ʊs'ta:li.]

~ □ SSKJ 2 ► ekspr. vstajati s petelini v kmečkem okolju *zelo zgodaj*; SSF ► vstajati s petelini ekspr.; pren. *zelo zgodaj vstajati*

~ ☒ »Frazema vstajati s petelini, zbudjati se s petelini temeljita na dejstvu, da so petelini navsezgodaj budni in se oglašajo s petjem.« (Keber 2011: 693)

~ ⊕ Prvotno **pētelinъ* je pomenilo *'pevec', saj je to izpeljanka iz praslovansko **pēti*, slovensko *pēti*. (Snoj 1997: 149)

~ ⊕ »*Galliformes*, kokošji samec. V ljudskem izročilu nastopa kot napovedovalec vremena, smrti in obiskov. Z naznanjanjem novega dne (svetloba kot znamenje božanstev luči in svetlobe) je bil petelin božji glasnik. (...) Ker velja za ošabno žival, je prispodoba za hvalisave in prevzetne ljudi.« (Baš 2004: 413)

pok ► ['pɔ:k] -a m (⊕ B, BP, L, S) **1.** *kozel* |*kozji samec*| = kozel; kozlič; kozliček **2.** *oven* |*ovčji samec, oven*| = bider; oven

⊕ L ► ['Pɔ:k. 'Pɔ:kec 'tuj 're:čemo 'mi:xnemo pa 'ko:zica pa koz'li:či 'tuj.]

• **smrdeti kot en pok** ► [smər'det kə 'a:n 'pɔ:k] (⊕ BP) *zelo, močno* ⇒ koči (= • smrdeti kot en koči); ⇒ merjasec (= • smrdeti kot en merjasec); ⇒ svinja (= • smrdeti kot ena svinja)

⊕ B ► [Smər'di: kə 'a:n 'pɔ:k. 'Mi 'nismo 'rɛkli 'kɔ:či. 'Tɔ: pɔ'mi:əni, da g'ro:zno smər'di:š. Na 'da:ɥč ga za'wɔ:xaš.]

~ ⊕ Prevzeto iz bavarskega avstrijskega refleksa za novovisokonemško *Bock* 'kozel', srednjevisokonemško starovisokonemško *boc*, -*ckes* 'isto', starosaško *buck*, anglosaško *bucca*, staronordijsko *Bukkr*, *bokkr* < germansko **bukka*- < indoevropsko **bhug*-*nó*-poleg **bhūg*'ó > *avesta būza*- 'isto'. (Bezljaj 1995: 76)

polt ► ['pɔ:ɥt] -i ž (⊕ B, BP) *polt* |*površina (človeške) kože, zlasti na obrazu*|

• **kurja polt** ► ['ku:rja 'pɔ:ɥt] (⊕ B, BP) *zaradi mraza ali groze naježena koža* ⇒ koža (= • dobiti kurjo kožo)

⊕ B ► ['Ku:rja 'pɔ:ɥt. Če te je 'tək zmra'zi:wo 'kaj al pa si biɥ 'bɔ:ɥn. Si 'me:ɥ 'ci:əwo 'ku:rjo 'pɔ:ɥt. 'Bɔl smo 'rɛkli, da 'ma: 'ku:rjo 'kɔ:žo ko pa 'pɔ:ɥt.]

⊕ BP ► ['Ku:rjo 'pɔ:ɥt 'ma:š, če te 'za:be.]

~ □ SSKJ 2 ► kurja polt *zaradi mraza ali groze naježena koža*; SSF ► kúrja pólt ekspr.; pren. *groza*; *Pleteršnik* ► kurja polt

~ [K] »Poimenovanje *kurja polt*, narečno *kurja koža*, se uporablja v pomenu 'zaradi mraza ali groze naježena koža'. Povezanost z grozo nakazuje preneseni pomen poimenovanja: ekspr. 'groza'. Poimenovanje *kurja polt* je nastalo po podobnosti kože kur, ko jim odstranimo perje. V nekaterih drugih jezikih kuro nadomestita gos ali pura.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

prasec ▶ [p'ra:sec] -sca m (⊕ B) [p'ra:səc] -sca m (⊕ B) *prašič* | *domača žival, ki se goji zlasti zaradi mesa in slanine* | = prase; prašič

• **biti tak(šen) prasec** ▶ ['bət 'ta:k p'ra:sec] (⊕ B) *hudoben, nemaren človek*

⊕ B ▷ ['Šəti je pa 'ta:k p'ra:sec. Ž'le:xt je.] ■ ['Šəti je pa p'ra:vi p'ra:sec. Če je 'ki:ari 'tək ne'ma:rŋ biŋ, da 'ti: je 'ci:əwo swija'ri:jo na'ri:ədo.]

~ [L] SSKJ 2 ▷ nizko *ničvreden, malovreden človek* kateri prasec jih je izdal / kot psovka preklesti prasec; *Kostelski* ▷ 2. nizko | *ničvreden, malovreden človek* |; *Pleteršnik* ▷ *prāsəc* – tudi kot psovka

~ ⊕ ⇒ prase

prasica ▶ [pra'si:ca] -e ž (⊕ S) *samica prašiča; svinja* = svinja; žavka

• **biti len kot ena prasica** ▶ ['bət 'fa:ɯlast ko 'a:na pra'si:ca] (⊕ B) *zelo len*

⊕ B [Če je 'ki:ər 'tək 'lɛ:n biŋ, 'tək 'fa:ɯlast, so 'rəkli, da je 'tək 'fa:ɯlast ko 'a:na pra'si:ca.]

~ ⊕ ⇒ prašič

prašič ▶ [p'ra:šič] -a m (⊕ BP, L, S) [pra'ši:č] -a m (⊕ B)

[p're:šič] -a m (⊕ B) *prašič* | *domača žival, ki se goji zlasti zaradi mesa in slanine* | = prase; prasec

⊕ BP ▷ [P'ra:šič. Če si 'rɛ:ko, da si za'pi:toŋ, ɯ'ča:six, ko se je 'mɔ:st 'nu:caŋ, na 'bɔx so pi'tɔ:li, 'tu:ə so 'stɔ:re s'wi:je pi'tɔ:li na 'bɔx. So p'rej do'ji:le 'par'ba:rti 'kɔ:čije, da je 'bɔl 'wɛ:jka b'wa, 'pɔl se je pa 'wɛ:nč š'pe:xa 'gər naba'so:wo, če si jo 'pi:taŋ. Kər ɯ'ča:six se je š'pe:x 'nu:caŋ. 'Zaj je pa g'li:x na'rɔ:be. 'Zaj ga pa ne s'mi:ə 'kaj 'bit, če pro'da:jaš pra'ši:če. Na'wo:dno je 'təsti, kə je s'tu:ə 'ki:l, 'təsti je biŋ p'ri:əlanŋ, 'təsti s'tu:ə 'ki:lski, 'təste ni b'wɔ 'tək 'čū:dno š'pe:xa.] ■ [P'ərnas na 'du:əm, 'kəkər so 'nu:cali, 'jəs 'ni:sŋ 'tək biŋ za'tu:ə, je 'a:dən 'tək p'rəšo, da 'mi: je po'mɔ:go, da je 'təsti k'wo:ɯ, 'pɔ:le se je pa pro'da:jawo. 'Mi: smo 'wɛ:jk pra'ši:čoŋ 'mɛ:li, 'a:nix d'wi:əs'tu:ə.]

Prašič.

• **biti debel kakor en prašič** ▶ ['bət 'tɔ:ɯst 'kəkər 'a:n pra'ši:č] (⊕ B) *zelo debel*

⊕ B ▷ ['Šəti je pa 'tɔ:ɯst 'tək 'kəkər 'a:n pra'ši:č.]

~ [L] eSSKJ ▷ debel kot prašič slabšalno debel kot pujs; debel kot prašič/pujs slabšalno *zelo debel*; SSKJ 2 ▷ ekspr. debel kot prašič *zelo*

~ [K] Primerjava debelega človeka s prašičem, svinjo je povsem samoumevna, saj ti dve živali namensko pitamo za zakol (Kos 2000: 100).

Prašič.

• **pitan prašič** ► [ˈpiːtan pˈraːšiːč] (⊕ B) *len*

⊕ B ► [ˈPiːtan pˈraːšiːč so ˈmɔ ˈrækli. ˈTɔː poˈmiːəni, da je pa ˈfaːɯlast.]

~ ⊕ Prvotno **poršbčit'č* je manjšalnica od praslovansko **poršbčь*, slovensko *prásec*. (Snoj 1997: 483) ■ Indoevropsko **pórk'o* 'prašič' (Bezljaj 1995: 103)

~ ⊕ »Prednik domačih prašičev je divji prašič (Sus scrofa). Razširjen je v Evropi, Aziji, severni Afriki in Indoneziji. Zaradi geografskih ločitev so nastale podvrste divjih prašičev, ki so se prilagodile vplivom okolja. Najpomembnejši podvrsti sta evropski divji prašič (Sus scrofa) in azijski divji prašič (Sus vittatus).« (Zabavnik-Cmok 1997: 20)

prolenk ► [pˈriːələŋk] -a m (⊕ B, BP, L, S) *prolenk* |*prašiček*| = koči; prašiček

⊕ BP ► [Pˈriːələŋk. Ko se pˈriːələŋk proˈdaː, ˈmaː sˈtuːə ˈkiːl pa ˈwaːxko ˈmaːwo ˈwɛːnč pa ˈmaːwo ˈmaːjn. Sˈtuːə do sˈtuːə dˈwaːjst. ˈMaːjnši ot ˈɔːsəndeset pa ˈniːma poˈmiːəna. ˈTəsti ta ˈmaːjnši so pa ˈriːəs za ˈkoːke oˈdɔːjke, ko jix na ˈžaːro ˈsuːčejo ˈnətər.]

⊕ L ► [Pˈriːələŋk je ˈtaːm od ˈšɛːzdeset, ˈsɛːdəmdeset ˈkiːl napˈrɛːj. Pa do sˈtuːə ˈkiːl so pˈriːələŋki. ˈTəstega se pˈrɛːj za ˈkɔːle. Če se ga pˈrɛːj za ˈkɔːle, ˈreːčemo, da si pˈriːələŋka zakˈwaːɯ. Pˈrɛːj si ga zakˈwaːɯ, pa še ni ˈtək wəˈlək.]

⊕ S ► [Pˈriːələŋk je ˈtaːka sˈwiːna od ˈpɛːtɔːdeset do ˈɔːsəndeset ˈkiːl, da se pˈrɛːj za ˈkɔːle, je pˈriːələŋk.]

• **biti debel kot en prolenk** ► [ˈbək ˈtɔːɯst kə ˈaːn pˈriːələŋk] (⊕ B, BP) *zelo* ⇒ merjasec (= • biti debel ko en merjasec)

⊕ BP ► [ˈTək ˈtɔːɯst je kə ˈaːn pˈriːələŋk.]

~ ⊕ Iz srednjevisokonemško bavarsko fonetična ustreznica novovisokonemško *Brüling* (Bezljaj 1995: 126).

prsi ► [ˈpɛrsi] -i ž m (⊕ B) *prsi* |*sprednji del človeškega ali živalskega trupa med vratom in trebuhom*|

• **kurje prsi** ► [ˈkuːrje ˈpɛrsi] (⊕ B) *ozke, izbočene prsi*

⊕ B ► [ˈTɔː so pa ˈwɛːč za ˈkoːga ˈrækliː »Šəti ˈmaː pa ˈkuːrje ˈpɛrsi.« ˈTɔː je bˈwa ˈtaːka izˈbɔːčenost šˈtɔ, na ˈpɛrsnici.]

~ □ SSKJ 2 ► kurje prsi *ozke, izbočene prsi*

prst ► [pɛrst] -a m (⊕ B) *prst* |*vsak od petih gibljivih podaljškov dlani ali stopala*|

• **imeti prst gor na petelinu** ► [ˈmeːt ˈpɛrst ˈgɔr na petˈliːno] (⊕ B) *imeti orožje pripravljeno na strel*

⊕ B ► [ˈPɛrst ˈmaː že ˈgɔr na petˈliːno. Stˈrɛːlo bo. ˈMaː ˈpɛrst na gˈwiːro.]

~ □ SSKJ 2 ► držati prst na petelinu *imeti orožje pripravljeno na strel*

rog ▶ ['ru:əx] ^{ro:ga m} (⊙ B, BP, L, S) *rog* | *roževinast ali koščen izrastek na glavi nekaterih živali*

Rog.

⊙ B ▶ ['Ro:ge 'ma:. 'E:ne 'ma:jo 'ro:ge pa so 'tut b'řes 'ro:gou. 'Šte 'ko:ze pa 'ro:ge 'ma:jo.] ■ [K'ra:wa pa 'tək ob'we:zno 'ro:ge 'ma:.]

⊙ S ▶ ['Ko:za 'ma: d'wa: 'ro:ga.]

• **biti temno kot v enem rogu** ▶ ['bət 'təmno ko ɥ 'a:nem 'ro:gu] (⊙ B)

zelo temno = • biti temno kot v kozjem rogu

⊙ B ▶ ['Danəs je pa 'tək 'təmno ko ɥ 'a:nem 'ro:gu k'je.]

~ [SSKJ 2] ▶ bila je tema kakor v rogu *zelo*; SSF ▶ temno kot v rogu ekspr.; primera, tudi s kakor *zelo temno*

• **biti temno kot v kozjem rogu** ▶ ['bət 'təmno ko ɥ 'ko:zjem 'ro:gu] (⊙ B) *zelo*

temno = • biti temno kot v enem rogu

⊙ B ▶ ['Da:ns je pa 'a:na 'ta:ka 'təma ko ɥ 'ko:zjem 'ro:gu, če je b'wə b'řes 'lu:ne 'nu:əč, 'nə.] ■ [Š'tə 'də:le je b'wə 'tək 'təmno ko pa 'ko:zjem 'rogu al pa ko ɥ 'ri:ti. Če 'ko:zi 'ru:əx 'dɔɥ w'za:məš, pa 'nətər pog'lə:daš, ɥ 'təsti 'ru:əx, je 'təmno 'nətər tək, da se 'nəč ne 'vi:di ni'ka:mor.] (Benko 2010: 142)

⊙ BP ▶ ['Təmno ko ɥ 'ko:zjem 'ro:gu. Če bi pa 'nətər pog'lə:do, 'nətər ɥ 'təsti 'ru:əx, 'al, ko ga 'dɔɥ 'da:š, je pa 'təmno 'nətər 'tək, da se ne 'vi:di nək'a:mor.]

~ [K] »Primeri *temno kot v rogu* z različico *tema kot v rogu*, *tema kakor v rogu*, temelji verjetno na predstavi, da je v votlem in zavitem rogu *zelo temno*.« (Keber 2011: 817)

• **biti zvit kot kozji rog** ▶ ['bət z'vi:t ko 'ko:zji 'ru:əx] (⊙ B) *zelo zvit*

⊙ B ▶ [Biɥ je z'vi:t ko 'ko:zji 'ru:əx. 'Tɔ: je pa na'vi:xan. Z'na: si po'ma:gat.]

~ [SSKJ 2] ▶ fant je zvit kot kozji, oinov rog *zelo*; SSF ▶ zvit kot kózji róg ekspr.; primera *zelo zvit*

~ [K] »Primeri *zvit kot kozji rog* temelji na dejstvu, da so kozji rogovi zaviti, zviti.« (Keber 2011: 819)

• **pokazati svoje roge** ▶ [po'ka:zat s'wo:je 'ro:ge] (⊙ B) *upreti se mu*

⊙ B ▶ ['A:, 'zaj je pa po'ka:zo s'wo:je 'ro:ge, 'ja:. Če je 'ki:ri 'tək samos'voj biɥ.] ■ [Ko je 'do:bo ob'la:st, je pa po'ka:zo 'ro:ge.]

~ [SSF] ▶ kazati róge [kómu], gl. pokazati roge [komu]; pokazati róge [kómu] ekspr.; pren., tudi rogove, nedov. kazati 1. *upreti se*; 2. *uveljaviti svoj prav*, *postaviti se*

~ [K] »Frazem *pokazati roge* [komu] izhaja iz dejstva, da živali z rogovi v nevarnosti sklonijo glavo in se pripravijo, da z njimi sunejo napadalca. Pogosto zadostuje že grožnja z rogovi. Preneseno na človeka pomeni to upor, uveljavljanje svojega prav, postavljanje.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

• **trobiti v en rog** ▶ ['tʀo:bit ɥ 'a:n 'ru:əx] (⊙ B) *v vsem pritrjevati komu; imeti enake namene, cilje s kom*

⊙ B ▶ ['A:ba 'nətər ɥ 'a:n 'ru:əx t'ʀo:bita.] ■ ['Šəti pa ɥ 'a:n 'ru:əx 'ki:ə t'ʀo:bi. Da 'ni:ma po'mi:əna. 'Ni:maš 'nəč 'ka: 'ta:m.] ■ ['Šəti pa ɥ 'a:n 'ru:əx 'ki:ə t'ʀo:bi. Je z ne'kɔ:m po'te:gno.]

~ [SSKJ 2] ▶ ekspr. v isti rog trobiti s kom *mu* v *vsem pritrjevati*; SSF ▶ v isti róg tróbiti [s kom] ekspr.; pren. v *vsem pritrjevati komu; imeti enake namene, cilje s kom*

~ [K] Frazem v *en rog trobiti* navajajo že Cigale, Pleteršnik in Glonar; temelji na dejstvu, »(...) da so na nekaj običajnem brezventilnem rogu lahko igrali samo en tonski način.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

~ [O] Prvotni pomen je verjetno *'štrleči'. Če je domneva pravilna, je beseda izpeljana iz glagolske osnove **reg-* 'štrleti', ki se odraža v litavsko *regėto*, letonsko *redzēt* 'gledati', prvotno *'stati pokonci, štrleti'. (Snoj 1997: 542)

slepota ► [sle'po:ta] -e ž (⊕ B) *slepota* |*lastnost, stanje slepega*|

• **kurja slepota** ► ['ku:rja sle'po:ta] (⊕ B) *zmanjšana sposobnost za videnje v mraku* ⇒ kura (= • slabo videti kakor ena kura)

⊕ B ▷ ['Šət 'ma: pa 'ku:rjo sle'po:to.]

~ [Q] SSKJ 2 ▷ kurja slepota *zmanjšana sposobnost za videnje v mraku*; Kostelski ▷ kurja slepota *kurja slepota* |*zmanjšana sposobnost za videnje v mraku*|

sorta ► [s'o:rta] -e ž (⊕ B) *sorta* |*pog. vrsta*|

• **biti čisto kozje sorte** ► ['bət 'či:sto 'ko:zje 'so:rte] (⊕ B) *neumen, domišljav*

⊕ B ▷ ['Šəta je pa 'či:sto 'ko:zje 'so:rte.]

smrt ► [s'mərt] smrti ž (⊕ B) *smrt* |*stanje, ko se prenehajo življenjski procesi*|

• **kurja smrt** ► ['ku:rja s'mərt] (⊕ B) *debel človek, debeluh* ⇒ britof (= • kurji britof)

⊕ B ▷ ['Ki:ərim, ko so u'ča:six k'ra:dli o'kə:wo, so 'rəkli: »Šəti je pa p'ra:wa 'ku:rja s'mərt.« Ko je k'ji:ə 'ka:ko 'ku:ro uk'ra:do pər 'xi:ši. 'Tu:ə so člo'wi:əko 'rəkli, da je 'ku:rja s'mərt, ko je 'ku:ro 'ti: uk'ra:do, pa je ni b'wə 'we:č.]

~ [Q] SSF ▷ kúrja smrt star.; pren. *debel človek, debeluh*; Pleteršnik ▷ kurja smrt = teloh; kúrjica

~ [K] ⇒ britof ▪ »Izraz *kurja smrt* je tako kot sopomenska *kurjavec* in *kurosek* eno od poimenovanj za teloh.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

sreča ► [s'rɛ:ča] -e ž (⊕ B) *sreča* |*naključje, okoliščine, ki vplivajo na ugoden izid, potek česa*|

• **imeti svinjsko srečo** ► ['mɛ:t s'wi:njsko s'rɛ:čo] (⊕ B) *veliko* ⇒ svinja (= • imeti srečo kakor ena svinja)

⊕ B ▷ ['Šəti je 'me:ɥ pa s'wi:njsko s'rɛ:čo, ko je 'nɛ:ki 'fa:ɪniga 'dɔ:bo.]

svinja ► [s'wi:ja] -e ž (⊕ B, BP, L, S) [s'wi:na] -e ž (⊕ B, L, S) [s'wəne] s -ta (⊕ B) *svinja* |*samica prašiča*| = prasica; žavka

⊕ BP ▷ [S'wi:ja al pa 'ža:uka 'tuj.] ▪ [Nor'mə:lno 'ma: s'wi:ja d'wa:najst 'zi:zi:joɥ. 'Bə:wo jəx je pa 'mɛ:j 'tuj pa 'wɛ:nč 'tuj. D'wa:najst je 'bə:wo naj'bə:l 'fa:jn. Pa 'kə:čijəɥ je 'bə:wo u'ča:six, ko je 'mɛ:wa, po š'ti:rnajst pa po 'šɛ:stnajst 'tuj. 'Pəl so se pa 'təpli. 'Bəlš je, da jix je 'mɛ:jn.]

▪ [Go'wɛ:do je z'mi:ɔŋ 'bɔl na 'su:xem le'ža:wo, s'wi:na pa 'bɔl na 'mo:krem, 'pɔl pa 'bɔl smə'r'di:. Pa sp'lɔx po'lɛ:ti, če je 'tɔpwo, je 'wɔo:xko 'bɔ:wa s'wa:ma, da je nast'wɔo:no b'wɔ, ampak je 'nɔtər u d'rɛ:k 'li:əzwa, da ji je 'bɔl x'wa:dno b'wɔ.]

⊕ S ▷ [S'wi:na 'ma: po d'wa:najst, po t'ri:najst 'zi:ziɔjɔ. (...) 'Ki:əra 'jix 'ma: š'tərnajst, 'pɛ:tnajst 'tuj, 'šɛ:stnajst 'jix je že 'tuj 'mɛ:wa, 'kɔ:čijɔjɔ. Na'wa:dno pa 'ta:m o'ku:əwo de'sɛ:t, 'e:dnajst, de'wɛ:t. 'Tuj 'sa:ma 'ma:, 'bɔ:lše je pa, da si z'ra:uno, če 'wi:əš, da 'wi:diš, ko'da: se pərp'ra:ula, da 'po:le 'təste z're'di:wo, ko so 'pu:jski 'nɔtre, ko 'təste g'rɛ: nap'rɛ:j, da 'təste 'kər 'bək 'wəržɛš. Če pa 'təste pus'ti:š 'nɔtre, da 'tək 'sa:ma 'ma:, pa s'wi:ja s'ni:ə, 'pɔl pa 'pu:jske 'tuj 'ji:ə. 'Təsta 'pɔl na'wa:dno 'kɔ:čije pɔ'ji:ə 'tuj.] ▪ [S'wi:ja je b'rɛ:ja 'ma:wo 'ma:jn ko pa š'tir 'mi:əŋɛe.] ▪ [S'wi:ja 'tɔt u'sɛ 'so:rtɛ z'na:ke 'da:je, ko se 'pɔ:ja. U'ča:six je 'ki:əra 'xu:da 'tək, da b'li:zo ne s'mi:əš pa 'kər 'xɔ:če. (...) Pa 'za:dŋca se ji nab'rɛ:kne, da je 'tək ə'dɛ:ča.]

• **biti navadna svinja** ► ['bət na'wa:dna s'wi:na] (⊕ B) *nesramen človek*

⊕ B ▷ ['Šɛt je 'či:st na'wa:dna s'wi:na.]

~ [SSKJ 2 ▷ 3. nizko *ničvreden, malovreden človek*: ta človek je čisto navadna, prava svinja

• **biti pijan kot ena svinja** ► ['bət pi'ja:n kə 'a:na s'wi:ja] (⊕ B) ['bət pi'jɔ:n kə 'a:na s'wi:ja] (⊕ BP) *zelo* ⇒ koči (= • biti pijan kot koči); ⇒ krava (= • biti tako pijan kot krava; • krava pijana)

⊕ BP ▷ [Pi'jɔ:n je biɔ kə 'a:na s'wi:ja.]

~ [SSKJ 2 ▷ pijan kot svinja *zelo*; SSF ▷ pijan kot svinja *vulg.*; primera *zelo pijan*

~ [K] »Svinji se glede na primero *pijan kot svinja* kot domači živali verjetno zaradi domnevne požrešnosti, nenasitnosti pripisuje pijanost. Sicer bi lahko pripisovanje slabega povezali z negativno simboliko svinje. S primero *pijan kot svinja* je tesno povezana psovka *svinja pijana*, ki je seveda veliko bolj žaljiva.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/) ▪ »Biti pijan kot svinja pomeni 'biti zelo pijan', ker svinja spominja na umazanijo, nečistočo in slabo vedenje (valjanje po blatu), dobi primerjava še prizvok vseh teh negativnih lastnosti. Če za koga rečejo, da je pijan kot svinja, pod tem v Javorju [op. avtorice: tj. govor v koroškem podjunskem narečju] razumejo človeka, ki je tako pijan, da se ne zaveda svojih dejanj in se zato 'obnaša kot svinja'.« (Kos 2000: 101)

• **biti prava svinja** ► ['bət pra'wa: s'wi:ja] (⊕ B) *nesramen ali grd človek*

⊕ B ▷ [Če je 'ki:ər 'tək nes'ra:men al pa 'gərt. So rəkli: »Šɛt je pra'wa: s'wi:ja.«]

• **biti svinja** ► ['bət s'wi:na] (⊕ B) **1. zelo umazan** = • biti umazan kot ena svinja; • biti zamazan kakor ena svinja **2. len človek**

⊕ B ▷ **1.** [S'wi:na je pa 'ta:k č'lo:vek, da ni na'rɛ:do 'kaj. 'Al pa da so 'mɔ 'kaj 'rəkli, da 'mɔra na'rɛ:t, pa ne nar'di:.]

~ [SSKJ 2 ▷ 2. nizko *umazan človek*: kakšna svinja si, umij se 3. nizko *ničvreden, malovreden človek*: ta človek je čisto navadna, prava svinja

• **biti umazan kot ena svinja** ► ['bət u'ma:zan kə 'a:na s'wi:ja] (⊕ BP) ['bət u'mo:zan kə 'a:na s'wi:ja] (⊕ BP) *zelo umazan* = • biti svinja; • biti zamazan kakor ena svinja

Ⓣ B ▷ ['Šəti je pa 'tək u'ma:zan kə 'a:na s'wi:ja, ko se ni u'mi:wo.]

Ⓣ BP ▷ ['Šətə je pa 'tək u'mo:zan ko 'a:na s'wi:ja.]

~ [K] Raziskave prašičev kažejo, da so te živali med najčistejšimi – moti jih, če so mesta, kjer jejo ali spijo, umazana. To je v nasprotju s pripisom nemarnosti in umazanosti ter izhaja iz antropocentričnega pojmovanja, da je blato umazanija. Prašiči se valjajo v blatu, ker ima le-to blagodejen učinek na njihovo kožo, s tem regulirajo telesno temperaturo in tako ščitijo kožo pred soncem. (Koletnik, Nikolovski 2020: 92)

- **biti zamazan kakor ena svinja** ► ['bət za'ma:zan 'kəkər 'a:na s'wi:ja] *zelo umazan* = • biti svinja; • biti umazan kot ena svinja

Ⓣ B ▷ [Za'ma:zan je 'tək 'kəkər 'a:na s'wi:ja.] ■ ['Šəti je pa 'tək za'ma:zan 'kəkər 'a:na s'wi:ja.]

- **če svinjo pri rilcu udariš, zacvili** ► [če s'wi:jo pər 'ri:ɥo u'da:riš, zac'wi:li] (Ⓣ B) [če s'wi:no pu 'ri:ɥə u'do:rəš, zac'wi:li] (Ⓣ BP) *človek se oglasi, razburi, če kdo prizadene njegove koristi, interese*

~ [K] Kadar poveš nekomu neprijetno resnico, se lahko ta odzove užaljeno. Podoben knjižni frazem je *če mački na rep stopiš, zacvili* 'človek se oglasi, razburi, če kdo prizadene njegove koristi, interese'. (Trampusch 1999: 120)

- **delati kot svinja z repom** ► ['di:əwət ko s'wi:ja z 'ra:pom] (Ⓣ BP) *grdo, malomarno* = • delati s čim kot svinja z mehonom

Ⓣ BP ▷ ['Di:əwa 'tək ko s'wi:ja z 'ra:pom.]

- **delati s čim kot svinja z mehonom** ► ['di:əwət s 'čim ko s'wi:ja z 'mɛ:xom] (Ⓣ B) *grdo, malomarno* = • delati kot svinja z repom

Ⓣ B ▷ [S 'tətim 'di:əwa ko s'wi:ja z 'mɛ:xom. 'Al pa č'lo:vek s 'kɔm, da 'ko:ga 'tək zani'ču:je 'al pa 'tək 'mɔ 'kaj na'rɔ:be nar'di: 'al pa da si 'tək 'u:pa s 'kɔm.]

~ [L] SSKJ 2 ▷ s knjigo dela kot svinja z mehonom *grdo, malomarno*; SSF ▷ delati s *kóm/čim* kot svinja z mehonom slabš.; primera *delati s kom, čim grdo, malomarno*; **Pleteršnik** ▷ dela z njim kakor svinja z mehonom

~ [K] »Primeri *delati s kom/čim kot svinja z mehonom* z različico *ravnati s kom/čim kot svinja z mehonom* temelji na predstavi, kako domnevno neumna, nerodna svinja dela z mehonom, tj. 'nevešče, nerodno, ne da bi bila za to sposobna'. Preneseno se uporablja za slabo, neustrezno ravnanje z osebami ali s stvarmi. Spada v večjo skupino živalskih primer, ki temeljijo na neustreznosti določene živali za kako opravilo, za kaj sploh.« (Keber 2011: 938) ■ »Kadar kdo s kom (ali s čim) dela kot svinja z mehonom, ga zanemarja, ga jemlje za preveč samoumevnega, nasploh grdo dela z njim.« (Kos 2000: 101) ■ Peter Weiss in Helena Dobrovoljc v Jezikovni svetovalnici (vir: Fran.si /10. 10. 2022/) v odgovoru na vprašanje, od kje izraz *delati kot svinja z mehonom* poleg Kebrove razlage dodajata, da gre za »(...) živalsko primero, ki sooča dve protislovni entiteti – nerodno svinjo in občutljivi meh, narejen iz tanjše opne ali plasti, ki ga ob nepredvidnem ravnanju hitro predremo ali raztrgamo. Zakaj torej ta primera? Meh, s katerim svinja pač ne zna in ne more ravnati dovolj previdno in pazljivo, je bil narejen iz odrte in posušene živalske kože, večinoma kozje ali ovčje, uporabljal se je za prenašanje ali shranjevanje zrnja, moke in ponekod vina, kar vse so bile nekoč velike dragocenosti.«

- **imeti srečo kakor ena svinja** ► ['me:t s'rɛ:čo 'kəkər 'a:na s'wi:ja] (Ⓣ B) *veliko* ⇒ sreča (= • imeti svinjsko srečo)

Ⓣ B ▷ ['U:, 'ta:ko s'rɛ:čo sən 'me:ɥ, 'tək 'kəkər 'a:na s'wi:ja.]

- **smrdeti kot ena svinja** ► [smər'de:t kə 'a:no s'wəne] (Ⓣ B) [smər'de:t kə 'a:na s'wina] (Ⓣ BP) *zelo, močno* ⇒ koči (= • smrdeti ko en koči); ⇒ merjasec (= • smrdeti ko en merjasec)

⊕ **BP** ▷ [Smər'di: kə 'a:na s'wina.]

~ ⊕ ⇒ dojna svinja

~ ⊕ »Svinje (Suidae), družina sodoprstih kopitarjev iz podreda neprežvekovalcev z devetimi vrstami. (...) So vsejedci, pri ritju po tleh jih vodi izjemno dobro čutilo za voh. Telo je čokato, veliko 50–180 cm, glava je nasajena na kratkem in debelem vratu, gobec je podaljšan v kratak in gibljiv rilec. Samci imajo močno podaljšane čekane. Noge so razmeroma kratke, dlaka je ščetinasta, pogosto imajo grivo na vratu ali hrbtu. Rep se pogosto zaključuje s čopom. So zelo vzdržljivi tekači, med parjenjem in pri iskanju hrane prehodijo velike površine. Lahko zelo dobro plavajo. Imajo stalne prostore v svojem revirju, kjer spijo, se prehranjujejo, pijejo ali se valjajo po blatu. V bojih za prevlado se samice med seboj grizejo, uporabljajo velike in zelo nevarne čekane. Samica povrže 4–6, navadno do 12 mladičev. Predstavniki: divja svinja, čopičasta svinja, svinja bradavičarka in babirusa. Udomačevanje se je začelo že v sedmem tisočletju pred našim štetjem. Ustanovitelji starodavnih ver niso prepovedali uživanja svinjine zaradi nečistoče (valjajo se po blatu), ampak ker so vedeli, da so v svinjskem mesu zajedavci, zlasti trihine, ki so še kako nevarne človeku.« (Benedičič 2002: 309–310) ■ »Svinjska ali prašična družina ima v kmečkem okolju pomembno vlogo. Njenih predstavnikov je precej: prašič, svinja, prase, prasec, prašiček, pujs, pujssek, merjasec ... Kaj ta bitja pomenijo in so pomenila v življenju ljudi, nam razlaga metaforika, frazeologija in simbolika. (Benko 1999: 52; Keber 1996: 330–334)

▷ dojna svinja; plemenska svinja; plemna svinja; prasečna svinja

šnops ▶ [š'noɔps] š'no:psa m (⊕ B) *šnops* |nižje pog. *žganje*|

• **to je šnops za vola ubiti** ▶ [š'to: je š'noɔps za 'wo:wa u'bət] (⊕ B) *zelo močan*

⊕ B ▷ [š'to: je š'noɔps za 'wo:wa u'bət. Š'noɔps je 'tək 'mo:čn̩, da bi še 'wo:wa u'bi:u.]

~ □ SSKJ 2 ▷ pog. to je žganje za vola ubiti(i) *zelo močno*

šola ▶ [š'u:əwa] -e ž (⊕ B, L, S, BP) *šola* |*vzgojno-izobraževalna ustanova, ki omogoča učencem organizirano, sistematično pridobivanje znanja, spretnosti*|

• **če nisi za v šolo, pojdi pa krave past** ▶ [če 'ni:si za u 'š'u:əwo, 'jədi pa k'ra:we 'pa:st] (⊕ BP) [če 'ni:si za u 'š'u:əwo, pa 'pɔ:jt k'ra:we 'po:st] (⊕ BP) *loti se drugega, umsko nezahtevnega dela*

⊕ B ▷ [Če ni biɥ 'ki:əri 'tək na'da:rjen, 'nɔ, o'zi:roma 'tək spo'so:bɥ, so 'mo 'rəkli: »Če 'ni:si za u 'š'u:əwo, 'jədi pa k'ra:we 'pa:st.«]

~ □ SSKJ 2 ▷ ekspr. če nisi za šolo, pa pojdi krave past *loti se drugega, umsko nezahtevnega dela*; SSF ▷ [sāj] nisva krāv skúpaj pásła ekspr.; pren., nikal., navadno dv. *nisva enaka, iste starosti, izobrazbe*; SPP ▷ *Nisva krav skupaj pasla*. rek; opisuje situacijo, v kateri obnašanje koga do govorca ni ustrezno, ker si ne moreta biti enaka, domača, se ne moreta tikati; izraža podcenjujoč odnos do sogovornika.

~ □ »Frazem [sāj] *nisva krav skupaj pasla* izhaja iz pastirskega življenja zelo mladih ljudi, ki so si tudi kasneje, ko so v različnih poklicih in na različnih položajih, navadno dobri prijatelji ali se sklicujejo na to. Slovenski frazem temelji na zanikanju skupnega pastirjevanja, kar pomeni poudarjanje neenakosti v starosti, izobrazbi. Na enaki predstavi temelji frazem (*kot da*) *sva krave skupaj pasla*.« (SSF, vir: Fran.si /26. 12. 2022/)

tele ▶ ['te:le] te'lɛ:ta s (⊕ B) ['te:wa] -ta s (⊕ S) ['tea:wa] -ta s
 (⊕ BP) *tele* [goveji mladič] = bičej; biči (1.); čolej; čoli; junec;
 teliček; voli
 ⊕ S ▶ ['Te:wa al pa 'čɔ:li. Če je ljupko'wa:no, je 'čɔ:li, če pa
 'ni, je pa 'te:wa.]

Tele.
 (Risba: Urša
 Kogelnik.)

• **biti neumen kakor eno tele** ▶ ['bət 'tu:mast 'kəkər 'a:no 'te:le] (⊕ B)
 B) *zelo neumen*

⊕ B ▶ ['Ti: si 'tək 'tu:mast 'tək 'kəkər 'a:no 'te:le.]

~ □ SSKJ 2 ▶ nizko neumen je kot tele *zelo*

• **gledati kot tele v nove duri** ▶ [g'lɛ:dat ko 'te:le ɥ 'nɔ:ve 'du:ri] (⊕ B)
 [g'wa:dat ko 'te:le ɥ 'nɔ:ve 'du:ri] (⊕ S) *zelo neumno, začudeno gledati* ⇒ bik (=

• gledati kot bik v nove duri; • gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; • gledati kot en hud

bik; • gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; • gledati kot en bik; • gledati kot en tak, kot bi

bika zabodel); ⇒ čolej (= • gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ vol (= • gledati kot en vol)

⊕ B ▶ [Če je 'ki:ri kaj za'ču:deno 'tək g'lɛ:do, smo 'rəkli: »G'lɛ:daš ko
 'te:le ɥ 'nɔ:ve 'du:ri.«]

⊕ S ▶ [G'wa:da 'tək ko 'bik ɥ 'nɔ:ve 'du:ri 'al pa 'te:le ɥ 'nɔ:ve 'du:ri.]

~ □ SSKJ 2 ▶ pog. gleda kakor tele v nova vrata *zelo neumno ali začudeno*; SSF ▶ glédati
 kot tɛle v nŏva vráta ekspir.; primera *gledati zelo neumno ali začudeno*

~ ☒ »Primeri *gledati kot tele v nova vrata* s sopomenkami *gledati kot bik v nova vrata*,
gledati kot krava v nova vrata temelji na dejstvu, da tako tele kot bik in krava radovedno
 pogledajo vsakogar, ki se pojavi na hlevskih vratih. Da je ta radovedno pogled označen
 kot neumen ali začuden, je stvar presoje nekdanjih ustvarjalcev primer, kar velja še za
 mnoge druge živalske primere.« (Keber 2011: 964)

• **obnašati se kot eno tele** ▶ [ob'na:šat se ko 'a:no 'te:le] (⊕ B) [ub'no:šat se
 kɔ 'a:na 'tea:wa] (⊕ BP) *neumno*

⊕ B ▶ [Ob'na:ša se ko 'a:no 'te:le. Da ni no'bɛ:ŋga 'rɛ:da b'wɔ.]

⊕ BP ▶ [Se ub'no:ša kɔ 'a:na 'tea:wa. Nemo'gɔ:če, neo'li:kano se ob'no:ša.]

~ ⊕ Navedene besede verjetno temeljijo na korenskem samostalniku indoevropsko
 **tél*, rodilnik **tlés*, tvorjenem iz indoevropskega korena, iz katerega se je razvilo
 letonsko *iz-tilt* 'donositi, povreči'. Če je domneva pravilna, je *téle* prvotno
 pomenilo *'kar je donošeno, povrženo'. (Snoj 1997: 658–659)

~ ⊕ »*Bovidar: Bovini*. Goveji mladič. Do 1. svetovne vojne so govejemu mladiču
 ob skotitvi namenili nekaj dejanj, s katerimi so mu hoteli zagotoviti boljše ješčnost
 in zdravje. Z rejo domačega teleta je kmet najlaže prišel do novega goveda;
 del telet je bil namenjen prodaji, povečini za cenjeno telečje meso. (...) Tele je
 prispodoba za nespametnost in neizkušenosť (...).« (Baš 2004: 623)

vol ▶ ['wɔɥ] 'wo:lɑ m (⊕ B, BP, L, S) ['wa:ɥ] -wa m (⊕ BP) *vol*
 [skopljen samec goveda, ki se goji zlasti zaradi vprege in
 mesa]

Vol.

⊕ L ▶ [Z 'wo:li se je pa o'ra:wo pa 'wɔ:zwo. ɥ'ča:six 'tək
 'ni:so 'mɛ:li ne 'ko:jɔɥ pa ne 'tra:ktorɔɥ, pa še 'mɛ:je so 'mɛ:li,
 so 'mɛ:li pa 'wo:le. Se je z 'wo:lami 'wɔ:zwo.]

- **biti neumen kot en vol** ► ['bət 'tu:mast kə 'a:n 'wɔʊ] (⊕ B) ['bət 'tu:mast kə 'a:n 'wa:ʊ] (⊕ BP) *zelo neumen*
- **biti tako lačen, da bi res vola snel, ko bi ga imel** ► ['bət 'tək 'wa:čɲ/'la:čɲ, da bi pa 'ri:əs 'wo:wa s'ni:ədo, ko bi ga 'me:ʊ] (⊕ B) *zelo lačen*
 - ⊕ B ► ['Q:, 'šəti je 'tək 'wa:čɲ, 'šəti bi pa 'ri:əs 'wo:wa s'ni:ədo, ko bi ga 'me:ʊ.]
 - ~ [SSKJ 2 ► ekspr. lačen sem, da bi vola pojedel *zelo*; SSF ► lačen, da bi vŏla pojedel ekspr.; primera *zelo lačen*
 - [K] »Primeri *lačen, da bi vola pojedel* temelji na pretiravanju – hiperboli, po kateri je kdo tako lačen, da bi pojedel celega vola. V resnici se z enim volom lahko nasiti mnogo ljudi.« (Keber 2011: 1048)
- **biti trmast kot en vol** ► ['bət 'tərmast kə 'a:n 'wɔʊ] (⊕ B) *zelo trmast*
- **boljše prihranjeno jajce kakor sneden vol** ► ['bɔ:lš prix'ra:njeno 'ja:jce 'kəkər s'ni:əden 'wɔʊ] (⊕ B) *pregovor*
 - ⊕ B ► ['bɔ:lš prix'ra:njeno 'ja:jce 'kəkər s'ni:əden 'wɔʊ. Če 'xɔ:čəš 'kaj š'pa:rat. Če 'wo:wa s'ni:ədeš, ga ni 'we:č, če pa 'ja:jce x'ra:neš, ga pa še 'ma:š.]
 - ~ [SSKJ 2 ► preg. boljše prihranjeno jajce kot sneden vol; Pleteršnik ► bolje je eno jajce kakor sneden vol
- **če bi me vlekli z volmi, potem bi šel tja** ► [če bi me w'li:əkli z 'wo:lmi/ 'wo:lām, 'pɔl bi 'šɔʊ 'tɔ:ta] (⊕ B) *sploh ne bi šel tja*
 - ⊕ B ► [Če bi z 'wo:lām w'li:əkli, bi 'šɔ:ʊ, dr'ga:č pa ne gr'e:m, če je b'wɔ kaj 'ta:kiga, da mu ni b'wɔ za 'jət.]
- **garati kot en vol** ► [ga'rat kə 'a:n 'wɔʊ] (⊕ B) *trdo, hudo, zelo veliko, naporno in vztrajno delati* ⇒ živina (= • garati kot ena živina)
 - ⊕ B ► [Ga'ra: kə 'a:n 'wɔʊ.] ■ [G'a:ra kə 'a:n 'wɔʊ.]
 - ~ [SSKJ 2 ► delati, garati kot vol *zelo veliko, naporno in vztrajno*; SSF ► dĕlati kakor vŏl, gl. delati kot vol; dĕlati kot vŏl ekspr.; primera *zelo veliko, naporno in vztrajno delati*
 - ~ [K] »Primeri *delati kot vol* z različico *garati kot vol* temelji na dejstvu, da je vol vprežna žival. Podobno velja za sopomenki *garati kot konj* in *garati kot [črna] živina*.« (Keber 2011: 1048)
- **gledati kot en vol** ► [g'lɛ:dat kə 'a:n 'wɔʊ] *zelo neumno ali začudeno*
 - ⊕ B ► [G'lɛ:da 'tək kə 'a:n 'wɔʊ. 'Ču:dno g'lɛ:da. 'Nɛ:ki so 'ta:k pog'lɛ:d mɛ:li. Še 'jəs poz'nām 'a:ŋga is 'Kɔ:tj, ko je g'lɛ:do 'tək kə 'a:n 'wɔʊ. 'Tək 'ču:dno je 'mɔʊ g'lɛ:dat.] ■ ['Tək 'gərdɔ je pog'lɛ:do kə 'wo:ʊ.] (Benko 2010: 147)
 - ~ [SSKJ 2 ► pog. gleda ko zaboden vol *zelo neumno ali začudeno*; SSF ► glĕdati kakor zabŏden vŏl pog.; primera *gledati zelo neumno ali začudeno*
 - ~ ① Praslovansko **volb*, roditeljski *-*u*, etimološko ni zadovoljivo pojasnjeno. Beseda je morda sorodna s tračansko *bŏlinthos* 'tur, zober'. Nadaljnja možnost je domnevanje na sorodnosti s praslovansko **velb* 'velik'. Če je pravilna ta domneva, je vŏl poimenovan kot ***velika žival*' v nasprotju z *drobnico*, tj. malimi, drobnimi živalmi. (Snoj 1997: 725)
 - ~ ② »Vol se odlikuje po svoji moči, počasni vztrajnosti, nerodnosti, neumnosti, ješčosti. V prenesenem pomenu je vol slabšalno neumen, domiseln človek.« (Benko 1999: 54; Keber 1996: 59–121)

voli ▶ [wɔ:li] -ja m (⊕ B, BP) *tele* [goveji mladič] = bičej; biči (1.); čolej; čoli; junec; teliček; tele; voli

• **biti binkoštni voli** ▶ ['bət 'bi:ŋkoštni wɔ:li] (⊕ B, BP) *na binkoštni praznik krstijo tistega družinskega člana, ki se prikobaca zadnji iz postelje, s posebnim imenom: »binkoštni čoli«* ⇒ čoli (= • biti binkoštni čoli); ⇒ čolej (= • biti binkoštni čolej)

⊕ **BP** ▷ ['Bi:ŋkoštni wɔ:li. 'Tɔ: je 'təsti, ki ta š'li:ji ŋs'ta:ne.]

• **binkoštni voli je planke usral, v štirih nedeljah še umitih ni imel** ▶ ['bi:ŋkoštni 'wɔ:li je 'pwo:ŋke us'ra:ŋ, ŋ š'ti:rix ne'de:lax še u'mi:tix ni 'me:ŋ] (⊕ BP) *pesem, ki se nanaša na nekoga, ki je tako len, da smrdi*

⊕ **BP** ▷ ['Bi:ŋkoštni 'wɔ:li je 'pwo:ŋke us'ra:ŋ, ŋ š'ti:rix ne'de:lax še u'mi:tix ni 'me:ŋ. Ker je 'fa:ŋlast 'məro 'bi:ti, ker je do:ŋgo 'le:žo.]

~ ⊕ ⇒ vol

volk ▶ ['vɔ:ŋk] -a m (⊕ L) *volk* [psu podobna zver z rumenkasto ali rjavkasto sivim kožuhom]

• **narediti tako, da je volk sit in koza cela** ▶ [na're:st š'tək, da je 'vɔ:ŋk 'sit pa 'ko:za 'ci:əwa] (⊕ L) *da bo prav za obe strani*

⊕ **L** ▷ [So na'ri:ədli š'tək, da je 'vɔ:ŋk 'sit pa 'ko:za 'ci:əwa. Če si 'tək u'mi:lo situ'a:cijo, si pa 're:ko, da je 'vɔ:ŋk 'sit pa 'ko:za 'ci:əwa.]

~ ⊕ **SSKJ 2** ▷ ekspr. narediti tako, da bo volk sit in koza cela *da bo prav za obe strani*; **SSF** ▷ [takó, da] bo vólk sit in kôza céla ekspr.; prih., pren., v povedni rabi in načinovno, tudi sed. in pret. (*da*) *bo prav za obe strani*; **SSP** ▷ rek: volk sit in koza cela 'opisuje situacijo, ko sta zadovoljni dve strani, čeprav sta si nasprotni, imata nasprotno, neskladne interese'.

~ ⊕ **Frazem** [tako da] *bo volk sit in koza cela*, ki se navadno uporablja v prihodnjiku in načinovno, izhaja iz živalskega sveta, v katerem je volk plenilec, zver, ovca pa možna žrtev. Preneseno sestavini *volk in koza* v frazemu predstavljata dve zelo različni strani, ki naj bi se dogovorili tako, da bi bilo prav, sprejemljivo za obe, ali bi to zanju storili drugi.« (Keber 2011: 1051)

vprežna živina ▶ [ʊp're:žna ž'wi:na] -e -e ž (⊕ B) *živina, ki je v vpregi = ižna živina*

• **mučiti kakor vprežno živino** ▶ ['ma:trat 'kəkər ʊp're:žno ž'wi:no] (⊕ B) *močno, zelo, hudo* ⇒ ižna živina (= • matrati kot živino); ⇒ živad (= • matrati kakor eno živad)

⊕ **B** ▷ ['Dɔ:ɟst 'dɔ:ŋgo so 'nas 'ma:trali 'kəkər pa ʊp're:žno ž'wi:no. [...] 'I:žna je ʊp're:žna. Ko 'i:ge 'da:jo 'gər 'gəra ŋ St'rɔ:ɟni. 'Ta:m je pa 'i:ge na'me:st 'ja:rma.] ▪ ['Dɔ:ɟst 'dɔ:ŋgo so 'nas 'ma:trali ko ʊp're:žno ži'vi:no.] (Benko 2010: 141)

~ ⊕ **Frazem** omenja Prežihov Voranc v *Požganici* (Benko 2010: 141): »Dovolj dolgo so nas mučili kot ižno živino.« (Prežih 1971: 14). Vanja Benko dodaja (prav tam), da se frazem nanaša na težaško in garaško delo, ki človeka hitro izčrpa.

~ ⊕ ⇒ goveja živina

zec ▶ ['za:c] -a m (⊕ BP, L) *zajec* |*glodavec z velikimi uhlji in dolgimi zadnjimi nogami; glodavec s krajšimi zadnjimi nogami, zlasti udomačen*| = mandeljč; zajec

Zajec.
(Risba: Urša Kogelnik.)

⊕ BP ▷ ['Ti: si 'mɛ:wa 'do:ma 'za:ce. 'Pərnas 'jəs 'tɛ:ga ne 'wi:əm 'tɔ:l̩k, ko pərnas 'ni:smo 'mɛ:li 'za:coj.] ■ ['Za:coj 'ni:smo 'mɛ:li. Je pre'wɛ:ika kme'ti:ja.]

• **biti zašikan kot en zec** ▶ ['bət za'ʃi:kan kə 'a:n 'za:c] (⊕ BP) *strahopeten, bojzljiv, plah človek*

⊕ BP ▷ [Za'ʃi:kan kə 'a:n 'za:c. Ne 'li:əp, za'ʃi:əkan smo 'rækli. Da je straxo'pa:tən. Da se je 'ba:ɥ.]

~ ☒ *zašikan* 'zastrašen' (Trampusch 1999: 124)

• **spati z odprtimi očmi tako kot en zec** ▶ [s'pa:t z ot'pərtami o'či:əsami kə 'a:n 'za:c] (⊕ BP) *zelo rahlo spati*

⊕ BP ▷ [Z ot'pərtami o'či:əsami s'pi:je 'tək kə pa 'a:n 'za:c.]

~ ☐ SSF > spāti z odprtimi očmi ekspr.: pren. *rahlo, napol bede spati*

~ ☒ »Primera *spati kot zajec* je na prvi pogled predstavo zelo razvidna: kot domnevno strahopetna žival (...) zajec spi zelo rahlo, na pol buden. V resnici je nekoliko drugače. Primera *spati kot zajec* je verjetno nastala po krajšanju iz primere *spati z odprtimi očmi kot zajec*. Ta ubeseduje pogost resnični položaj zajca v nevarnosti, ki kje skrit nepremično leži, a z odprtimi očmi, da je pripravljen na beg, če ga kdo izsledí ali odkrije. Tak položaj zajca je bil nekadaj zmotno razumljen kot spanje zajca, iz česar se je razvilo ljudsko prepričanje, da zajec spi z odprtimi očmi. V resnici spi z zaprtimi. Primera *spati z odprtimi očmi kot zajec* je zaradi dolžine razpadla na dva frazema z enakim pomenom – *spati kot zajec* in *spati z odprtimi očmi*. Slednji je zaradi izgube primerjalne sestavine kot zajec izvorno manj prepoznaven in se glede na novejšo gradivo večinoma uporablja z glagolsko sestavino *sanjati (sanjariiti)*, tj. *sanjati z odprtimi očmi*.« (Keber 2011: 1081)

~ ⊕ ⇒ zajček

živad ▶ [ž'wa:t] -di ž (⊕ B) [ž'wɔ:t] -di ž (⊕ L) *žival* |*bitje, ki se hrani z organskimi snovmi, ima čutila in se navadno lahko premika*|

• **matrati kakor živad** ▶ ['ma:trat 'kəkər ž'wa:t] (⊕ B) *močno, zelo, hudo* ⇒ izna živina (= • matrati kot živino); ⇒ vprežna živina (= • mučiti kakor vprežno živino)

⊕ B ▷ ['Ma:trali so 'nas 'tək 'kəkər ž'wa:t. U'ča:six se je pa ž'wa:t 'koj 'ma:trawa.]

~ ☐ SSKJ 2 ▷ nižje pog. *mučiti* matrati živali

~ ⊕ ⇒ goveja živad

▷ goveja živad

živina ▶ [ži'wi:na] -e ž (⊕ B, BP, L, S) [ž'wi:na] -e ž (⊕ B) *živina* |*navadno večje domače živali, ki se redijo, vzrejajo zaradi gospodarskih koristi, zlasti govedo*|

• **biti kakor ena živina** ▶ ['bət 'kəkər 'a:na ž'wi:na] (⊕ B) *priden, deloven*

⊕ **B** ▷ ['Təsti so 'tək 'kəkər 'a:na ž'wi:na, p'ri:dni.] ■ ['Təsti so pa g'lix 'tək ko pa 'e:na ž'wi:na. P'ri:dni 'al pa 'tək, 'nɔ.] ■ ['Təsti so 'tək 'kəkər 'a:na ži'wi:na.] (Benko 2010: 141)

- **biti prava živina** ► ['bət p'ra:wa ž'wi:na.] (⊕ B) *pomemben, vpliven človek oziroma človek, ki je pri svojem delu izredno priden, vztrajen in na nek način že deloma iztrošen, zgaran*

⊕ **B** ▷ ['Šət je p'ra:wa ž'wi:na.] ■ ['Q:, 'šəti je pa p'ra:wa ž'wi:na, ko je 'hɛ:ki po'sta:u.]

~ **[SSF]** ▷ [velika] živina ekspr.; pren. *kdor ima pomembnejši družbeni položaj*; **Kostelski** ▷ nizko živina 'nasilen, surov človek'

~ **[K]** »Frazem [velika] živina izhaja iz prenesenega pomena sestavine živina 'kdor ima pomembnejši družbeni položaj' in se uporablja navadno s pralastki – razen z *velika* še vplivna, ministrska, politična itd.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

- **delati kot črna živina** ► ['di:əwat ko 'čərna ž'wi:na] (⊕ B) *trdo, hudo* = • trpeti kot črna živina

⊕ **B** ▷ ['Šət pa 'tək 'di:əwa ko 'čərna ž'wi:na.]

~ **[SSKJ 2]** ▷ dela, gara, trudi se kot (črna) živina *zelo, hudo*; **SSF** ▷ delati kot [črna] živina, gl. garati kot [črna] živina garati kot [črna] živina ekspr.; primera, tudi kakor *zelo veliko, naporno in vztrajno delati*; **Črnovrški** ▷ dela kot črna živina; **Kostelski** ▷ dela ko črna živina 'zelo, hudo'; **Pleteršnik** ▷ dela kakor črna živina;

~ **[K]** ⇒ garati kot ena živina

- **garati kot ena živina** ► ['ga:rat ko 'a:na ž'wi:na] (⊕ B) *trdo, hudo, zelo veliko, naporno in vztrajno delati* ⇒ vol (= • garati kot en vol)

⊕ **B** ▷ ['Šət pa 'tək 'ga:ra ko 'a:na ž'wi:na.]

~ **[SSF]** ▷ garati kot [črna] živina ekspr.; primera, tudi kakor *zelo veliko, naporno in vztrajno delati*

~ **[K]** »V primeri *garati kot [črna] živina* z različicama *delati kot [črna] živina, gnati se kot [črna] živina* se sestavina živina nanaša na vprežno živino, kot so vol, konj, marsikje včasih krava. Neobvezna sestavina črna nekoliko poudarja pomen primere, v sestavo je prišla na osnovi dejstva, da je zaradi grobega ravnanja vprežna živina pogosto črna od udarcev.« (Keber 2011: 1143) • »V časih, ko še nismo imeli kmetijskih strojev, jih je nadomeščala 'črna' živina, ki so jo zares gnali, saj je bilo treba nahraniti prav toliko lačnih ust (ali še več) kot danes. Zato naporno delo še danes primerjamo z garanjem živine ali 'črne' živine. *Delati kot črna živina* pomeni torej 'naporno delati, zelo garati'.« (Kos 2000: 104)

- **trpeti kot črna živina** ► [tər'pɛ:t ku 'čərna ži'wi:na] (⊕ BP) *trdo, hudo* = • delati kot črna živina

⊕ **BP** ▷ [Tər'pi: ku pa 'čərna ži'wi:na. K'ji:ər je 'mərɔ 'fɛ:ɪst 'de:wət k'jɛ 'kaj, k'jɛr je 'mərɔ 'fɛ:ɪst 'tərpet k'jɛ.]

~ **[SSKJ 2]** ▷ trpi kot žival *zelo veliko, naporno dela*

~ ① ⇒ goveja živina

~ ② »Domače živali, ki jih gojijo za lastno prehrano, prodajo in pomoč pri delu. Za slovenskega kmeta je bila živina do konca fevdalizma najpomembnejši del premoženja.« (Baš 2004: 723)

▷ goveja živina; ižna živina; jalova živina; vprežna živina

Analiza

V strokovnem narečnem slikovnem slovarju je pri 60 slovarskih geslih³⁰ zapisanih (trenutno) 154 narečnih frazemov; 19 slovarskih gesel³¹ sem zaradi dodanega frazeološkega razdelka morala tvoriti na novo (s tem sem dopolnila obstoječi slovar iz leta 2013; celoten slovar sedaj vsebuje 1.116 slovarskih člankov).

Večina zapisanih narečnih frazemov v koroškem podjunskega narečju je povezana z živalsko frazeologijo, kar posledično izhaja iz zasnovane in omejene terenske vprašalnice (Benko 2013). Ravno na tem področju se odražata človekovo znanje in predstave o živalskih lastnostih radi uporabljamo za karakteriziranje človekovih lastnosti: drug drugemu ljudje pripisujemo živalske, največkrat negativne lastnosti, preslikamo zunanjo podobo živali na posameznike, jih primerjamo z živaljo, včasih celo zmerjamo z živalskim imenom (Trampusch 1999: 109; Koletnik, Kaloh Vid 2022: 235).

Pri večini objavljenih narečnih frazemov, zbranih v koroškem podjunskega narečju, gre za primerjalne frazeme, ki izražajo fizične ali psihične lastnosti človeka in temeljijo na povezovanju z živalmi; gre za to, da eno lastnost pripišemo neki drugi stvari (Koletnik, Kaloh Vid 2022: 215).

Največ narečnih frazemov najdemo v strokovnem narečnem slikovnem slovaru pod naslednjimi gesli: *kura* (17), sledita *bik* in *krava* (vsak po 13), *svinja* (11), *petelin* (10), *vol* (7), *rog* in *živina* (vsak po 5), *konj* in *koza* (vsak po 4).

Največ frazeoloških enot je bilo zaradi sistematičnega zbiranja gradiva na terenu zabeleženih v raziskovalnih točkah Brdinje in Bistrica pri Pliberku (Avstrija), sledijo Libeliče, najmanj pa v Strojni. Temu sledijo tudi primeri v ponazarjalnem razdelku.

³⁰ Slovarska gesla so: *bičej*, *bider*, *bik*, *britof*, *bog*, *bogšajt*, *čoli*, *čolej*, *čreda*, *črevo*, *drek*, *figa*, *godec*, *grm*, *ižna živina*, *ječmen*, *koči*, *koklja*, *konj*, *korak*, *korito*, *koza*, *kozle*, *koža*, *kramp*, [■]*kranjec*, *krava*, *kura*, *merjasec*, *muha*, *noga*, *oko*, *ovca*, *pamet*, *pav*, *petelin*, *pok*, *polt*, *prasec*, *prasica*, *prašič*, *prolenk*, *prsi*, *prst*, *rog*, *slepota*, *sorta*, *smrt*, *sreča*, *svinja*, *šnops*, *šola*, *tele*, *vol*, *voli*, *volk*, *vprežna živina*, *zec*, *živad*, *živina*.

³¹ Na novo dodana slovarska gesla k obstoječemu slovarju (2013) so: *britof*, *bog*, *črevo*, *godec*, *grm*, *korak*, [■]*kranjec*, *muha*, *noga*, *pamet*, *polt*, *prsi*, *prst*, *slepota*, *sorta*, *sreča*, *šnops*, *šola*, *volk*.

Le dva zabeležena narečna frazema imata dva pomena, in sicer (1) *biti zarukan kakor en bik* 1. 'neumen, trmast', 2. 'zaljubljen' ter (2) *biti svinja* 1. 'umazan človek', 2. 'len človek'.

Če primerjam narečne frazeme v koroškem podjunskem narečju, objavljene v tem prispevku, s frazemi, ki sem jih dokumentirala s slovarji, objavljenimi na portalu *Fran*, ugotavljam, da jih 77 ni nikjer zabeleženih, kar predstavlja točno polovico vseh zbranih (50 %).

Komentar je dodan pri 58 narečnih frazemih, kar predstavlja skoraj četrtinsko pokritost znotraj frazeološkega razdelka (37,7 %), slikovni razdelek pa najdemo pri 23 geslih (tj. 38,4 %). Pri tem je objavljenih 29 risb (od tega 11 avtorskih, delo Urše Kogelnik) in 3 avtorske fotografije (slovarska gesla: *bogšajt* /foto: Urša Kogelnik/ in 2 fotografiji pri *merjasec* /foto: Anja Benko/).

Ugotavljam, da med knjižno in narečno frazeologijo v koroškem podjunskem narečju prihaja do zelo majhnih (leksemskih) razhajanj. Na primer za knjižni frazem *gledati kakor bik, tele v nova vrata* 'zelo neumno ali začudeno' imamo za njegov pomen v narečju kar 8 različnih frazemov: *gledati kot bik v nove duri; gledati ko en bik; gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; gledati kot en čolej v nove duri; gledati kot en hud bik; gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; gledati ko en vol; gledati kot tele v nove duri*.

Z vsem navedenim potrjujem tudi ugotovitve Tatjane Trampusch (1999: 125), da je v narečnem govoru za rabo frazeoloških enot pri aktualizaciji prisotnih veliko različic. Delujejo predvsem na asociativni ravni in omogočajo spontano nastajanje narečnih različic, ki so lahko pomensko razlikujejo od knjižnih frazeoloških enot.

Sklep

Frazemi so v govoru in v narečjih pomembno in učinkovito večfunkcijsko besedilno sredstvo, ki bi moralo biti (Ulčnik 2014: 101) ustrezno slovaropisno obravnavano. Za narečno frazeologijo na Slovenskem ugotavljam, da ni tako in navajam razloge. Zbiranje frazemov v govorih je za (enega) dialektologa izredno težko, naporno in dolgotrajno delo, zato obstaja še veliko raziskovalnega prostora.

V prispevku na primeru obstoječega avtorskega strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja, ki je bil prvič objavljen leta 2013 (Benko 2013), leksikografsko prikazujem, kako v posamezni

geselski članek makro- in mikrostrukturno vključujem frazeološki razdelek. Nadgradnja bi bila naknadno še mogoča z dopolnitvijo spletne različice slovarja *Narečne bere* (Benko 2013a), a to trenutno ni mogoče.³²

Model strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja omogoča preslikavo na katero koli slovensko narečje, s predstavljenom nadgradnjo pa tudi primerjalno zbiranje slovenskega narečnega frazeološkega gradiva. Če bi se raziskovanja lotili v celotnem slovenskem narečnem prostora, in sicer načrtno, sistematično in enotno, bi dobili primerjalni nabor frazemov med posameznimi izrazijskimi sestavi pri nas. Nastal bi lahko slovenski narečni frazeološki slovar – ugotavljali bi lahko narečne različice posameznega frazema, izrisali areale posameznih frazemov, določali njihov pomenski obseg ter sklepali o živosti frazemov v slovenščini (Koletnik, Šabec 2017: 57) in njihovi rabi v vsakdanjem narečnem govoru.

Okrajšave za slovarje s portala *Fran* v dokumentarnem razdelku (~ znotraj frazeološkega razdelka

- Bovški – Barbara Ivančič Kutin: *Slovar bovškega govora* (vir: Fran.si)
- Črnovrški – Ivan Tominec: *Črnovrški dialekt* (vir: Fran.si)
- eSSKJ – *Slovar slovenskega knjižnega jezika*
- Kostelski – Jože Gregorič: *Kostelski slovar* (vir: Fran.si)
- SPP – Matej Meterc: *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* (vir: Fran.si)
- SSF – Janez Keber: *Slovar slovenskih frazemov* (vir: tiskana izdaja in Fran.si)
- SSKJ 2 – *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2* (vir: Fran.si)
- Pleteršnik – Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (vir: Fran.si)
- Weiss – Peter Weiss: *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami* (vir: Fran.si)

³² Nemoteno delovanje spletne strani (registracija domene, spletno gostovanje) je moj vsakoletni strošek. Če bi slovarske članke želela nadgraditi, bi morala poseči v obstoječo slovarsko mikrostrukturo, kar pa bi zahtevalo večji finančni vložek. Upam, da se bodo za to v prihodnosti našla projektna sredstva.

Znaki, simboli, slovnične oznake in kratice krajevnih podatkov

Znaki in simboli

Znamenje	Pomen
.	kadenca in morebitni premor
,	polkadenca in morebitni premor
!	vzklična intonacija
?	konec vprašalne povedi
/	(stično) ali
<	se je razvilo iz/izvira, je nastalo iz ...
>	se je razvilo v/prehaja, je prešlo v ...
'xxx'	pomen (določene besede)
xxx	zamenjevalni del razlage
(...)	izpust dela posnetega besedila
[]	fonetični zapis narečnega leksema ali v ponazarjalnem razdelku fonetični zapis posnetega narečnega gradiva
▪	stoji med (različnimi) ponazarjalnimi primeri
▪xxx	pri lastnem imenu označuje veliko začetnico
(^o)xxx	dopušča dve možnosti – pisanje leksema z malo ali veliko začetnico
▶	stoji med glavo in zaglavjem ali uvaja stransko/dodatno lemo
⇒	uvaja kazalko ali <i>glej</i>
▷	uvaja vodilko (pomena 'glej še' in 'primerjaj')
=	uvaja sopomenski razdelek
~ ①	uvaja etimološki razdelek
~ ②	uvaja kazalko k poimenovanju posameznih delov predmetnosti
~ ③	v frazeološkem razdelku uvaja razdelek o dokumentiranosti frazema v drugih slovarjih
~ ④	v frazeološkem razdelku uvaja razdelek s komentarjem za frazem
~ ⑤	uvaja razdelek razno – razna besedila, vezana na geslo
⑥	uvaja raziskovalno točko
...	(levo- ali desnostično) izpust dela besede
1., 2. ...	pomen 1, 2 ...

Slovnične in besednovrstne oznake

Oznaka	Pomen
dov.	dovršni glagol
m	samostalnik moškega spola
medm.	medmet
mn.	množina
nav.	navadno
nedov.	nedovršni glagol
prid.	pridevnik
prisl.	prislov
s	samostalnik srednjega spola
ž	samostalnik ženskega spola

Kratice krajevnih podatkov

Kratica	Raziskovalna točka
B	Brdinje
BP	Bistrica pri Pliberku
L	Libeliče
S	Strojna

Literatura

Saša BABIČ, 2008: Minimalni frazemi v slovenščini, *Jezik in slovstvo* 53/2, 49–63.

Angelos BAŠ, 2004: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Mojca BENEDIČIČ (ur.), 2002: *Živali*. Zbirka: Tematski leksikoni. Tržič: Učila International.

Anja BENKO, 2013: *Teoretični model za izdelavo strokovnega narečnega slikovnega slovarja (na primeru koroškega podjunskega narečja)*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta. Dostopno na: <http://hdl.handle.net/20.500.12556/dkum/05ea29fd-11d1-4ba1-a60c-20058144c7b3> (pridobljeno 31. 12. 2022).

– –, 2013a: *Narečna bera*. Dostopno na: www.narecna-bera.si (pridobljeno 31. 12. 2022).

– –, 2015: Slovenska (strokovna) narečna leksikografija, njeni dosežki in prikaz možnosti za nadaljnje delo. *Škrabčevi dnevi 8. Zbornik prispevkov s simpozija 2013*. Ur. Danila Zuljan Kumar, Helena Dobrovoljc. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici. 105–117.

– –, 2016: Narečna bera – prvi slovenski interaktivni spletni narečni slovar. (Zora, 114). *Rojena v narečje. Akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici.* (Zora, 114). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 140–160.

– –, 2016a: Slovensko narečno slovaropisje: razvoj, stanje in prihodnost. *Historični seminar 12.* Ur. Katarina Šter, Mojca Žagar Karer. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 123–143. Dostopno na: <http://hs.zrc-sazu.si/eknjiga/HS12.pdf> (pridobljeno 31. 12. 2022).

– –, 2018: Fonološki opis govora Brdinj v občini Ravne na Koroškem. *Zbornik prispevkov s simpozija 2017.* Ur. Aleksandra Bizjak Končar, Helena Dobrovoljc. Nova Gorica: Založba Univerze. 13–23. Dostopno na: http://www.ung.si/media/storage/cms/attachments/2018/11/29/16/56/02/skrabcevi_dnevi_10_11k18.pdf (pridobljeno 31. 12. 2022).

Vanja BENKO, 1999: *Živalski frazemi v Prežihovi Požganici in v mežiškem narečju.* Diplomsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta.

– –, 2010: Živalske omembe v Prežihovem romanu Požganica in njihova preverba v koroškem mežiškem narečju, *Jezik in slovstvo* 55/3/4. 139–150. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-EE5CCS2R/deacca58-877e-43de-8098-554bed98d19e/PDF> (pridobljeno 31. 12. 2022).

France BEZLAJ, 1976, 1982, 1995, 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika (A–J, K–O, P–S, Š–Ž).* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Mladinska knjiga.

DUDEN, 2002: *Rastline.* Zbirka *Tematski leksikoni.* Tržič: Učila International.

Melanija FABČIČ, Elizabeta BERNJAK, 2014: *Frazemi in pregovori v stiku: kulturološki in semantično-pragmatični vidiki.* Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko.

Željka FINK-ARSOVSKI, Erika KRŽIŠNIK, 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema.* Zagreb: Knjigra.

FRAN. Portal Fran. Dostopno na: www.fran.si.

Polona GANTAR, 2001: Slovenska frazeologija v dosedanjih slovarjih glede na aktualna slovaropisna načela, *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2, 207–223.

– –, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Nataša JAKOP, 2022: O izzivih slovenske frazeologije pri pripravi tretje izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ). *Slavistična prepletanja 1.* Ur. Gjoko Nikolovski, Natalija Ulčnik. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 181–196. Dostopno na: <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/140> (pridobljeno 30. 12. 2022).

Vida JESENŠEK, 2009: Ponazarjalni primer in slovaropisna obravnava frazeologije. *Annales* 19/2, 389–398.

Vida JESENŠEK, Natalija ULČNIK, 2014: Spletni frazeološko-paremiološki portal: redaksijska vprašanja ob slovenskem jezikovnem gradivu. *Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi = Zwei Köpfe wissen mehr als einer: Phraseologie und Parömiologie im Wörterbuch und Alltag = Two heads are better than one: phraseology and paremiology in dictionaries and in everyday use;* Maribor, Ljubljana,

18.–19. 4. 2013. Ur. Vida Jesenšek, Saša Babič, Janko Jemec, Melanija Fabčič. Maribor: Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta; Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 276–292.

Karmen KENDA JEŽ, 2006: Slovenska dialektologija v drugi polovici 20. stoletja. (Zora, 41). *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Ur. Mihaela Koletnik, Vera Smole. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 22–30.

Janez KEBER, 1996: *Živali v prispodobah*. Celje: Mohorjeva družba.

– –, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Mihaela KOLETNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini, *Slavia Centralis* 13/2, 83–99. Dostopno na: <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/966/908> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Mihaela KOLETNIK, Tina ŠABEC, 2017: Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru, *Slavia Centralis* 10/1, 40–60. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=122255&lang=slv> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Mihaela KOLETNIK, Natalia KALOH VID, 2022: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v slovenščini in ruščini. *Slavistična prepletanja 1*. Ur. Gjoko Nikolovski, Natalija Ulčnik. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 213–238. Dostopno na: <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/140> (pridobljeno 30. 12. 2022).

Jelka KOS, 2000: *Javorski govor z vzorci iz živalske frazeologije*. Diplomsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta.

Erika KRŽIŠNIK, 1994: Frazeologija kot izražanje v »podobah«. *Pouk slovenščine malo drugače*. Ur. Martina Križaj, Marja Bešter, Erika Kržišnik. Trzin: Different. 91–140.

– –, 1995: *Frazeologija v slovenskem časopisju v dveh prelomnih obdobjih*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut filologii polskiej.

– –, 2004: Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 52/2, 199–208.

Marija MAKAROVIC, 1982: *Strojna in Strojanci. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Karin MARC BRATINA, 2009: Etape zbiranja narečnega frazemskega gradiva. *Annales*, Ser. hist. sociol. 19/2, 399–410. Dostopno na: <https://repozitorij.upr.si/Dokument.php?id=4966&lang=slv> (pridobljeno 30. 12. 2022).

– –, 2009a: Zasnova narečnega frazeološkega slovarja. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 233–238.

– –, 2014: *Jezikovna podoba Slovenske Istre; Kulturna semantika slikovnega v slovensko-istrskem narečju*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.

Matej METERC, 2017: *Paremiološki optimum. Najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Dostopno na: <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/1169/4956/904> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Rok MRVIČ, 2020: *Koncept narečnega frazeološkega slovarja: tiskana in elektronska oblika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. Dostopno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=135102&lang=slv> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Martina PIKO-RUSTIA, 2014: Pregovori in reki na Koroškem/Proverbs in Carinthia. *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. Vida Jesenšek, Saša Babič. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko; Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje.

Saša POKLAČ, 2004: Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih, *Jezikoslovni zapiski* 10/2, 137–145.

Mateja RIHTER, 2014: Oseba v žarišču: Zinka Zorko. »Narečje je bogastvo, ki ga nosiš v sebi.« *Nedelja*, Cerkevni list Krške škofije, 83/28, 13. julij 2014, 2–3.

Ivor RIPKA, 1989: Niektóre aspekty koncepcie a realizácie slovníka slovenských nářečí, *Polszczyzna północno-wschodnia: Metodologia badań językowych*. Wrocław, Varšava, Krakov, Gdansk, Łódź: Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN. 117–125.

Vera SMOLE, 2009: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.

– –, 2014: Frazemi za domače živali v slovenskem vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru. *Životinje u frazeološkom duhu*. Ur. Ivana Vidović. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 1–21.

Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 2009: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.

Jože TOPORIŠIČ, 1973/1974: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovnostvo* 19/8, 273–279.

Tatjana TRAMPUSCH, 1999: Živalska frazeologija v govoru vasi Dob pri Pliberku na avstrijskem Koroškem, *Slovenski jezik, Slovene Linguistic Studies* 2, 109–127.

Natalija ULČNIK, 2014: Frazemi in pregovori v slovenskih splošnih in specializiranih slovarjih (s poudarkom na slovarjih 19. stoletja), *Slavia Centralis* 7/2, 98–101. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=111523&lang=slv> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Ada VIDOVIČ-MUHA, 2013: Frazem med besedo in stalno besedno zvezo. *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. Agnieszka Będkowska-Kopczyk idr. Ljubljana: Založba ZRC. 109–118.

Peter WEISS, 1998: *Slovar govorov Zadrenke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: Poskusni zvezek (A–H)*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.

– –, 2005: Frazeologija v (slovenskem) narečnem slovarju. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. (Zora, 32). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 124–134.

Herbert Ernst WIEGAND, 2000: Printed Dictionaries and Their Parts as Texts. An Overview of More Recent Research as an Introduction. *Kleine Schriften. Eine Auswahl aus den Jahren 1970 bis 1999 in zwei Bänden*. Band II: 1988–1999. Ur. Matthias Kammerer in Werner Wolski. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 951–1063.

Nevenka ZABAVNIK-CMOK, 1997: *Splošna živinoreja: biološke osnove živinoreje*. Ljubljana: DZS.

Zinka ZORKO, 2013: Nosniki tudi danes: živalski frazemi v koroškem mežiškem narečju. *Mohorjev koledar*. 168–173.

– –, 2013a: Živalski frazemi v mežiškem narečju. Prispevek na znanstvenem simpoziju Pleteršnikovi dnevi, *Slovaropisna dejavnost na Slovenskem*, rojstna hiša Maksa Pleteršnika, Pišece, 9. 9. 2013 (neobjavljeno).

Zinka ZORKO, Anja BENKO, 2015: Živalski frazemi v štajerskem južnopohorskem narečju, *Slavia Centralis* 8/1, 147–164.

Ladislav ZGUSTA, 1991: *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost.

Adrijana ZUPANC, 2000: *Konjereja*. Ljubljana: Kmečki glas.

ERWEITERUNG DES DIALEKTALEN FACH-BILDWÖRTERBUCHS DER KÄRNTNER JAUNTAL-MUNDART DURCH PHRASEOLOGIE

Die Anfänge einer forschungsintensiven Auseinandersetzung mit der slowenischen Phraseologie reichen in die 70er Jahre des 20. Jahrhunderts zurück und betreffen vor allem die Herausgabe des allgemeinen Wörterbuchs der slowenischen Schriftsprache (*SSKJ, Slovar slovenskega knjižnega jezika*). Einen weiteren Meilenstein in der slowenischen Phraseologieforschung setzte die Herausgabe des ersten einsprachigen phraseologischen Wörterbuchs von Janez Keber (*Slovar slovenskih frazemov*). Im Beitrag werden Defizite in der Erforschung dialektaler phraseologischer Bestände diskutiert, eine kleine Anzahl von Studien zur Phraseologie der Kärntner Dialekte wird skizzenhaft dargestellt, sodann folgt die Darstellung der mikrostrukturellen lexikographischen Präsentation der Phraseologie im dialektalen Fach-Bildwörterbuch der Kärntner Jauntal-Mundart. Mit der Erarbeitung des Wörterbuchs begann man im Jahr 2013, nun soll seine Mikrostruktur durch Angaben zur Phraseologie erweitert werden. Das phraseologische Sprachmaterial wurde durch die Feldforschung gesammelt, und zwar in vier Feldforschungsorten des Kärntner Jauntal-Dialekts (in Brdinje, Libeliče und Strojna in Slowenien sowie in Feistritz ob Bleiburg in Österreich). Derzeit sind 154 Phraseme in 62 Wörterbucheinträgen erfasst; die meisten davon sind dem semantischen Feld der Tierphraseme zuzuordnen und unter den Zuordnungslemmata Huhn (17), Stier und Kuh (je 13), Schwein (11), Hahn (10), Ochse (7), Horn und Rind (je 5), Pferd und Ziege (je 4) auffindbar. Es kann festgestellt werden, dass die Hälfte davon in den Wörterbüchern des slowenischen Wörterbuchportals Fran bisher nicht verzeichnet sind, was den Sinn und Nutzen dialektaler Phraseologieforschung stiftet. Mit entsprechender lexikographischer Dokumentation der dialektalen Phraseologie werden ihre Lebendigkeit und Einzigartigkeit in der heutigen Kärntner Alltagssprache sowie ihre bedeutende Position in unserem sprachlichen und kulturellen Erbe bewiesen.